

ДЖОН ФАУЛЗ

Джон Фаулз

Маг

Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга»

1977

УДК 821.111
ББК 84(4Вел)

Фаулз Д.

Маг / Д. Фаулз — Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга»,
1977

ISBN 978-0-316-23023-0

«Маг» — один із найвизначніших творів ХХ століття. Англійський постмодерніст Джон Фаулз працював над романом у 1950–1977 роках і вважав його «своєрідним рагу про сутність людини». «Маг» відзначається гостротою дії, несподіваними поворотами сюжету, сплавом містики, фантастики й реалізму, глибокою психологічністю та тонкою іронічністю. 1999 року видавництво «Modern Library» опублікувало рейтинг «100 найкращих романів», у редакторській і читацькій версіях якого «Маг» посів 93-тє і 71-ше місця. У 2003-му в опитуванні Бі-Бі-Сі «The Big Read» цей роман опинився на 67-му місці. 1999 року Джон Фаулз став номінантом на здобуття Нобелівської премії саме завдяки «Магу».

УДК 821.111

ББК 84(4Вел)

ISBN 978-0-316-23023-0

© Фаулз Д., 1977
© Книжный Клуб «Клуб Семейного
Досуга», 1977

Содержание

Передмова	6
Маг	10
Частина перша	12
Розділ 1	13
Розділ 2	15
Розділ 3	17
Розділ 4	22
Розділ 5	30
Розділ 6	34
Розділ 7	36
Розділ 8	40
Розділ 9	44
Частина друга	46
Розділ 10	47
Розділ 11	50
Розділ 12	53
Розділ 13	54
Розділ 14	61
Розділ 15	62
Розділ 16	69
Розділ 17	70
Розділ 18	76
Розділ 19	82
Розділ 20	86
Розділ 21	89
Розділ 22	90
Розділ 23	93
Розділ 24	99
Розділ 25	103
Розділ 26	105
Розділ 27	108
Конец ознакомительного фрагмента.	112

Джон Фаулз Маг

© J.R. Fowles Ltd, 1965, 1977

© Король О., переклад, 2015

© Кіріллов К., ілюстрації, 2016

© Hemiro Ltd, видання українською мовою, 2016

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад та художнє оформлення, 2016

Передмова

Хоча в плані тематики та сюжету це видання не варто вважати новою версією «Мага», однак воно відрізняється від попереднього не тільки стилістичними правками. Багато епізодів фактично переписано наново, один чи два додано. Я пішов таким не дуже звичним шляхом, зокрема, й тому, що саме ця книжка – судячи з адресованих мені листів – зацікавила читачів більше, ніж увесь мій попередній доробок. Віддавна силкуюся примиритися з тим, що твір, який мені – з погляду професіонала – найменш подобається (на першій порі після публікації численні його рецензенти радо поділяли таку не дуже похвальну оцінку), й далі приналежить більшості моєї читацької аудиторії.

«Маг» вийшов 1965 року. Це моя третя з ліку книжка, але з усякого погляду, якщо не зважати на дату опублікування, вона таки перша. Я почав писати цей роман на початку 1950-х років, і відтоді його фабула й тональність зазнавали безлічі змін. У первинній версії «Мага» був виразний містичний елемент – спроба створити щось співзвучне з шедевром Генрі Джеймса «Оберт гвинта». Однак тоді в мене не було цілісної системи поглядів на свою мету – як у житті, так і в цій книжці. Об'єктивна частина мого «я» не вірила в те, що колись мене друкуватимуть, суб'єктивна ж незграбно й завзято творила міф і не могла від нього відректися. Дуже добре пам'ятаю, як мені раз по разу доводилося відкидати первинні ескізи через невміння описати те, що хотілося. Робота валилася з рук через вади техніки й ту дивну особливість уяви, що видається скоріш нездатністю відтворити реальне, ніж невмінням матеріалізувати нереальне (хоч насправді з цих двох припущень слушне друге).

А проте 1963 року, коли успіх «Колекціонера» додав мені трохи віри у свою спроможність як літератора, саме «Маг» – безконечно катований і безліч разів перелицьований каліка – зажагнув узяти першість над іншими творами, до яких я брався в п'ятдесятих роках... хоч, як гадаю, щонайменше два з них були значно презентабельніші й могли б викликати гучніший розголос – принаймні в Англії.

У 1964-му я взявся до роботи – скомпонував і переробив усі написані раніше розділи. Та все одно «Маг» залишався учнівським твором, під фабулярним нашаруванням розпізнавався записник про дослідження незнаного краю, здебільшого неправильно проваджене й хибно трактоване. Навіть в остаточній, опублікованій редакції цієї книжки набагато більше випадкового і наївно інтуїтивного, ніж міг би подумати інтелектуальний читач. Найтяжчий огріх з усього закинутого мені критикою полягав нібито в тому, що «Маг» – це холодно розраховане вправління у фантазії, інтелектуальна гра. А тим часом одна з невиправних вад книжки – це спроба приховати справдешній вигляд ненастанних змін потоку свідомості, під впливом яких її написано.

Крім очевидного впливу Юнга, чії теорії в той час мене дуже цікавили, велику роль у написанні «Мага» відіграли три книжки. Я добре тямив, що зразком для мого твору послужив «Великий Мольн» Алена Фурньє; аж так добре, що в новій редакції довелося видалити цілу низку надто вже явних запозичень. Мабуть, ці паралелі не дуже різали б око літературознавцві-формалістові, але без свого французького прообразу «Маг» був би зовсім іншим. Здатністю «Великого Мольна» впливати на сферу позалітературного досвіду (це стосується принаймні декого з нас) – ось чим я хотів наділити свою книжку. Ще одна хиба «Мага», з якою я теж не зумів упоратися, випливає з того, що я не розумів простої речі: він виражає переживання, характерні власне юначому віку. Герой книжки Фурньє, на відміну від мого, юний.

Хоч це може видатися дивним, але на написання мого роману, безсумнівно, вплинув також «Бівіс» Річарда Джефферіза – книжка, що заповонила мою дитячу уяву. Як гадаю, письменник – свідомо чи підсвідомо – формується в дуже молодому віці, а з «Великим Мольном» «Бівіс» має спільну рису – зображає зовсім інший світ, ніж той, який бачить дитина з заможної

родини, народжена в передмісті, схожа на мене змалку. Кажу це, щоб підкреслити: глибинний зміст і дух таких книжок залишаються з нами й після того, як ми з них виростемо.

У той час я ще не усвідомив, що в основі «Мага» є ще одна – третя книжка, а нині висловлюю вдячність спостережливій студентці Ридинського університету, яка написала мені через багато років після виходу «Мага» у світ і вказала на низку паралелей з «Великими сподіваннями». Вона не могла знати, що це єдина книжка Діккенса, яку я завжди цінував і любив (за неї пробачаю цьому письменникові багато чого іншого, яке мені не подобається в його творах); що я, тоді ще вчитель, почавши писати свій власний роман, залюбки викладав про «Великі сподівання» в класі; що довго носився із задумом зробити з Кончіса жінку й почасти здійснив цю ідею, втіливши деякі риси міс Гавішем в образі пані де Сейтас. У нову редакцію «Мага» я помістив невеликий уривок, віддавши данину цьому не зауваженому раніше впливу.

Коротко скажу про дві значніші зміни. У двох епізодах посилено еротичний мотив. Я попросту набрався духу і впровадив те, на що колись не наважувався. Друга зміна стосується закінчення. Хоч його головна ідея ніколи не видавалася мені аж такою неясною, як декотрим моїм читачам (мабуть, тому, що вони не приділили належної уваги двовіршу із «Всенощної Венери»¹, яким закінчується книжка), та я визнав, що міг би й виразніше натякнути про бажану розв'язку... і ось зробив це.

Мало хто з письменників охоче відкриває автобіографічне обумовлення своїх творів, яке переважно полягає не в конкретних датах, фактах та заняттях, – і я не виняток. А однак мій Фраксос («обгороджений острів») – це справдешний грецький острів Спеце, де в 1951–1952 роках я викладав у приватній школі з пансіоном, тоді не дуже схожій на описану в «Магу». Якби я спробував змалювати близький до дійсності образ школи, то довелося б написати сатиричний роман².

Широко відомий грецький мільйонер, що недавно придбав частину острова, не має нічого спільного з моїм, придуманим; пан Ніархос з'явився на Спеце значно пізніше. Також і попередній власник вілли «Бурані» – розкішних апартаментів, що їх, як і певні зовнішні риси його самого, я зобразив у книжці, аж ніяк не прототип мого персонажа, хоча, як знаю, таке припущення стає чимсь на зразок місцевої легенди. З цим паном, приятелем Венізелоса-старшого³, ми побачилися всього двічі, та й то дуже коротко. Запам'ятався мені його будинок, а не він сам.

Відтоді мені вже не доводилося бувати на Спеце, й, судячи з того, що я чув, нині було б важко навіть уявити цей острів таким, яким я змалював його зразу після війни. Там не було з ким водити компанію, хоча в школі весь час працювали два вчителі-англійці, а не один, як у книжці. Завдяки щасливому випадку я познайомився з чудовим колегою, нині вже давнім другом – Денісом Шарроксом. Неймовірно начитаний, він набагато краще, ніж я, знав грецькі звичаї. Саме Деніс перший запровадив мене до вілли, а незадовго перед тим відмовився від своїх літературних амбіцій. Криво всміхнувшись, ствердив, що на попередніх відвідинах у «Бурані» він написав останнього вірша в житті. Незбагненим чином ці слова збудили мою фантазію: дивовижна усамітнена вілла, чудові краєвиди навколо неї, крах ілюзій мого приятеля. Наближаючись до цієї оселі, що стояла на мисі, ми почули музику, несподівану на тлі античного пейзажу... звуки не благородного плеєлівського клавесина⁴, як у романі, а чогось

¹ Анонімна поема латинською мовою III – IV століття н. е. (*Тут і далі – примітки перекладача*).

² Є ще один цікавий роман про цю школу – «Алеко»: *Kenneth Matthews, «Aleko» (Peter Davies, 1934)*. Також французький письменник Мішель Деон опублікував автобіографічний твір «Балкон на Спеце»: *Michel Déon, «Le Balcon de Spetsai», Gallimard, 1961* (примітка автора).

³ Елефтеріос Венізелос (1864–1936) – прем'єр-міністр Греції.

⁴ Ігнац-Йозеф Плеєль (1757–1831) – французький композитор і видавець австрійського походження, засновник фортеп'яної фабрики, яка й досі діє.

такого, що абсурдно наводило на думку про валлійську каплицю. Сподіваюся, ця фісгармонія досі там. Вона теж щось та й викликала.

У той час чужинці – навіть греки – були на острові великою рідкістю. Пам'ятаю, одного разу до нас із Денісом примчав хлопчик і повідомив, що з афінського пароплава зійшов якийсь англієць, а ми, неначе два Лівінгстони, вирушили привітати нечуваного прибульця на нашому пустинному острові. Наступного разу приїхав Кацимбаліс, «маруссійський колос» Генрі Міллера⁵, і ми поквапилися висловити йому пошану. Тоді в Греції витав милий, зворушливий дух села.

Цей острів, крім його обжитих закутків, таки населяли привиди – щоправда, витонченіші й гарніші, ніж ті, що я створив. Я ніде не чув такої, як тут, загадкової тиші соснових борів, схожої на вічно чистий аркуш, спраглий якщо й не записки, то принаймні слова. Від неї виникало дивовижне відчуття втрати часу й участі в народженні міфу. Здавалося, де-де, а в такому місці навряд чи може щось статися, проте у повітрі невідступно витала провість подій. Тутешній дух-покровитель – *genius loci* – був дуже схожий на героя найвишуканіших віршів Малларме про незримий політ, про слова, безраді перед неказаним. Важко описати значення цих вражень для мене як письменника. Вони пройняли моє ество й позначилися на ньому глибше, ніж усі інші спогади про людей і природу цього острова. Вже тоді я усвідомив, що з багатьох поглядів став невинним вигнанцем із англійського суспільства, однак романістові належить зазнати ще важчого вигнання.

На перший погляд, ці враження гнітючі, як і в багатьох початківців – письменників і художників, що приїжджають до Греції шукати натхнення. Породжене таким досвідом відчуття нездарности і духовного отупіння ми прозвали егейською хандрою. Треба бути справді зрілим митцем, аби створити щось вартісне на тлі найчистіших і найгармонійніших краєвидів нашої планети; особливо ж коли знаєш, що в них могли якнайкраще вписуватися тільки ті люди, які траплялися в прадавні часи. Острівна Греція й досі Кіркея; й мандрівному митцеві не варто тут засиджуватися, якщо він дбає про свою душу.

Крім згаданого вище, під час мого перебування на Спеце не діялося нічого іншого, що мало б якийсь зв'язок із «Магом». Реальні основи описаних у книжці подій постали після мого повернення до Англії. Утікши від Кіркеї, я важко пережив наслідки втечі. Ще не тямив тоді, що романістові конче потрібні втрати, що вони дуже сприяють творчості, хоча йому самому завдають болю. Невиразне чуття якогось недоситу, змарнованої нагоди спонукало мене пересадити зазанані вже в Англії особисті прикросці на ґрунт пам'яті про Спеце з його безлюдними просторами. У споминах цей острів помалу перетворювався на втрачений рай, на безіменний – *sans nom* – маєток Алена-Фурньє, а то й на Бівісову ферму. Поступово мій герой Ніколас набрав виразних рис якщо й не пересічного сучасника-англійця, то принаймні пересічної людини з мого суспільного прошарку та середовища. У прізвищі, яким я наділив цього персонажа, криється родинний каламбур. Змалку я вимовляв «*f*» замість «*th*», і насправді назва «Ерфе» замінила слово «*Earth*» – «Земля». Такий словотвір значно випередив у часі підхожу асоціацію з Оноре Д'Юрфе та його «Астреею»⁶.

Сподіваюся, що написане вище звільнить мене від обов'язку тлумачити «значення» цієї оповіді. Роман, хай навіть прозоріше задуманий і виразніше викладений, ніж мій, – це аж ніяк не кросворд, у якому заданій легенді відповідає один-єдиний набір правильних відповідей. Інколи я зневірююся в тому, що колись вдасться викоренити хибне трактування цієї аналогії («шановний пане Фаулзе, будьте ласкаві пояснити, що означає...») з голів нинішніх тлума-

⁵ «Маруссійський колос» (1941) – книжка нарисів американського письменника і художника Генрі-Валентайна Міллера (1891–1980). Йоргос Кацимбаліс (1899–1978) – грецький видавець, герой цієї книжки. Посвята з першого видання цієї книжки.

⁶ Можна провести ще одну паралель: Ерфе – Орфей. Артур-Едвард Вейт (1857–1942) – англійський християнський містик і окультист, співавтор карт таро Райдера – Вейта.

чів-раціоналістів. Якщо в «Магу» і є якесь «справжнє значення», то його не більше, ніж у таблиці, взятій із психологічного тесту Роршаха. Це значення залежить від реакції, викликаной в читача, а, як на мене, й мови не може бути про якусь задану наперед «правильну» реакцію.

Мушу додати, що, переробляючи текст, я не ставив за мету врахувати чимало слушних закидів стосовно надміру, зайвої ускладнености, штучности і такого іншого, що їх суворі зрілі критики висловили про перше видання книжки. Тепер я знаю, у якому віці читачів найбільше приваблює «Маг»; знаю також і те, що він повинен назавжди залишитися романом про юність, написаним рукою юнака-переростка. Виправдовує мене тільки те, що всім митцям належить вільно й цілковито охоплювати свій життєвий досвід. Решта світу може піддавати цензурі й хоронити своє особисте минуле. Ми не можемо, а тому аж до смертного дня мусимо залишатися не зовсім зрілими – як свіжа зелень – і сподіватися, що вона стане урожайною зеленню. У найвідвертішому з сучасних романів про романістів, в останньому, болісному творі Томаса Гарді «Кохана», не змовкає нарікання на те, що начебто вже «зрілим», літнім творцем і далі верховодить його «я» з молодих років. Можна позбутися цієї тиранії, як учинив сам Гарді, але за це доводиться розплатитися здатністю писати твори. «Маг» теж був спонтанним, зовсім не усвідомленим возвеличенням такого ярма.

Якщо в моєму – більш ірландському, ніж грецькому, – вінегреті з домислів про суть існування людини та з вимислів і була якась головна ідея, то вона, мабуть, полягала в альтернативному заголовку (й досі, буває, шкодую, що відкинув його): «Гра в Бога». Я задумав Кончіса як набір личин, що відображають уявлення про Бога – від містичного до псевдонаукового, обтяженого фаховим аргом; тобто набір хибних понять про те, чого немає в дійсності, – про абсолютне знання і абсолютне могуття. Розвіювання таких ілюзій я й досі вважаю найгуманістичнішою метою. Добре було б, якби якийсь надприродний Кончіс пропустив арабів та ізраїльтян, ольстерських католиків та протестантів через евристичну м'ясорубку, в якій побував Ніколас.

Я не виправдовую Кончісового рішення під час страсти. Наголошую на реальності дилеми. Бог і свобода – полярно протилежні поняття; люди вірять у придуманих богів передусім тому, що бояться повірити у свободу. Я досить довго живу, аби спостерегти, що деколи вони це роблять з добрих спонукань. Натомість я керуюся таким головним принципом, який маю застрижень «Мага»: справдешня свобода перебуває між двома полюсами дилеми, а не в одному чи другому з них, тому вона не може бути абсолютною. Будь-чия свобода, хай навіть дуже відносна, може виявитися химерою, але моя власна й донині воліє вважати інакше.

1976

Джон Фаулз

Маг

Астарті⁷

Маг, Волхв, Чародій – фокусник, костирник і кугляр у світі паскудного обману. Це поширене трактування відповідає справжньому символічному значенню так само, як ужиток карт таро у ворожінні відповідає їхній містичній суті, згідно з езотеричним вченням символізму...

*На столі поперед Мага розташувалися карти таро чотирьох мастей – символи, що позначають складові частини природного життя й, неначе фішки, лежать на очах адепта, а той трактує їх на свій розсуд. Внизу поміщено троянди та лілії – *flos campī* й *lilium convallium*, перетворені на садові квіти, щоб показати культуру високих поривів.*

Артур Едвард Вейт, «Ключ до таро»⁸

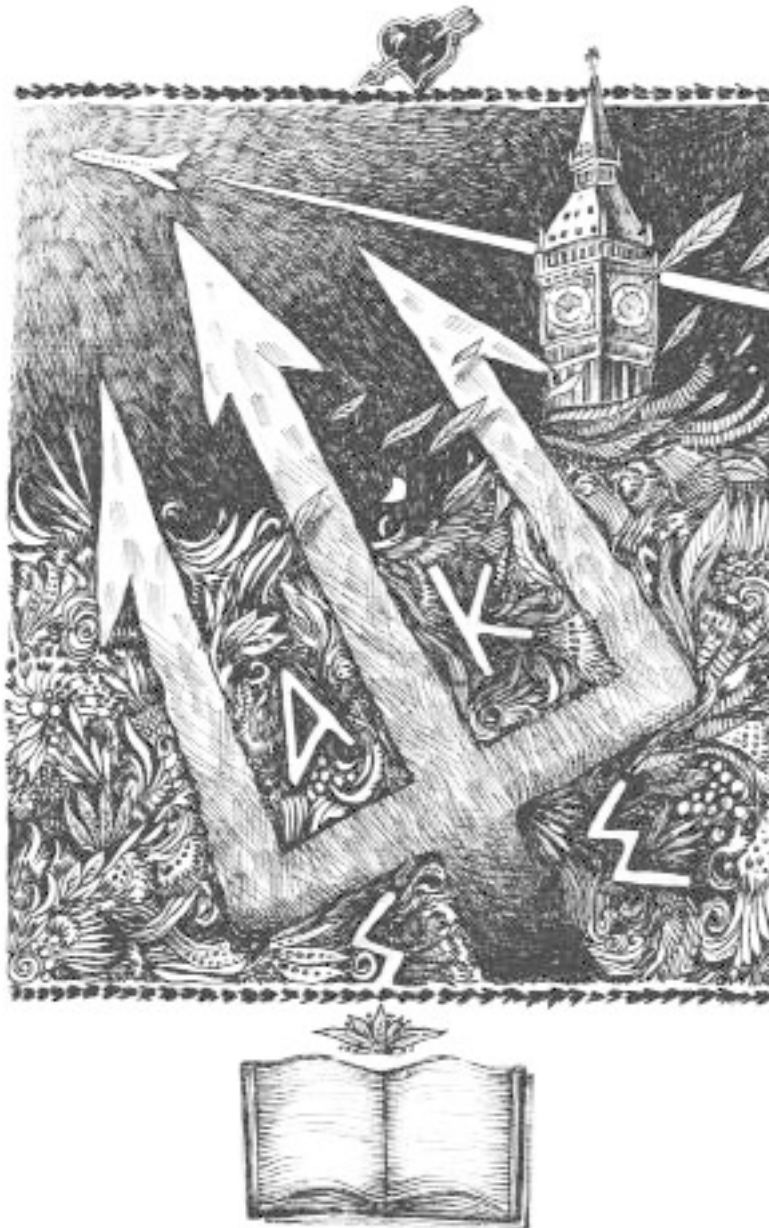

⁷ Посвята з першого видання цієї книжки.

⁸ Артур-Едвард Вейт (1857–1942) – англійський християнський містик і окультист, співавтор карт таро Райдера – Вейта.

Частина перша

*Un débauché de profession est rarement un homme pitoyable.
De Sade, «Les Infortunes de la Vertu»⁹*

⁹ «Закоренілий розпусник рідко заслуговує на співчуття» (Де Сад, «Недоля чесноти»).

Розділ 1

Я народився 1927 року, єдина дитина англійців, виходців із середнього класу, вихованих у гротескній видовженій тіні потворної карлиці – королеви Вікторії, які так і не спромоглися глянути згори на історію, щоб вибратися звідти. Закінчивши привілейовану приватну школу, я два роки марнував час у війську, а тоді вступив до Оксфордського університету. Ось там і почав розуміти, що я зовсім не такий, яким хотів бути.

Набагато раніше я втямив, що мені придалися б інші батьки та предки. Батько був бригадний генерал – аж ніяк не завдяки якимсь видатним професійним здібностям, а тільки тому, що у відповідний час дожив відповідного віку; мати могла послужити справдешнім зразком дружини майбутнього генерал-майора. Зокрема, вона ніколи не перечила йому й завжди – навіть тоді, коли чоловік перебував за тисячі миль від домівки – поводитися так, ніби він у сусідній кімнаті прислухається до жіничиних слів. Поки тривала війна, я рідко бачився з батьком і в довгих проміжках між побаченнями вимріявав його образ, менш чи більш близький до ідеалу, та не пізніш як на третю добу генеральської відпустки цей образ генеральним (неоковирний, зате доречний каламбур) чином руйнувався.

Як і всі люди, що не доросли до своєї посади, він чіплявся за показне, несуттєве та дріб'язкове й, замість ворухити звивинами, клепає собі панцир із гучних, писаних з великої літери слів: Дисципліна, Традиція, Почуття Обов'язку... А коли я насмілювався суперечити (таке траплялося дуже рідко), батько брав одне з цих священних слів і лупив ним мене по голові; безсумнівно, у такий самий спосіб він поведився зі своїми підлеглими. Якщо хтось із них відмовлявся підкоритися й принишкнути, то генерал злостився, а точніше – дозволяв собі злоститися. Ця злість була схожа на лютого рудого пса, якого будь-коли можна спустити з ланцюга.

За родинним переказом, доволі надуманим, наші предки емігрували з Франції після скасування Нантського едикту – гугеноти-шляхтичі, далекі родичі Оноре Д'Юрфе, автора «Астреї», бестселера сімнадцятого сторіччя. Щоправда, – якщо не врахувати колеги Карла Другого у віршомазанні, Тома Дюрфея¹⁰, спорідненість з яким не менш сумнівна, – ніхто з нашого роду не мав нахилу до творчості; у всіх поколіннях ці матроси, капітани, священики та дрібні землевласники різнилися тільки одягом і потерпали від згубної пристрасти до азартних ігор. Мій дід мав чотирьох синів. Двоє не повернулися з Першої світової війни, а третій вибрав бридкий спосіб позбутися атавістичного спадку – втік до Америки, не оплативши картярських боргів. Мій батько – наймолодший із братів, прикметний усіма тими рисами характеру, які належало б мати найстаршому, ніколи не обмовлявся про життя цього втікача, тож не знаю, чи він ще живий і чи є в мене по той бік Атлантики двоюрідні брати та сестри.

Ще старшокласником я втямив, що мої батьки хибують на велику ваду – не відчувають нічого іншого, крім зневаги, до способу життя, який мені хотілося б провадити. Я успішно студіював англійську мову, публікував у шкільному журналі вірші під псевдонімом і вважав Дейвіда-Герберта Лоуренса найвидатнішою людиною сторіччя. Мої батьки, звісно ж, не читали цього письменника, а якщо й чули про нього, то хіба що у зв'язку з «Коханцем леді Чаттерлей».

Я поблажливо ставився до матеріної м'якої емоційності та батькових нападів нестримних веселощів. Деякі їхні риси характеру мені завжди подобалися, хоча самі батьки були проти такого вподобання. На час, коли згинув Гітлер, а мені стукнуло вісімнадцять, я сприймав батька й матір тільки як достачальників матеріальних благ, мусив виставляти напоказ формальну вдячність і не міг здобути на відповідні синівські почуття.

¹⁰ Томас Дюрфей (1653–1723) – англійський літератор, автор пісень і 32 драматичних творів.

Я провадив подвійне життя і в школі набув репутацію естета й циніка часів війни. Довелося таки піти в армію, на те мене спонукали Традиції та Жертвеність. Я запевняв усіх (і директор школи підтвердив ці запевнення), що маю намір згодом вступити до вишу. У війську й далі тривало подвійне життя: на людях я грав нудотну роль сина хвацького генерала Ерфе, а на самоті гарячково ковтав прозу видавництва «Пенгвін» і збірки віршів. Демобілізувався при першій же нагоді.

До Оксфордського університету я вступив у 1948-му. На другому році навчання в коледжі Магдалини, зразу після літніх канікул, під час яких я майже не бачився з батьками, моєму батькові випало полетіти до Індії. Він узяв із собою матір. Літак, у якому вони подорожували, потрапив у грозу й, розбившись за сорок миль на схід від Карачі, став похоронним вогнищем із залізничного та високооктанового бензину.

Коли минув перший шок, мені зразу ж полегшало, я почувся на волі. Мій найближчий родич, материн брат, фермерував у Родезії, тож тепер не було кому наступати на горло моєму «я» – як на мене, справжньому. Звичайно ж, моїм слабким місцем була синівська шанобливість, зате я добре орієнтувався в модних інтелектуальних течіях.

Принаймні вважав, що добре орієнтуюся, – як і інші диваки, мої однокашники з коледжу. Заснувавши невеличкий клуб під назвою «*Les Hommes Révoltés*»¹¹, ми пили сухий херес і (як спротив моді на грубововняне ура-патріотичне дрантя кінця сорокових років) одягали темно-сірі костюми та чіпляли на шию чорні краватки. На наших зустрічах ми дискутували про буття й небуття¹², а безладний спосіб життя називали екзистенціалістським. Невтаємниченим людям він видався б примхливим, геть егоїстичним. Нам годі було втямити, що герої (чи антигерої) французьких екзистенціалістських романів живуть на папері, а не в дійсності. Ми силкувалися мавпувати з цих героїв, помилково вважаючи метафоричний опис складних станів духу готовим рецептом правильної поведінки. І, як годиться, проймалися непідробним болем. Багато хто з нас попросту хотів видаватися оригіналом – у душі вічного оксфордського дендизму. У клубі таке вдавалося.

Я набрався звички до розкоші й набув штучних манер. Діставши диплом середняка, тішився високою ілюзією – вважав себе поетом. Ніщо не стоїть так далеко від поезії, як моя тодішня псевдоаристократична – з претензіями на всевідання – змудженість життям взагалі й зароблянням на життя зокрема. Я не доріс до розуміння, що цинізмом завжди маскують нездатність зарадити собі – коротко кажучи, імпотенцію, і що найбільше зусилля доводиться докладати до того, аби зневажати саме зусилля. Правда, я засвоїв крихту завжди корисної сократівської чесності – найбільшого дару нашій культурі від Оксфорда. Ця дешиця допомагала мені від випадку до випадку поступово усвідомлювати, що не можна обмежуватися бунтом проти свого минулого. Одного разу в колі друзів я зопалу наговорив багато чого прикрого про армію, а коли повернувся додому, раптом збагнув: саме мої безкарно виголошувані тиради, від яких мій покійний батько, мабуть, перевертається в могилі, свідчать про те, що я й досі під його впливом. Річ у тому, що я не був природженим циніком. Стався таким із потреби бунтувати. Відкинувши те, що ненавидів, я не знайшов того, що можна було б полюбити, тож удавав, що у світі ніщо не заслуговує на любов.

Я ступив у світ, добряче запасшись усім, що мало прирікати мене на невдачі. В батьковому панцирі основних понять не було Фінансової Обачности. Генерал завжди оплачував величезні, аж смішні рахунки в Ладброука¹³, та й в офіцерському клубі витрачав захмарні суми, бо прагнув бути популярним і брак особистого шарму компенсував надміром спиртних

¹¹ «Бунтівливі люди», від заголовка книжки Альбера Камю «*L'Homme révolté*».

¹² «Буття і ніщо» («*L'Être et le Néant*»), твір Жана-Поля Сартра.

¹³ Лондонська букмекерська контора.

напоїв. Заплативши податок на спадок і витратившись на адвокатів, я залишився з рештками батьківських грошей, на які годі було прожити. Хоч куди я пробував влаштуватися – чи то на дипломатичну, цивільну й колоніальну службу, чи то в банки, торговельні заклади та рекламні агенції, всюди вже з першого погляду робота видавалася понад міру передбачуваною й нудною. Я відбув кілька співбесід, а що не вважав за потрібне симулювати палкий ентузіазм, якого в нас сподіваються від службовця-початківця, то всі ці спроби випали невдало.

Кінець кінцем я вчинив так само, як і незліченні оксфордські випускники з цілої низки поколінь: відповів на оголошення в «Таймс едьюкейшнл сапллмент»¹⁴ і подався до абиякої приватної школи на сході Англії. Там зі мною побалакали й запропонували вчителювати. Згодом я дізнався, що в той час, коли до початку семестру залишалося три тижні, на цю роботу, крім мене, претендувало всього двоє випускників-редбриківців¹⁵.

Масовий продукт середньої верстви суспільства – хлопці, яких я мав просвіщати, були нікудишні учні; кошмарне містечко могло в будь-кого викликати клаустрофобію; ну а найнестерпнішою річчю виявилась учительська кімната. Йдучи з неї на урок, я почував полегшу. Над нами, педагогами, понурою хмарою нависали нудьга й мертвотна обумовленість дальшого життя. Справдешня нудьга, а не вдавана модна хандра. Вона породжувала лицемір'я, святенництво, безсильну лють старих учителів, свідомих свого краху, і молодих, що дожидалися такого самого краху. Оті старигани наводили на думку проповідь під шибеницею. Досить було глянути на них – і йшла обертом голова, немовби цей погляд кинуто в бездонну яму людської марноти... Десь такі враження в мене були впродовж другого семестру в школі.

Несила мені марнувати життя, тиняючись у такій Сахарі. Що гострішало це відчуття, то виразнішав висновок: ота закостеніла бундючна школа – не що інше, як іграшковий макет усієї Англії, й не вдасться його спекатися, якщо не виїдеш за кордон. Як на те, мені ще й набридла дівчина, з якою я зустрічався.

Мою заяву про звільнення прийняли з розумінням і з умовою, що я попрацюю ще до кінця навчального року. Я не раз натякав про свою непосидючість, ну а директор з першого ж разу виснував, що мене тягне до Сполучених Штатів чи домініонів.

– Я ще не вирішив остаточно, пане директоре.

– Як гадаю, ми могли б зробити з вас, Ерфе, непоганого вчителя. Та й ви, знаєте, могли б на нас добре вплинути. Ет, тепер пізно про це говорити.

– Мабуть, так. На жаль.

– Не схвалюю мандрів по заграницях. Раджу вам залишитися. Втім... *vous l'avez voulu, Georges Danton. Vous l'avez voulu*¹⁶.

Дуже промовиста помилка в цитуванні.

У день мого від'їзду лив дощ. Мене переповнювало радісне збудження – дивовижно розкішне відчуття окриленості. Я не знав, куди подамся, зате знав, чого мені треба. Чужої землі, чужих людей, чужої мови і – тоді я ще не міг вбрати цю думку у слова – чужої таємниці.

Розділ 2

Дізнавшись, що Британська рада¹⁷ набирає працівників, у перших числах серпня я приїхав на Дейвіс-стрит. Співбесіду зі мною провадила завзята дама, схиблена на так званій куль-

¹⁴ Освітній додаток газети «Таймс».

¹⁵ Редбрик (англ. red brick – «червона цегла») – поточна назва англійських вишів, заснованих у XIX й першій половині XX століття. До початку 1960-х років була іронічною, відтоді стала нейтральною з певним шанобливим відтінком.

¹⁶ Правильна цитата з комедії Мольєра «Жорж Данден»: «*Vous l'avez voulu, Georges Dandin*» – «Ви цього хотіли, Жорже Дандене» (франц.).

¹⁷ Неміністерський департамент уряду Великобританії, що поширює британську культуру за межами країни.

турності, – по її словниковому запасі і манері зверхньо говорити можна було розпізнати вихованку Роудинської школи¹⁸.

Дуже важливо, довірилася мені дама, щоб за рубежем «нас» репрезентували найдостойніші люди, але надто вже марудно давати оголошення про кожну вакансію й говорити з кожним претендентом; та й, зрештою, за кордоном доводиться обмежувати кількість персоналу. Ось тут дійшло до суті справи: можна розраховувати тільки на посаду шкільного вчителя англійської мови.

– Це вас не дуже лякає?

– Дуже, – відповів я.

Наприкінці серпня я на безбач дав оголошення в газеті. Мовляв, ладен виїхати хоч куди й робити хоч що. Надійшло кілька відгуків. Крім брошурок із нагадуваннями, що моя доля в руці Божій, було три чарівливі листи від голоштанних пройдисвітів, завжди готових пожитися за чужий рахунок. У четвертому йшлося про нещоденну, дуже добре оплачувану роботу в Танжері (чи знаєте ви італійську мову?). Я написав туди, але так і не дістав відповіді.

Наближався вересень, я помалу втрачав надію. Подумки бачив себе самого запертим у глухий кут, змушеним знову гортати осоружний «Едьюкейшнл сапллмент» – безконечний сірий список безконечних сірих робіт. Що ж, одного ранку я таки повернувся на Дейвіс-стрит і спитав, чи немає вчительських вакансій у Середземномор'ї. Моя знайома дама, що неймовірно надуживала слова «дуже», «неймовірно» та «страшенно», пішла по папку. Сидячи в приймальні під цеглясто-помідорною картиною Метью Сміта¹⁹, я уявляв себе в Мадриді, Римі, Марселі, Барселоні... ба навіть у Лісабоні. За кордоном усе інше. Там не буде вчительської і я писатиму вірші. Тим часом повернулася службовка. Їй страшенно прикро, але всі хороші місця вже зайнято. Ось що залишилося – запит із Мілана. Я заперечливо хитнув головою. Дама поспівчувала мені.

– Є ще ось це, останнє оголошення. Ми тільки-но його надрукували, – сказала вона й простягла мені витинок із газети.

ШКОЛА ІМЕНІ ЛОРДА БАЙРОНА, ФРАКСОС

Школа імени лорда Байрона (Фраксос, Греція) до початку жовтня оголошує вакансію молодшого викладача англійської мови. Претенденти повинні бути неодружені й мати диплом англійського філолога. Знати новогрецьку мову не обов'язково. Платня – еквівалент шестиста фунтів за рік. Передбачено контракт на два роки, його можна буде поновити. Затрати на проїзд компенсуються на початку й наприкінці контрактного терміну.

Службовка дала мені ще проспект, що нуднувато конкретизував оголошення. Фраксос – острів в Егейському морі, близько вісімдесяти миль від Афін. Школа імени лорда Байрона – «один із широко відомих пансіонів Греції, зорієнтований на зразок англійських ексклюзивних шкіл», – звідси й назва. Либонь, там є все, що має бути в такому навчальному закладі. В учителя не більш як п'ять уроків за день.

– Цю школу неймовірно вихваляють. А сам острів – просто-таки рай земний.

– А ви самі там бували?

Цій дамі десь під тридцять. Вроджена стара діва, така вже неприваблива, що через свої шикарні убори й надмірний макіяж геть жалюгідна, схожа на гейшу-невдаху. Та ні, вона не була на цьому острові, але всі так кажуть. Я ще раз прочитав оголошення.

– А чому вони так довго барилися?

¹⁸ Школа-інтернат для дівчат 11–18 років у селищі Роудин, в передмісті Брайтона (Великобританія).

¹⁹ Метью Сміт (1879–1959) – англійський художник-постімпресіоніст.

– Наскільки знаємо, вони вже мали якогось кандидата. Не від нас. Там вийшла якась жахлива плутанина.

Я знову глянув на проспект.

– Досі ми не добирали їм кандидатур, – вибачливо усміхнулася вона, виставивши завеликі зуби. – А тепер допомагаємо тільки з люб'язности.

У щонайкращій, на яку тільки спромігся, оксфордській манері я спитав, чи можна запросити її на ленч.

Повернувшись додому, я заповнив бланк, який дамочка принесла до ресторану, зразу ж вийшов і вкинув його в поштову скриньку. З дивовижної примхи долі того самого вечора я познайомився з Алісон.

Розділ 3

Як на тодішні часи, коли ще не все дозволялося, і на свій вік, я набрався чималого досвіду в амурних справах. Дівчатам – принаймні певному їх різновиду – я подобався, мав автомашину (тоді мало хто із старшокурсників міг таким похвалитися) і сякі-такі грошенята. Був не бридкий і, що найважливіше, козиряв своєю самотністю, а кожний джигун знає, що така риса – безвідмовна зброя в завоюванні жінок. Мій спосіб полягав у тому, щоб спершу справити враження непередбачуваної, цинічної та збайдужілої людини, а тоді, на зразок фокусника, що несподівано видобуває кролика, виставити напоказ своє самотнє серце.

Хоч я не колекціонував перемог, та перед випуском з університету вже добра дюжина дівчат відділяла мене від втрати звання дівча. Однаково приємно було від любовних успіхів і від того, що романи тривали недовго. Як ото у вправного гольфіста, що зневажає свій вид спорту. Грає чи не грає – все одно йому на добре виходить. Більшість моїх романів випадала на канікули, якнайдалі від Оксфорда, бо тоді на початку навчального року можна було безкарно втекти з місця злочину. Іноді якийсь тиждень-другий тривало набридливе листування, але невдовзі я ставив самотнє серце на місце, «набирався відповідальності перед собою й усім своїм життям» і надівав маску лорда Честерфілда. Навчився так само майстерно обривати зв'язки, як і встановлювати їх.

Усе це могло б видаватися – зрештою, так і було насправді – холодним розрахунком, але мною керувала не те що безсердечність, а нарцистична впевненість у перевагах такого стилю життя. Я хибно вважав любов'ю до свободи полегшу, з якою покидав дівчат. Чи не єдине можу сказати на свою користь – я дуже рідко брехав і, перш ніж роздягнеться котра вже з ліку жертва, старався, щоб вона усвідомила різницю між розвагою в ліжку й одруженням.

Згодом, на сході Англії, справа ускладнилася. Я почав залицятися до дочки одного зі старших викладачів. Вона відзначалася типовою англійською вродою; як і я, ненавиділа провінцію й була начебто палка та жагуча. Запізно втямивши, що ця жагучість аж ніяк не безкорислива й дівчина хоче заміж, я розгубився. Нудило від думки, що задоволення звичайнісінької тілесної потреби загрожує зіпсувати все моє життя. Якось одного вечора я мало не піддався цій Джанет, рідкісній дурепі, яку не кохав і не міг покохати. Довго мучив мене спогад про наше прощання у довжелезну липневу ніч – гіркі докори й ридання в автомашині на морському узбережжі. На щастя, я був певен – і вона знала про цю певність, – що Джанет не вагітна. Я поїхав до Лондона, твердо постановивши якийсь час триматися осторонь жінок.

Квартира на поверх нижче тої, що я винаймав на Рассел-сквері, більшу частину серпня стояла порожняком, та однієї неділі там загрюкали двері, затупотіли ноги й зазвучала музика. У понеділок я розминувся на сходах з двома нецікавими на вигляд дівчатами й почув, що вони дуже вже коротко й немилозвучно вимовляють закрите «а» – як «е». Еге ж, австралійки. І ось настав вечір того дня, коли я мав ленч із міс Спенсер-Гейг, а була це п'ятниця.

Десь о шостій у мої двері хтось постукав. Виявилося, що це огрядніша з двох дівчат.

– Привіт. Я Маргарет. Живу внизу, – вона простягла руку. Я потиснув. – Дуже рада з тобою познайомитися. У нас вечірка з випивкою. Ти б не прийшов?

– Гм, я якраз...

– Навряд чи висидиш у себе, бо ми наробимо галасу.

Звичайна річ – запросити в гості сусіда, щоб потім не нарікав на гармидер. Я завагався, а тоді знизав плечима.

– Гаразд. Дякую.

– Чудово. О восьмій, га?

Вона вже була рушила від дверей, але обернулася.

– Ти прийдеш з дівчиною чи сам?

– Та ні, я тепер один.

– Ми цю справу залагодимо. Бувай.

І пішла. А я вже шкодував, що згодився.

Почувши, що внизу зібралось доволі гостей, я зійшов туди. Сподівався, що всі страшненькі дівчата – а вони завжди приходять перші – вже мають кавалерів. Двері стояли навстіж. Перейшовши через невеличкий передпокій, я став на порозі, тримаючи напоготові подарунок – пляшку алжирського червоного вина – й шукаючи оком у набитій людьми кімнаті дівчат, яких учора зустрів на сходах. Галасливі чолов'яги з австралійським акцентом, шотландець у спідниці-кілті, кілька вихідців із карибських островів. Не для мене такий гурт. Я вже намірився вислизнути звідти, аж хтось увійшов і зупинився в мене за спиною.

Була це дівчина приблизно мого віку, з невеликим наплічником і важкою валізою, у світлому макінтоші, пом'ятому й поношеному. Її обличчя й руки покривала така засмага, яку можна набути тільки за кілька тижнів під південним пекучим сонцем. Вигоріле до білини довге волосся – незвична річ, бо за тодішньою модою дівчата носили зачіски, як у безпритульних хлопчиків. У цій прибулиці було щось німецьке чи данське – неначе й дитяче, сирітське, а однак перверсійне та гріхове. Вона відступила назад і дала мені знак підійти, коротко, блідо й нещиро усміхнувшись.

– Чи не могли б ви знайти Меггі й попросити її вийти?

– Маргарет?

Вона кивнула. Я пропхався через переповнену кімнату й застав Маргарет на кухні.

– Привіт! Ти таки прийшов.

– Тебе там хоче бачити якась дівчина з валізою.

– От тобі й на! – відрубала Маргарет, обернувшись до жінки, що стояла за нею.

Я відчув щось недобре. Моя знайома повагалася й поставила на стіл літрову пляшку пива, яку мала відкоркувати. Прилаштувавшись за пухкими широкими плечима Маргарет, я рушив за нею крізь юрбу.

– Алісон! Ти ж сказала, що приїдеш наступного тижня.

– Так, Меггі, але я витратила всі гроші, – сказала прибулиця, зробивши міну заблукалої дитини й кинувши на подругу винуватий і водночас викличний погляд. – Чи повернувся Піт?

– Ні, – відповіла Меггі й додала, застережливо стиснувши голос: – Але тут Чарлі та Білл.

– *Oh merde!*²⁰ – спересердя кинула засмагла дівчина. – Мені конче треба викупатись.

– Чарлі налив у ванну по вінця води й повкидав туди пиво, щоб охолولو.

Алісон зажурилася.

– Можете скористатися моєю ванною, – втрутився я. – Я живу на поверх вище.

– Так? Алісон, познайомся, це...

– Ніколас.

²⁰ Лайно! (франц.).

– Ой, справді? Я тільки-но приїхала з Парижа.

Я зауважив, що з Маргарет вона говорить майже як австралійка, а зі мною – майже як англійка.

– Звичайно. Я проведу вас.

– Спершу візьму щось переодягнутися.

Як тільки вона зайшла до кімнати, пролунали вигуки.

– Привіт, Еллі! Де ти була?

До Алісон підійшло кілька австралійців, і кожного вона цмокнула. Маргарет, одна з тих товстульок, що люблять опікуватися худорлявенькими, зразу ж відсунула їх убік.

Алісон принесла одержу на зміну, й ми рушили вгору.

– Господи Ісусе, – сказала вона. – Оті ще мені австралійці.

– Де ви побували?

– Всюди. У Франції. В Іспанії.

Ми ввійшли до мого помешкання.

– Я вижену з ванни павуків, а ви тим часом випийте чарку. Он там знайдете.

Коли я повернувся, Алісон стояла зі скляночкою віскі в руці. Знову вимушено усміхнулась, за мить ця усмішка щезла. Я допоміг їй скинути плаща. Від цієї дівчини відгонило французькими духами – ядучими, як карболка, а світло-жовта сорочка була заяложена.

– Ви внизу живете?

– Ага. Винаймаємо у складчину.

Алісон мовчки підняла склянку. Широко розставлені сірі очі – єдина невинна річ на позначеному зіпсутістю обличчі – свідчили, що тільки через обставини, а не через якусь рису характеру довелося набратися твердості, навчитися давати собі раду, причому справляти враження безрадної. Її голос, забарвлений ледь відчутним австралійським і не зовсім англійським акцентом, змінював відтінки – то різкість, то бридка носовитість, то напрочуд пікантно-масна безпосередність. Химерна дівчина, ходячий оксиморон.

– Ти сам? Тобто на цій вечірці?

– Сам.

– Підтримуватимеш мені сьогодні компанію. Гаразд?

– Гаразд.

– То повернися хвилини за двадцять. Забереш мене.

– Та я тут почекаю.

– Волю, щоб ти пішов туди, а тоді повернувся.

Ми по-змовницьки усміхнулись одне одному. Я подався до гурту. Там до мене підійшла Маргарет. Здавалося, тільки на те й чекала.

– Ніколасе, з тобою дуже хоче познайомитися одна мила англійчка.

– Боюся, що на мене вже поклала око твоя подруга.

Оглянувшись на всі боки, вона потягла мене до передпокою.

– Як би тобі сказати... Алісон... Це наречена мого брата. А сьогодні сюди прийшло кілька його приятелів.

– Ну то й що?

– Вона завжди встряє в якийсь клопіт.

– Досі нічого не розумію.

– Попросту я не хочу скандалу. Раз уже було таке.

Я був ні в сих ні в тих.

– Є такі люди, що замість когось влаштовують сцени ревнощів, – пояснила Маргарет.

– Не дозволю собі нічого поганого, – пообіцяв я.

Хтось покликав її до кімнати. Маргарет не була певна, що до мене дійшли її слова, й, мабуть, махнула рукою на цю справу.

– То ми умовилися. Ти мене зрозумів?

– Цілком.

Дівчина глянула на мене, як на шмаркача, понуро кивнула й пішла. Постоявши зо двадцять хвилин біля дверей, я непомітно вибрався на сходовий майданчик і зійшов на свій поверх. Подзвонив. Довга тиша, аж нарешті за дверима обізався голос:

– Хто там?

– Минуло двадцять хвилин.

Двері відчинилися. Алісон зібрала волосся у вузол і закуталася рушником. До чорноти засмагли плечі й ноги. Вона метнулася до ванної. Забулькотіла вода в зливному отворі.

– Мене попередили, щоб я до тебе не липнув! – гукнув я через двері.

– Хто? Меггі?

– Вона каже, що не хоче сварок і бійок.

– Задрипана корова. Може стати моєю зовицею.

– Я знаю.

– Вона вивчає соціологію. В Лондонському університеті. – На мить замовкнувши, Алісон додала: – По-дурному виходить, правда ж? Ото поїдеш кудись і гадаєш, що тим часом люди змінюються, а вони такі самі, як були.

– Що ти хочеш цим сказати?

– Почекай хвилинку.

Я чекав кілька хвилин. Нарешті двері відчинилися, Алісон вийшла у простенькій білій сукні. Знову розпустила волосся й без косметики стала в десять разів гарніша.

Вона злегка прискалилася, закусивши губу.

– Як я тобі?

– Ти королева балу, – збентежившись від її невідривного погляду, відповів я. – Зійдемо вниз?

– А може, ще краплинку наллеш?

Я налив більш ніж краплю. Дивлячись, як віскі струменить у склянку, вона проказала:

– Не знаю, чому мені страшно. Чому мені страшно?

– Кого ти боїшся?

– Не знаю. Мабуть, Меггі. Хлопців. Моїх любих забіякуватих земляків.

– Ти про той скандал?

– Боже мій! Дурнуватий випадок. На вечірці був милий хлопець з Ізраїлю, ми тільки цілувалися. Ото й усе. Ну а Чарлі нашептав Пітові, вони вдвох учинили бучу і... Господи. Знаєш, як воно буває з отими «справжніми мужчинами».

Внизу я на якийсь час опинився осторонь Алісон. Її оточив цілий гурт. Я приніс спиртного й передав їй чарку через чиєсь плече, коли мова йшла про Канн, Колліур і Валенсію. У сусідній кімнаті зазвучала джазова музика, і я зазирнув туди з порога. За темними постатями танцюристів у вікні видніли присмеркові дерева на тлі блідо-бурштинового неба. Я гостро відчував, які чужі мені всі ці люди на забаві. Із кутка кімнати мені несміло й штучно усміхалася з-під окулярів короткозора дівчина з невиразним м'яким обличчям – одне з тих сентиментально-інтелектуальних створінь, яким на роду написано стати здобиччю й жертвою тупого негідника. Вона стояла самотою, і я здогадався, що це і є та мила англійчка, яку Маргарет мені ладила. Губи намазюкані надто вже яскравою помадою; такими дівчатами хіба що плоти городити. Сахнувшись від неї, як від краю прірви, я підійшов до книжкової полиці, взяв щось у м'якій палітурці, всівся на підлозі й прикинувся, що читаю.

Біля мене стала навколішки Алісон.

– Щось я захмеліла. Ой, те віскі. Хильни-но ось цього.

То був джин. Вона теж сіла на підлогу. Дивлячись на неї збоку, я похитав головою. На гадку спала бліда англійка з наквацьованими криваво-червоними вустами. Алісон принаймні жива людина. Нехай різка й груба, зате жива.

– Я радий, що ти сьогодні приїхала.

Посьорбуючи джин, вона кинула на мене оцінним оком.

Я спробував з іншого кінця.

– Ти читала ось цю книжку?

– Облишмо велемудрі балачки. К чорту літературу. Ти розумник, я красуня. А тепер поговорімо про те, хто ми насправді.

Її сірі очі чи то кпили, чи то кидали виклик.

– А Піт хто?

– Він пілот. – Алісон назвала відому авіакомпанію. – Час від часу ми злягаємося. Ото й усе.

– Ага.

– Тепер він перекваліфіковується у Штатах. – Вона втупилася в підлогу, на якусь мить ставши зовсім іншою, серйознішою. – Меггі набрехала про заручини. Ми не такі, – спідлоба зиркнула на мене дівчина. – Ми вільні люди.

Кого вона має на увазі – мене чи її нареченого? Чи стає в позу, кажучи про волю й свободу, а чи справді так гадає?

– Де ти працюєш?

– Всюди потроху. Переважно в приймальнях.

– В готелях?

– Де хоч, і в готелях також, – наморщила носа Алісон. – Тепер мене беруть на нову роботу. Стюардесою. Тому-то я й поїхала на кілька тижнів до Франції та Іспанії – практикуватися в мовах.

– Чи можна завтра запросити тебе куди-небудь?

З'явився кремезний австралієць років тридцяти з гаком і сперся на одвірок.

– Чарлі! – крикнула Алісон. – Цей хлопець тільки дозволив мені помитися в його ванні.

Це дрібниця.

Чолов'яга повагом кивнув і застережливо звів угору грубого пальця. Відштовхнувшись від одвірка, він випростувався й пішов геть непевною ходою.

– Чарівливий хлопець.

Алісон глянула на свою долоню.

– Чи сидів ти два з половиною роки в японському таборі для військовополонених?

– Ні. Чого б то?

– А Чарлі сидів.

– Бідолашний Чарлі.

Ми змовкли.

– Еге ж, австралійці – неотесані простаки, зате англійці – зарозумілі жевжики.

– Якщо ти...

– Я піджартовую з Чарлі, бо він закохався в мене й любить такі жарти. Але ніхто інший не сміє кпити з нього при мені.

Знову запала мовчанка.

– Пробач.

– Нема за що.

– Є за що. За те, що я умовлявся з тобою на завтра.

– Ні. За твоє ставлення до Чарлі.

Хоч я й образився за цей урок мистецтва не чванитися, та мало-помалу Алісон спонукала мене розговоритися про самого себе – ставила прямі, грубуваті питання й слухати не хотіла

пустопорожніх слів. Я розповів, що таке бути генеральським синком, описав свою самотність – цього разу не красувався, а старався якнайкраще пояснити свою сутність. У цій дівчині я відкрив дві риси. По-перше, за її жорсткістю й прямою крився великий талант лестити чоловікам, укусувати їх і дипломатично поводитися в сексуальних справах. По-друге, її дар зачаровувати полягав як у щирості душі, так і в незаперечній вірі в красу та привабливість свого тіла й обличчя. Зовсім не по-англійському Алісон могла раптово блиснути правдивим словом, серйозною думкою й напливом зацікавлення.

Я замовк. Відчував, що вона спостерігає за мною. За якусь мить глянув на її обличчя із скромним задумливим виразом. Зовсім інша особистість.

- Алісон, ти мені подобаєшся.
- Мабуть, ти мені теж. Маєш гарні уста, як на жеврика.
- Ти перша австралійська дівчина в моєму житті.
- Джонні Бульчик ти мій бідолашний.

Усі лампи, крім однієї тьмяної, вже давно згашено, і захмелені гості, як зазвичай буває, парно примостилися на всіх меблях і на кожному клапті підлоги. Вечірка розпалася на парочки. Меггі кудись запропастилася, Чарлі поринув у мертвий сон на підлозі в спальні. Я танцював із Алісон, наші тіла невпинно наближались одне до одного. Я поцілував її волосся, тоді шию. Стиснувши мені руку, дівчина пригорнулася до мене.

- Може, підемо наверх?
- Йди перший. За хвилинку буду.

Вона вислизнула з обіймів, і я рушив додому. Алісон з'явилася за десять хвилин. Насторожено усміхаючись, зодягнена в біле, вона стояла на порозі – маленька й худенька, невинна й зіпсута, шорстка й ніжна, бувала початківка.

Увійшла. Я замкнувся, й ми цілувалися хвилину, дві, в п'ятнадцять, спершись на вхідні двері. Раптом долинули чийсь кроки, хтось двічі різко стукнув. Алісон затиснула мені рота долонею. Знову подвійний стук. І знову. Вагання. Калатання сердець. Щораз тихший звук кроків.

- Іди до мене, – сказала вона. – Ну ж бо.

Розділ 4

Я прокинувся вранці, доволі пізно. Вона ще спала, відвернувшись від мене оголеною брунатною спиною. Запаривши каву, я приніс чашки до спальні. Тим часом Алісон прокинулася й видивлялася на мене з-понад краю ковдри. На цей холодний, відчужений погляд ніяк не вплинула моя усмішка. Раптом дівчина відвернулася й натягла на голову покривало. Прилаштувавшись біля неї, я став незграбно випитувати, в чому річ, але голова й далі ховалася під покривалом, тож нічого іншого не залишалось, крім як облишити попліскування, поглажування та вмовляння й узятися до пиття кави. За якусь хвилину Алісон сіла, попросила сигарету й спитала, чи не можна було б позичити їй сорочку. Не дивилась мені у вічі. Накинула сорочку, пішла до ванної, повернулася, забралася в постіль і відмахнулася від мене, труснувши волоссям. Я вмовився в ногах і дивився, як вона п'є каву.

- Що з тобою?
- Чи знаєш, скільки мужчин у мене було за останні два місяці?
- П'ятдесят?

Вона не усміхнулася.

- Якби п'ятдесят, то я була б порядна професіоналка.

- Випий ще кави.

– Вчора, коли минуло півгодини після нашого знайомства, мені спало на думку: якби я була розпусниця, то пішла б з цим типом до ліжка.

- Красненько дякую.
- Я розпізнала тебе по тому, як ти говориш.
- І хто ж я?
- Типовий любитель позбавляти дівчат невинности.
- Не будь смішна.

Запала тиша.

– Вчора я нахлисталася, – обізвалась Алісон. – Дуже вже втомлена була. – Обвівши мене довгим поглядом, вона похитала головою й заплющила очі. – Вибачай. Ти милий. Дуже милий у ліжку. А тепер що буде?

- Я не звик думати про наслідки.
- А я звикла.
- Це ж не злочин. Просто ти довела сама собі, що не варто виходити за цього пілота.
- Мені двадцять три роки. А тобі?
- Двадцять п'ять.

– Ти ще не усвідомив, що твоє «я» – це твоє оточення? Ще не втямив, що так було, є й завжди буде? Я це вже втямила – про себе саму. До гробу залишуся дурнуватою австралійською хвойдою.

– Перестань.

– Зараз скажу тобі, що тепер робить Піт. А пише він мені ось що: «Минулої п'ятниці я підчепив одну мавпу й побавився з нею у вузамару²¹».

– А що воно таке?

– Це означає: «Ти теж маєш право переспати з ким захочеш». – Алісон подивилась у вікно. – Всю цю весну Піт і я прожили разом. Бачиш, ми ладимо одне з одним. Коли не в ліжку, відчуваємося як брат і сестра. – Вона скося глянула на мене крізь хмару тютюнового диму. – Де тобі зрозуміти, що це таке – прокинутися в ліжку з кимсь таким, кого вчора вперше побачила... Це означає щось втратити. Не тільки те, що доводиться втрачати дівчатам.

- Або ж набути.
- Господи, та що ми можемо набути? Ану скажи, хлопче.
- Досвід. Насолоду.
- Чи казала я, що мені дуже подобаються твої вуста?
- Кілька разів.

Алісон придушила сигарету й знову сіла.

– Знаєш, чому мене на плач тягне? Бо я таки вийду заміж за Піта. Як тільки він повернеться, зразу ж і вийду. Піт – це найбільше, на що я заслужила.

Спершись на стіну, вона сиділа в завеликій сорочці – маленький хлопчурик із болісним виразом на обличчі. Вдивлялася в мене, вдивлялася в покривало, поринувши в безмовність.

- У тебе дух занепав. Це тимчасове.
- Той дух падає зразу, коли тільки задумуюсь. Коли, прокинувшись, бачу, хто я й що я.
- У тисяч дівчат таке саме.
- Я не тисячі. Я – це я. – Алісон скинула сорочку через голову й знову забралася під ковдру. – Як тебе звуть? Скажи своє прізвище.
- Ерфе. Е-ер-еф-е.
- А моє – Келлі. Твій татко справді був генерал?
- Справді.

Глузливо, трохи несміло відкозирнувши, вона простягла засмаглу руку. Я присунувся до неї.

²¹ Очевидно, це зіпсована французька фраза «vous êtes amoureux» = «vous amoureux».

– Вважаєш мене хвойдою?

Напевно, саме тоді, дивлячись на неї зблизька, я зробив вибір. Адже міг сказати те, що мав на думці: «Так, вважаю хвойдою, навіть ще чимсь гіршим, бо користуєш зі своєї розпущеності. Краще б я послухався твоєї майбутньої зовиці». Якби я сидів чи стояв трохи далі від Алісон, в іншому кінці кімнати, щоб уникнути її погляду, то, мабуть, здобувся б на таку брутальність. Але ці сірі, проникливі, вічно невинні очі благали від мене правди й тим самим змушували брехати.

– Ти мені подобаєшся. Йй-бо, дуже подобаєшся.

– Ляж у ліжку і обніми мене. Більш нічого. Тільки обніми.

Я забрався в ліжку й обняв її. А тоді вперше в житті кохався із заплаканою жінкою.

Алісон ще не раз просльозилася тої першої суботи. Десь о п'ятій годині вона спустилася до Меггі й повернулася з почервонілими від плачу очима. Майбутня зовиця сказала їй забиратися з помешкання. За півгодини до нас прийшла ще одна співмешканка – Енн, одна з тих нещасниць, у яких від ніздрів до підборіддя рівенька площина. Меггі вийшла, а перед тим поставила вимогу, щоб за той час Алісон забрала свої манатки. Отож ми перенесли ці речі до мене. Я побалакав з Енн. Вона по-своєму – спокійно й доволі манірно – зайшла у співчуттях до Алісон далі, ніж я міг сподіватися. Меггі відверто, мало не демонстративно закривала очі на всі братові вади.

Кілька днів Алісон виходила з оселі тільки вночі, побоюючись Меггі. Чомусь сприймала її як ненависний, досі могутній бастион незламної австралійської чесноти на трясовині розтлінної Англії. Я ходив по харчі, ми балакали, спали, кохалися, танцювали, в будь-яку пору дня і ночі варили щось їстівне – двоє під одним дахом – *sous les toits*, опинившись далеко поза звичним часом і насупленим лондонським світом за вікнами.

Алісон завжди була жіночна; на протигагу багатьом англійським дівчатам, вона ніколи не зраджувала своєї статі. Не вродливиця, часто навіть негарна, Алісон мала зграбну хлоп'ячу фігурку, вміла гарно, по-сучасному вдягатися, виробила граційну ходу; і вся ця цілість видавалася значно привабливішою, ніж її окремі складники. Бувало, я сидів в автомобілі й дивився, як вона йде хідником, зупиняється, переходить вулицю й прямує до мене. Тоді в цієї дівчини був просто-таки чудовий вигляд. Та коли вона сиділа поруч мене, незрідка в її зовнішності вражало щось пустопорожнє, щось від розпеченої дитини. Ну а зблизька завжди збивала мене з пантелику: якоїсь миті мало не потвора, але досить було одного руху, зміни виразу на обличчі, повороту голови – куди й щезала потворність. Перш ніж вийти в місто, Алісон накладала на повіки насичені тіні, які пасували до частенько викривлених у понурій гримасі губ, справляли враження, що її побито до синців, й викликали мимовільне бажання дати ще дужчого прочухана. Чоловіки завжди й усюди звертали увагу на цю дівчину: на вулиці, в ресторанах, у пабах, – і вона це знала. Я звик спостерігати, як її пасуть очима. Вона належала до тих жінок, – рідкісних навіть серед красунь, – які вже від народження оточені ореолом сексуальності, все життя мають зв'язки з мужчинами й дуже зважають на їхню зустрічну поведінку. І таку властивість відчують усі, навіть тюхтії-підкаблучники.

Без макіяжу Алісон була простіша й звичайніша. У перші дванадцять годин після пробудження поводитися не дуже примхливо, та все одно завжди носила в собі щось непередбачуване й неясне. Годі було вгадати, коли вона почепить оту вишукану, розмальовану синцями маску. Могла палко віддатися в ліжку, а тоді позіхнути у найневідповіднішу мить. Могла від ранку до ночі прибирати, варити й прасувати, а тоді три-чотири дні поспіль по-богемному вилежуватися на підлозі біля каміна й читати «Короля Ліра», щось із Гемінгвея, детектив та жіночі журнали, причому все нараз – почергово по уривку з кожного видання. Вона робила що заманеться, а тоді вже шукала мотиву чи виправдання.

Одного разу Алісон принесла дорогу авторучку.

– Це вам, месєє.
– Не варто таке дарувати.
– Не переймайся. Я її поцупила.
– Поцупила?!
– Я все краду. А ти й досі не знав?
– Все?!
– Ніколи не роблю такого в крамничках. Тільки в універмагах. Там товар сам липне до рук. Гей, не корч такої згіршеної міні.

– Я не корчу.
Та я справді згіршився. Стояв з тим подарунком як дурень з писаною торбою.
– Це просто хобі, розвага, – підсміхнулась Алісон.
– Буде тобі розвага, коли засядеш на півроку в Голловеї.
Вона налила собі віскі.
– На здоров'я, *santé!* Ненавиджу універмаги. І товстосумів ненавиджу, особливо тих джонбулівських. Одна крадіжка – і зразу дві добрі справи, як ото одна куля кладе двох зайців. Та не хнюпся так, усміхнися-но. – Алісон встромила ручку в мою кишеню. – Ось так. Ти як той казуар, що скоїв злочин.

– Мушу хильнути.
Взявши пляшку віскі, я раптом засумнівався у способі її придбання. Глянув на Алісон. Вона ствердно кивнула.

Поки я наливав, вона стояла поруч.
– Ніколасе, знаєш, чому ти так близько береш до серця усілякі дрібниці? Бо й самого себе дуже вже близько береш до серця.
Злегка усміхнувшись мені, глузливо й ніжно водночас, вона пішла оббирати картоплю. А я відчував, що невідомо як, але скривдив її. Та й себе теж.

Якось уночі вона вві сні назвала чиєсь ім'я.
– Хто такий Мішель? – спитав я зранку.
– Хтось, кого я хотіла б забути.
Про все інше Алісон мені розповідала. Про матір родом з Англії, манірну й деспотичну. Про батька, начальника станції, що помер від раку чотири роки тому.
– Ось звідки мій несусвітний – ні ваш, ні наш – акцент. Як тільки відкрию рота – зразу ж у ньому воюють за вимову мамця з татком. Мабуть, тому і ненавиджу, і люблю Австралію. Там я ні разу не почувалася щасливою, а тут завжди тужу за домівкою. Я, мабуть, дурниці мелю, га?
Алісон часто питала, чи не меле вона дурниць.
– Я гостювала в родичів у Валлії. У маминого брата. Господи Ісусе. Вони й кенгуру довели б до сліз.

В її очах я був хоч і стовідсотковий англієць, зате чарівливий. Почасти тому, що, з її ж таки слів, «культурний». Піт завжди бурчав, коли Алісон збиралася до музею чи на концерт. «Гей, малá, а чи не краще піти до пивної?» – передражнила вона Піта.

Одного дня вона сказала:
– Ти й не уявляєш, який Піт хороший. Хоч це й сучий син. Завжди знаю, чого йому треба, про що він думає й що має на увазі, коли говорить. А з тобою я нічого не знаю. Ображаєшся на мене, а я не розумію чому. Тішишся мною – теж не розумію чому. Та все тому, що ти англієць. Шкода, тобі не втямити цього.

В Австралії Алісон закінчила середню школу й навіть рік вивчала мови в Сіднейському університеті. А тоді познайомилася з Пітом і «все ускладнилося». Вона зробила аборт і поїхала до Англії.

– Він змусив тебе зробити аборт?

Алісон сиділа в мене на колінах.

– Він так і не дізнався.

– Не дізнався?!

– Я не була певна, що це його дитина.

– Бідолашка.

– Якби його, то Піт не хотів би цієї дитини. А якби не його, то не стерпів би її. Ото й усе.

– А ти сама не...

– Не хотіла. Ця дитина була б завадою, – перебила вона мене й докинула, тихше та м'якше: – Та ні, хотіла.

– І досі хочеш?

Помовчавши, Алісон злегка стонула плечима.

– Інколи буває.

Я не бачив її обличчя. Ми сиділи мовчки, зігріваючи одне одного, відчували близькість і тепло наших тіл і знали, що ми обидвоє заклопотані наслідками розмови про дитину. В нашому віці бридку голову зводить не секс, а кохання.

Якось увечері ми пішли подивитися старий фільм Карне «Набережна туманів»²². Виходячи з кінозалу, вона плакала. Вдруге заплакала в ліжку. І зачула моє невдоволення.

– Ти, Ніколасе, не я. Не можеш відчутти того, що відчуваю я.

– Можу.

– Не можеш. Ото постановляєш собі не зворушуватися, не розчулюватися чи ще щось – і зразу все чудово.

– Та не чудово. Попросту не так паскудно.

– Цей фільм нав'яз мені відчуття, що підтвердило мою думку про все на світі. Все воно безглузде. Стараєшся бути щасливим, а тоді раптом щось трапляється – і гаплик. Це тому, що ми не віримо в життя на тому світі.

– Не те що не віримо. Не можемо вірити.

– Щоразу, коли ти без мене виходиш у місто, я побоююся, що ти можеш умерти. Кожного дня думаю про смерть. Коли ми кохаємося, це їй як сіль в очі. Уяви, що в тебе купа грошей, а за годину зачиняють усі крамниці. Хоч-не-хоч, мусиш бігати й витрачати ці гроші. Я, мабуть, дурниці мелю, га?

– Ні. Маєш на увазі атомну бомбу.

Вона курила лежачи.

– Не бомбу. Нас з тобою.

Алісон не давалася підманути «самотнім серцем», мала нюх на сльозогінний шантаж. Їй здавалося, що це непогана річ – бути самотнім як палець і не мати ніяких родинних зв'язків.

Одного разу за кермом я завів мову про те, що не маю близьких приятелів, і вжив свою улюблену метафору – скляний ковпак, що відділяє мене від світу. Алісон засміялася.

– Тобі подобається цей ковпак, – сказала вона. – Кажеш, хлопче, що ти самотній, а в глибині душі вважаєш себе іншим, ніж решта людей.

Ображений, я змовчав, і вона, трохи пізнувато, порушила тишу:

– Ти таки інший.

– І самотній.

Алісон стонула плечима.

– То оженися. Хоча б зі мною.

Сказала так, ніби запропонувала пігулку аспірину, аби голова не боліла. Я не відривав очей від дороги.

²² Фільм (1938) французького кінорежисера Марселя Карне (1906–1996).

- Ти ж виходиш заміж за Піта.
- А ти все одно не захотів би мене, бо я курва, та ще й не англійська, а колоніальна.
- Я б попросив тебе не вживати такого слова.
- Ще одна причина того, що не захотів би. Бо просиш не вживати такого слова.

Ми бокували від чіткої межі, за якою починалося наше конкретне майбутнє. Натомість говорили про невиразну будучину: житимемо в хижі, й я в ній писатиму вірші; купимо джипа й перетнемо на ньому всю Австралію. Вираз «Коли ми приїдемо до Аліс-Спрінгса...» став ходовим жартом і означав «Десь колись в якійсь країні...».

Минали дні, зливаючись в одну смугу. Я упевнився, що ось цей мій роман не схожий на жоден з усіх його попередників. Різниця полягала у значно більший плотській насолоді, вже не кажучи про все інше. Поза ліжком я наставляв Алісон – обтісував її, виробляв англійську вимову, викорінював грубість і провінціальність; ну а в ліжку наставницею ставала вона. Ми усвідомили цю взаємність, хоча й не могли – мабуть, тому, що обоє були одинаками в батьків – збагнути її механізм. Кожне з нас могло щось дати і щось набутися... а ще злагожденість у любовошах, однакові смаки й уподобання, свобода від упереджень і комплексів. Вона навчила мене, крім мистецтва кохатися, ще багато чого іншого, але тоді я про це й не здогадувався. Пам'ятаю день, коли ми затрималися в одній із зал галереї «Тейт». Злегка пригорнувшись до мене й тримаючи за руку, Алісон дивилася на твір Ренуара поглядом дитини, що смокче льодяника. І раптом мене пронизало чуття, що ми одне тіло, одна душа, а якщо кохана зараз зникне, то від мене залишиться половина. Будь-хто, менш інтелектуальний і самовдоволений від мене, втямив би, що це жахливе чуття смерті – кохання. А я гадав, що це похіть. Зразу ж відвіз Алісон додому й там зірвав із неї одягу.

Іншого разу, на Джермін-стрит, ми зустріли Біллі Вайта – ітонського випускника, мого знайомого ще з студентських часів у Магдалинському коледжі, члена нашого клубу бунтарів. Доволі милий, зовсім не сноб, він – нехай і мимохіть – розточував невитравний дух найвищої касти, належності до кола щонайкращих людей, дух бездоганного аристократичного смаку в доборі костюмів, слів і виразів обличчя. Ми зайшли до бару, бо Біллі якраз дізнався, що тут подають перші в цьому сезоні колчестерські устриці. Хоч Алісон говорила дуже мало, та все одно я торопів від її акценту, від різниці між нею й аристократичними панянками, що сиділи недалеко від нас. Коли мій приятель наливав рештки вина «Мюскаде», вона на хвилинку вийшла.

- Слухай, старий, вона дуже миленька.
- Чи я знаю... – знизав я плечима. – Сам бачиш.
- І приваблива.
- Вона обходиться дешевше, ніж плата за центральне опалення.
- Не сумніваюся.

Однак я знав, що в нього на гадці.

Після того, як він розпрощався з нами, Алісон немовби в рот води набрала. Ми їхали подивитися кіно в Гампстеді. Я глянув на її понуре обличчя.

- Що з тобою?
- Гидотна у вас балачка, джонбулів із найвищих кіл.
- Я не з найвищої верстви. Із середньої.
- Найвища, середня... Господи, кого це гребе?

Поки вона знову заговорила, ми проїхали шмат дороги.

- Ти поставився до мене так, ніби я не твоя.
- Не будь дурною.
- Ніби я якась грана дикунка.
- Ото ще нісенітниця.
- Ти так поведився про всякий випадок. Ану ж з мене труси сповзуть абошо.

- Це важко пояснити.
- Не мені пояснюй, любий хлопчику. Не мені.

Якось Алісон повідомила:

- Завтра маю піти на співбесіду.
- Хочеш піти?
- А ти хочеш, щоб я пішла?
- Ця співбесіда ні до чого не зобов'язує. Тобі не конче відразу вирішувати.
- Краще почуватимусь, коли мене приймуть. Тільки б знати, що мене прийняли, ото й

усе.

Вона заговорила про щось інше, і я міг не пристати на таку зміну теми. Міг, але пристав.

А на завтра і я дістав письмове запрошення на співбесіду. Алісон уже повернулася під враженням, що все гаразд. За три дні їй надійшов лист із повідомленням про десятиденний термін стажування, після якого почнеться робота.

Мене екзаменувала ціла комісія вельми гречних чиновників. Під дверима установи ми зустрілися з Алісон й рушили до італійського ресторану. За обідом поводитися вимушено, як чужі. Вона була посіріла й утомлена, щоки обвисли. Я спитав, що вона робила, коли мене не було вдома.

- Писала відповідь.
- До авіакомпанії?
- Так.
- І що написала?
- А ти як гадаєш?
- Що ти прийняла пропозицію.

Запала прикра мовчанка. Я знав, що вона хоче почути, але язик не повертався на те. Я почувався лунатиком, який прокинувся на самому краю даху. Знав, що ще не дозрів до того, аби одружитися й постатечнішати. У цю мить наші душі порізнилися, між нами залягло щось невиразне, темне й потворне, і воно впливало з Алісон. Не з мене.

– Кілька авіаліній моєї компанії проходить через Афіни. Якщо опинишся в Греції, будемо бачитися. Мабуть, ти таки залишишся в Лондоні. Якось воно буде.

І ми стали розмірковувати, як нам жити, якщо мені відмовлять.

Не відмовили. Надійшло повідомлення про те, що мою кандидатуру розглядає освітня комісія в Афінах. Це, мовляв, суто формальність. Маю бути в Греції на початку жовтня.

Вибравшись сходами на свій поверх, я тут же показав цього листа Алісон і не зводив з неї очей, поки читала. Сподівався на смуток, та не побачив його. Вона поцілувала мене.

- Я ж казала.
- Еге ж.
- Таку новину треба відсвяткувати. Їдьмо на село.

Я згодився. Алісон ані не гадала сумувати, а я через своє боягузтво не ризикнув задуматися над тим, чому мене прикро зачепила така легковажність. Ми поїхали на село, потім пішли в кіно, а тоді на танці в Сохо. За весь цей час Алісон ані не скривилася. Та після любовощів нам не спалося, тож довелося поговорити всерйоз.

- Алісон, що мені завтра робити?
- Прийняти пропозицію.
- Хочеш, щоб я прийняв?
- Знов за рибу гроші.

Ми лежали навznak, я бачив її розплющені очі. На стелі нервово дрижали тіні, кинуті дрібним листям з-перед вуличного ліхтаря.

- Якби я описав свої почуття до тебе, ти б...

– Знаю твої почуття.

І ось воно, осудливе мовчання.

Я доторкнувся до її оголеного живота. Алісон відвела руку вбік, але не відпустила.

– Твої почуття до мене, а мої до тебе – і що далі? Та не твої, не мої, а наші. Усе те, що відчуваєш ти, відчуваю також і я. Я ж бо жінка.

Мене знову огорнув страх. Я сформулював обтічне питання.

– Ти б вийшла за мене, якби я освідчився?

– Не так треба питати.

– Та я б уже завтра одружився з тобою, якби був певен, що ти сама цього хочеш.

– Ох, Ніко, Ніко...

Доц торохнув у шиби. Алісон ляснула мене по руці, що лежала поміж наших тіл. Надовго зависла тиша.

– Я мушу виїхати з цієї країни.

Вона відповіла не сразу.

– Наступного тижня до Лондона повертається Піт.

– І що він тут робитиме?

– Не хвилюйся. Він знає.

– Звідки ти це дізналася?

– Я написала йому.

– Яка відповідь?

– Вільному воля, – видихнула вона.

– Хочеш знову бути з ним?

Спершись на лікоть, Алісон повернула до себе своє обличчя – віч-на-віч, дуже близько.

– Попроси моєї руки.

– Вийди за мене заміж.

– Не вийду. – І відвернулася.

– Навіщо ж так?

– Ет, щоб покінчити з усім. Я стану стюардесою, а ти поїдеш до Греції. Ти вільний.

– Ти теж вільна.

– Гаразд, я теж. Ти радий?

Раптовими могутніми напливами доц хлистав верховіття дерев, тарабанив по дахах і вікнах – весняна злива геть не впору. Здавалося, спальня переповнюється незроненими словами, невисловленими докорами, закутаними в зловісну тишу, яка буває в останні миті перед руйнацією моста.

Ми лежали поряд, не доторкаючись, – дві потворні скульптурки на могилі, що колись була постіллю, просочені огидним побоюванням вкласти свої думки в слова. Нарешті вона обізвалася. Намагалася говорити як звичайно, але голос звучав жорстко:

– Не хочу завдавати тобі болю, а що дужче я тебе... прагну, то гострішого болю завдаю. Не хочу, щоб і ти завдавав мені болю, а що дужче ти мене відштовхуєш, то гострішого болю завдаєш.

Алісон встала з ліжка й ненадовго вийшла.

– То як, ми остаточно вирішили? – повернувшись, спитала вона.

– Либонь, так.

На тому розмова закінчилася. Алісон швидко заснула. Як на мене, надто вже швидко.

Вранці вона силкувалася на веселощі. Я зателефонував у Британську раду. Пішов туди, щоб вислухати поздоровлення та напучення міс Спенсер-Гейг і вдруге – дай Боже, щоб востаннє – запросив її на ленч.

Розділ 5

Алісон так і не дізналася, – та й я сам навряд чи це усвідомлював, – що наприкінці вересня я зраджував її з іншою жінкою. Тією іншою була Греція. Я вирушив би туди, якби навіть комісія відкинула мою кандидатуру. У школі я не вивчав грецької мови, всі мої відомості про сучасну Грецію починалися й закінчувалися смертю Байрона в Міссолунгі. Однак того ранку в Британській раді досить було тільки зародка уявлень про цю країну. Неначе в мить, коли втрачено всю надію, раптом знайшовся геніально простий вихід із глухого кута. Греція... чому я раніше не подумав про неї? «Я їду до Греції» – як це чудово звучить! Ніхто з моїх знайомих там не бував: навала новітніх мідян²³ – туристів хлинула набагато пізніше. Я накинувся на книжки про цю країну, які тільки зміг роздобути, й дивом дивувався, що так мало знаю. Читав невідривно і, немов той середньовічний король, закохався в портрет, ще не побачивши оригіналу.

Перед від'їздом видавалася другорядною моя попередня головна мета – вибратися з Англії хоч куди. Про Алісон я думав тільки у зв'язку з Грецією. Під час любовщів уявляв, що будемо там разом, а в інший час бачив там тільки себе одного. Сама собою вона нічого не значила.

Від педагогічної комісії я дістав телеграму, що підтвердила моє призначення, а тоді поштою надійшли контракт, який мені належало підписати, й люб'язний лист каліченою англійською від директора школи. Міс Спенсер-Гейґ розшукала адресу вчителя, що працював там торік, а тепер мешкав у Нортумберленді. Вона нічого не знала про цього чоловіка, бо його найняли не через посередництво Британської ради. Я написав йому, але не дістав відповіді. До від'їзду залишалося десять днів.

З Алісон мені випадало дуже нелегко. Довелося відмовитися від помешкання на Рассел-сквері, й ми змарнували три дні на пошуки якогось підходяжого кутка для неї. Нарешті знайшли велику кімнату-майстерню недалеко від Бейкер-стріту. Пакування і переїзд добряче далися взнаки нам обом. Я мав виїхати допіру другого жовтня, натомість Алісон уже почала ходити на роботу, отож перед нами стало непосильне завдання – примиритися з потребою рано вставати й жити за розпорядком. Двічі ми неабияк погиркалися. Першу сварку розпочала вона й потрохи підливала олії до вогню, аж нарешті вилила всю свою зневагу до чоловіків узагалі й до мене зокрема. Я був снобом, франтом, дешевим спокусником – усього не перелічиш, а наступного ранку Алісон, снідаючи, правила крижану мовчанку. Надвечір я пішов на її курси, даремно дожидався цілу годину й повернувся додому. Там її теж не було. Зателефонував у цю авіакомпанію й дізнався, що нікого з практиканток сьогодні не затримали. Я чекав, набираючись злості, до одинадцятої, поки вона нарешті з'явилася. Не кажучи ні слова, зайшла до ванної, скинула плаща й напилася молока, як звикла була перед сном.

– Де тебе дідько носив?

– Ані не гадаю відповідати.

Алісон схилилася над електроплиткою в закутку, що правив нам за кухню. Вона наплюгала на тому, щоб винайняти дешеве помешкання. А мене тіпало від того, що ми мусимо їсти й спати в одній і тій самій кімнаті, ділити з сусідами ванну, перешіптуватися й цитькати.

– Знаю, де ти була.

– Мені байдуже.

– Ти була в Піта.

– Хай тобі буде. В Піта, – обдала мене лютим оком Алісон. – І що з того?

– Могла б дочекатися четверга.

– А навіщо?

²³ Очевидно, йдеться про вторгнення війська Увахшатри, царя Мідії, в Анатолію (590 р. до н. е.).

Ось тоді мені луснув терпець. Я постарався пригадати й випімнути їй усе те, що могло якнайдошкульніше допекти. Нічого не сказавши, вона роздяглася, лягла, відвернулася до стіни й беззвучно заридала. У тиші я з величезним полегшенням подумки повторював, що скоро позбудуся того всього. Не те щоб я справді вважав справедливими свої дотинки – попросту й досі злостився на Алісон, що довела до них. Зрештою я сів на ліжку поруч неї й дивився, як з-під набряклих повік сочаться сльози.

– Я чекав на тебе кілька годин.

– Я була в кіно, а не в Піта.

– То чому брешеш?

– Бо ти мені не довіряєш. Гадаєш, що я справді можу до нього піти.

– Це ж треба – насамкінець отак усе спаскудити.

– Сьогодні ввечері мені хотілося накласти на себе руки. Якби набралася духу, то кинулася б під поїзд. Я стояла й думала про те.

– Наллю тобі віскі. – Я приніс чарку. – Тобі ніяк не можна жити самій. Може, якась стюардеса...

– Нізачо не житиму разом з жінками.

– Хочеш повернутися до Піта?

Алісон гнівно зиркнула на мене.

– А ти хочеш попросити, щоб не верталася?

– Ні.

Облишивши сперечатися, вона задивилася на стіну. Вперше за весь вечір злегка всміхнулася. Віскі подіяло.

– Як на одній з отих кількох картин Гогарта. «Кохання з розрахунку. По п'яти тижнях»²⁴.

– То що, ми поладили?

– Ми ніколи не поладимо.

– Якби це була не ти, то сьогодні ввечері я б пішов кудись.

– Якби це був не ти, то сьогодні ввечері я б не повернулася.

Алісон простягла чарку, щоб ще налити. Я поцілував їй зап'ясток і пішов по пляшку.

– Знаєш, про що я сьогодні подумала? – спитала вона навздогін.

– Ні.

– Якби я покінчила з собою, ти був би тільки радий. Роздзвонив би всім, що я задля тебе на смерть пішла. Тому я ніколи не дозволю собі самогубства. Не допущу, щоб таке смердюче гівно, як ти, вихвалялося.

– Негарно так казати.

– А тоді я подумала, що зможу це зробити, якщо залишу записку з поясненням. – Вона втупилася в мене, досі не злагідніла. – Заглянь у мою сумочку. Там є блокнот... – Я вийняв його. – Подивись у кінці.

Дві останні сторінки рясніли великими буквами.

– Коли ти це написала?

– Прочитай.

Не хочу жити. Майже завжди не хотіла. Мені добре тільки на стажуванні, де доводиться думати про діло, або за книжкою, або в кіно. Або в постелі. Мені добре тільки тоді, коли я забуваю про те, що живу. Коли живуть лише очі, вуха та шкіра. Не можу пригадати ні одної щасливої хвилини за два-три останні роки. Відколи зробила аборт. Пам'ятаю тільки,

²⁴ Вільям Гогарт (1697–1764) – англійський художник. Автор, зокрема, циклу з шести картин «Кохання з розрахунку. По п'яти тижнях», у якому зображено історію шлюбу сина зuboжілого аристократа і дочки багатого торговця.

як іноді я змушувала саму себе прикидатися щасливою. Ото глянеш у дзеркало – і якусь мить піддаєшся омані, що побачила в ньому щасливицю.

Два останні речення грубо перекреслено. Я подивився їй у сірі очі.

– Ти ж так не думаєш насправді.

– Я написала це сьогодні, на перерві. Якби знала спосіб непомітно накласти на себе руки в отій ідальні, то скористалася б ним.

– Ти... гм, істеризуєш.

– А я і є істеричка! – майже крикнула вона.

– І комедіантка. Навмисно написала, щоб я тепер мав що читати.

Алісон заплющила очі. Запала мовчанка.

– Так. Але не тільки для того.

Вона знову розплакалася, на цей раз у моїх обіймах. Я спробував її якось утішити. Пообіцяв відкласти поїздку до Греції, а то й взагалі відмовитися від тої роботи. Висипав цілий міх обіцянок-цяцянок, і вона добре знала, що все це облуда, та зрештою змусила себе повірити й заспокоїтися.

Вранці я намовив її зателефонувати на курси й збрехати, що прихворіла, отож весь день ми провели за містом.

Назавтра – за два дні я мав відїжджати – прийшла листівка з нортумберлендським штемпелем від Мітфорда – того, що працював на Фраксозі. Він написав, що невдовзі приїде до Лондона, якщо я хочу з ним зустрітися.

У середу я зателефонував до офіцерського клубу й запросив Мітфорда на чарку-другу. На два-три роки старший від мене, засмаглий, з витрішкуватими блакитними очима на вузькому обличчі, він раз у раз торкався темних унтерських вусиків. Від нього, зодягненого в темно-синій піджак, з військовою краваткою на шиї, просто-таки тхнуло солдафонщиною. Між нами зразу почалася партизанська війна за престиж. Колись цього чолов'ягу скинули з парашутом в окупованій німцями Греції, тож тепер він без упину базікав про своїх друзяк – різних Ксанів і Падді²⁵, а всіх знаних кондотьєрів того часу називав на ім'я. Зі шкіри пнувся, щоб виставитися поборником свободи Греції, справдешнім еллінофілом у трьох ликах: джентльмен, грамотій і відчайдух. Ба, говорив із штучним, запозиченим акцентом і висловлювався короткими, рваними реченнями, як школяр, що мавпує віконтів Монтгомері²⁶. Неприторений догматик, заблукалий поза полем битви. Глитаючи рожевий джин, я силкувався держати себе в руках, та ось ляпнув, що для мене війна означала тільки два роки мрії про демобілізацію. Безголів'я, інакше не скажеш. Замість усе докладно розвідати, накликав неприязнь. Зрештою признався, що я син кадрового офіцера, а тоді спитав, що воно таке, той острів.

Він кивнув на закуски, що стояли на шинквасі.

– Маєш острів.

І повів далі, тицьнувши сигаретою на одну з тарілок.

– Місцеві називають його... – вжив якесь грецьке слово Мітфорд, – тобто пиріг. Бо така його форма, хлопче. Посередині – хребет. У цьому куточку школа і село. На решті північної сторони – пустка. На всій південній – теж. Ось і вся географія.

– Що там за школа?

– Найкраща. На всю Грецію. Справді.

– А як із дисципліною?

Замість відповіді Мітфорд стиснув кулака, як каратист.

– Чи є якісь клопоти з учителюванням?

²⁵ Шотландська й ірландська пестливо-здрібнілі форми імен Александр і Патрік.

²⁶ Бернард-Лоу Монтгомері (1887–1976) – командувач військ союзників під час Другої світової війни, фельдмаршал.

– Такі собі. Як всюди.

Глянувши в дзеркало за шинквасом, він пригладив вусики й пробурмотів назви кількох книжок.

Я спитав про життя поза школою.

– Нема життя. Острів гарний. Милуйся, якщо хочеш. Пташки, бджілки, всяка всячина.

– Ну а село?

Він криво всміхнувся.

– Старий, грецьке село – це тобі не англійське. Товариство – нуль без палички. Вчительські жінки. Кілька чиновників. Часом татко й мамця навідають якого учня. – Він сіпнув головою так, ніби комірець став затісний. Цей тик мав додати ваги словам. – Є кілька вілл. Десять місяців на рік забиті дошками.

– Не дуже-то мене заохочуєш до поїздки.

– Глушина, нічого не вдієш. Мертва глушина. А ті, що у віллах, – всі зануди. Крім одного. Навряд чи ти з ним зустрінешся.

– Та невже!

– Якось ми задерлися. Я йому просто у вічі сказав те, що про нього думаю.

– А про що йшлося?

– Сучий син пособляв німцям. Про те йшлося. – Мітфорд випустив добрячу хмару диму. – Так що доведеться тобі водити компанію з панами педагогами.

– А вони хоч уміють по-англійському?

– Більшість по-французькому квакає. Є там один грек. Теж англійську викладає. Пихатий надолобень. Одного разу я йому засвітив ліхтаря під оком.

– Ого, нічогенький ґрунт ти мені приготував.

Він засміявся.

– Бачиш, їх усіх треба тримати в шорах. – Відчув, що трохи збився з ролі. – Там сіль землі – це селяни. Особливо критські. Хлопці хоч куди. Повір. Добре їх знаю.

Я спитав, чому він виїхав звідти.

– Знаєш, пишу книжку. Спогади про війну. Мусив із видавцем бачитися.

В ньому відчувалося щось жалюгідне. Було легко уявити, як він, неначе шкодливий бойскаут, гасає й підриває мости у своєму чудернацькому однострої. А тут доводиться поневірятися в цьому нудотному світі добробуту й почуватися викинутим на сушу іхтіозавром.

– Вовком завиєш без Англії, – зразу ж змінив він тему. – Тим більш, що й грецької не знаєш. Запиватимешся. Усі запиваються. Бо мусять.

Він заговорив про рецину й арецинато, ракі й узо²⁷, а тоді перейшов на жінок.

– До афінських дівчат ані не рипайся. Бо інакше заробиш сифон.

– А на острові?

– Глухо, старий. Найстрашнічіші мавпи на все Егейське море. І ще одне – сільська честь. Це небезпечна штука. Не раджу. Я сам попівся. Ще перед тим як там вчителювати, – відповідним чином примружившись, вискалився до мене Мітфорд.

Я повів його до клубу. Туманне, астматичне надвечір'я по-риб'ячому сіро забарвило перехожих, машини і все навколо. Я поцікавився, чому він не залишився в армії.

– Старий, там усе страшенно закростеніло. В мирний час це особливо відчувається.

Напевно, його комісували. Під поволокою манер офіцерського клубу нуртувало щось нестійке, темне й буйне.

Ми приїхали.

– Як гадаєш, я приживуся на острові?

²⁷ Рецина, арецинато – грецькі білі сухі вина. У першого з них характерний смолистий присмак. Ракі, узо – різновиди грецької міцної горілки.

Мітфорд окинув мене критичним поглядом.

– Держи їх у чорному тілі. Тільки так. Не піддавайся. Мого попередника довели до ручки. Я його не застав. Мабуть, здурів. Не міг дати раду з учнями.

Мітфорд вибрався з машини.

– Ну, ні пуху, старий, – вищирив він зуби, а тоді вхопився за клямку дверцят. – Послухай-но. Стережися почекальні.

І торохнув дверцятами – зразу ж, немовби наперед розрахував. Я швиденько відчинив їх і, вихилившись, гукнув йому навздогін:

– Чого саме стерегтися?

Мітфорд обернувся, але тільки махнув рукою й розчинився в натовпі на площі Трафальгар-сквер. Я не міг позбутися думки про його останню нещирі усмішку. Під нею крилася недомовка, щось прибережене про запас. І це останнє таємниче слово. Почекальня, почекальня, почекальня. Увесь вечір не виходила мені з голови ота почекальня.

Розділ 6

Я забрав Алісон, і ми поїхали до гаража, власник якого мав продати моє авто. Я запропонував, що подарую їй це авто, та почув відмову.

– Якщо прийму цей подарунок, то він весь час нагадуватиме про тебе.

– То й добре.

– Не хочу весь час про тебе думати. І не потерплю, щоб на твоєму місці сидів хтось інший.

– Може, хоч гроші забереш? Багато не дадуть.

– Хочеш мені заплатити?

– Не говори дурниць.

– Мені нічого не треба.

А я ж знав, що вона мріє про моторолер. І постановив залишити чек із написом «На моторолер». Сподівався, що Алісон прийме його після мого від'їзду.

Останній вечір минув напрочуд спокійно, немовби я вже в дорозі й балакаємо не ми, а наші тіні. Ми умовилися, що робитимемо завтра. Алісон не хотіла мене проводити до залізничного вокзалу «Вікторія». Поснідаємо, як завжди, вона піде на роботу – так буде найлегше й найпростіше. Поговорили про майбутнє. Як тільки випаде нагода, Алісон полетить до Афін. Якщо ж ні, то я справляю Різдво в Англії. Можна було б зустрітися десь на півдорозі – в Римі чи у Швейцарії.

– В Аліс-Спрингсі, – мовила вона.

Вночі ми не могли заснути, і кожне з нас знало, що не спимо обидвоє, але боялося озватися. Я відчув, що Алісон навпомацки шукає моєї руки. Якусь хвилину ми лежали мовчки. І тоді вона порушила тишу.

– А якби я сказала, що чекатиму тебе? – Я мовчав. – Мені здається, я на таке здатна. Ось що я хотіла сказати.

– Знаю.

– Ти завжди кажеш «знаю». Але така відповідь нічого не означає.

– Знаю це. – Вона ущипнула мені руку. – Скажімо, я б відповів так: жди, а я за рік усе вирішу. І ти ждала та й ждала б.

– Я пристала б на таке.

– Нісенітниця. Це все одно, що послати дівчину до монастиря, аби почекала, поки наречений дозріє до одруження. А тоді він вирішить не одружуватися. Ми маємо бути вільні. Іншого вибору нема.

– Не сердься. Будь ласка, не сердься.

– Мусимо глянути правді в очі.

Залягла тиша.

– Я просто подумала, як воно буде, коли повернуся сюди завтра ввечері. Ото й усе.

– Я писатиму. Щодня.

– Так.

– Це буде своєрідне випробування. Побачимо, чи дуже тужитимемо одне за одним.

– Я знаю, що воно таке, коли хтось від'їжджає. Тиждень помираєш, тиждень тобі болить, тоді починаєш забувати, а згодом видається, що нічого й не було, що це сталося не з тобою, і знижуєш плечима. І кажеш собі: динго, це життя, і так уже воно влаштоване. По-дурному влаштоване. Немовби ти нічого не втрачаєш назавжди.

– Я не забуду тебе. Ніколи не забуду.

– Забудеш. І я тебе теж.

– Треба жити далі. Хай як воно сумно обертається.

Надовго замовкнувши, Алісон мовила:

– Та ти й знати не знаєш, що таке печаль.

Ми проспали. Я навмисно наставив будильника на пізнішу пору, щоб довелося поспішати й не було часу на сльози. Алісон снідала стоячи. Ми говорили про всілякі дурниці – про те, що треба змінити замовлення в молочника й брати одну пляшку замість двох, про те, куди міг заподітися мій читацький квиток. Нарешті вона відставила чашку по каві, ми підійшли до дверей. Я дивився на її обличчя так, ніби ще не пізно, ніби все це тільки страшний сон; дивився на пухкі щічки, на сірі очі, що шукали мого погляду. Алісон навернулися сльози, вона ворухнула вустами, неначе хотіла щось сказати. Не сказала. Рвучко й незграбно подалася до мене, поцілувала так коротко, що я майже не відчув її губ, – і поминай як звали. Пальто з верблюжої вовни щезло за поворотом сходів. Не оглянулася. Я підійшов до вікна й побачив, як вона квапливо переходить вулицю. Побачив світле пальто й солом'яно-жовте волосся під його колір. Ось рука сягає до сумочки, виймає хусточку, щоб висякатися. Алісон ані разу не озирається. Кинулася бігти. Відчинивши вікно, я висунувся й дивився, поки вона звернула на Марилебон-роуд. І навіть там, на самому розі, в останню мить, таки не оглянулася.

Зачинивши вікно, я помив посуд, застелив ліжко, сів за стіл, заповнив чек на п'ятдесят фунтів і написав записку.

Люба Алісон, повір, що якби мені вибирати, я вибрав би тільки Тебе. Я не міг показати, що мені набагато сумніше, ніж могло б видатися збоку, бо тоді ми обоє збожеволіли б. Носи, будь ласка, ці сережки. Прошу Тебе взяти ці гроші, купити моторолер і об'їздити місця, де ми бували... Зрештою, розпорядися цими грошима на свій розсуд. Будь ласка, дбай про себе. Господи, якби ж то я був вартий того, щоб на мене чекали...

Ніколас

Лист мав справляти враження написаного спонтанно, хоча я кілька днів добирав кожне слово. Я вклав записку і чек у конверт і поставив його на каміні поряд із гагатовими сережками у футлярі – якось ми побачили їх на вітрині зачиненої антикварної крамнички. Відтак поголився і вийшов, щоб поїхати на таксі.

Коли таксі звернуло з нашої вулиці, я гостро відчув, що вивільнився. Не таке гостре, зате набагато бридкіше було відчуття того, що Алісон кохала мене дужче, ніж я її, тож невідомо в чому, але моє взяло гору.

Однак на тлі радісного збудження від того, що мандрую в незнане й знову окриляюся, я не без приємности усвідомлював свій тріумф. Терпке, не солодке усвідомлення, але такий смак мені подобався. Я їхав до «Вікторії», як голодний іде ситно пообідати, вихиливши келих-

другий мансаніль²⁸. Замугикав собі під ніс – зовсім не для того, щоб мужньо приховати печаль. Це було відкрите, перекірливе прагнення відсвяткувати здобуття свободи.

Розділ 7

За чотири дні я стояв на горі Гімет, споглядаючи на мегаполіс Афіни-Пірей, на міста і передмістя, на будинки, що міріадами гральних костей розсипалися по рівнині Аттики. На півдні розляглося чисте блакитне передосіннє море з островами кольору світлої пемзи, а ген там, понад обрієм, у завмерлому розкішному потоці землі й води, височіли погідні гори Пелопоннесу. Погідні, пишні, величні... Я добирав якихось інших означень, менш зужиткованих, але кожне видавалося дуже вже вбогим. Тут око сягало поза вісімдесят миль у далину, все було прозоре, чудовне, просвітлене й просторе – таке, як і незчисленні віки тому. Я почувався астронавтом. Стояв по коліна в марсіянському чебреці під небом, що не відало ні хмар, ні пилу. Я глянув на свої бліді руки лондонця. Навіть вони тепер ввижалися іншими – нудотно чужими, віддавна непотрібними.

Коли це правічне середземноморське світло впало на довколишні простори, я пізнав їх досконалу красу, та коли торкнулося мене, я дізнав його ворожости. Постало враження, що це світло не очищає, а роз'їдає. Немовби на початку допиту разить очі яскрава лампа, і в розчахнутих дверях уже бачиш стіл із ремнями, і вже твоє колишнє «я» тямить, що не витримає катування. Почасти цей страх, цю оголеність ества аж до першооснов викликало кохання, таж я закохався в грецькі краєвиди з першого погляду, всією душею й назавжди. Однак разом із коханням прийшло й суперечливе, самодратливе чуття безсилля й меншовартости. Ніби Греція була такою еротичною спокусницею, що хоч-не-хоч, а по вуха залюбишся, і водночас такою байдужою аристократкою, що й несила підійти до неї. Жодна з книжок, що я прочитав, не розтлумачила цієї недоброї, чарівливої, кіркеїної властивості, завдяки якій Греція єдина й неповторна. В Англії ми дуже мирно, спокійно, по-домашньому співіснуємо з нашими рештками природи і з її м'яким північним світлом; натомість у Греції природа й світло такі прекрасні, такі всюдисущі, такі потужні, такі буйні, що співіснування стоїть на своєрідному почутті – сплаві любови й ненависти. Багато місяців минуло, поки я це збагнув, а примирився з цим аж по багатьох роках.

Цього ж дня, трохи згодом, я стояв біля вікна в готельному номері, куди мене скерував змучений молодик, представник Британської ради. Я саме написав листа до Алісон. Уже видавалося, що вона дуже далеко – не в часі, не в просторі, а в іншому вимірі, в якого нема назви. Мабуть, у дійсності. Я дивився на майдан Конституції – головне місце зустрічей афінян, на юрми людей, що проходилися, на білі сорочки, темні окуляри й голі засмаглі руки. Над незліченними столиками кафе просто неба ширяв шелестливий гомін. Панувала спека, як у нас у липні, на небі й далі ні хмаринки. На сході виднів Гімет, де я стояв уранці; присмеркове сонце забарвило його схил ніжною й насиченою лілово-рожевою барвою цикламена. Навпроти, над скупченням дахів, височів масивний темний силует Акрополя – саме такий, який виснувався в уяві, а тому й нереальний. Я почувався так само радісно й довгождано заблукалим, так само щасливо й насторожено самотнім, як Аліса в Країні Див.

Від Афін до Фраксосу – вісім незабутніх годин на пароплавчику в південному напрямку. Острів лежить десь за шість миль від пелопоннеського узбережжя – такий самий незабутній, як і його оточення: з півночі й заходу Фраксос велетенською рукою обіймають гори, й він якраз у ліктьовому згині; ген далеко на сході манячать пагорби архіпелагу; на півдні м'яко-блакитна пустиня Егейського моря простягається до самого Криту. Фраксос прекрасний. Інші епітети не годяться. Його не назвеш милим, гарним, мальовничим; він прекрасний – дуже

²⁸ Іспанське вино, різновид хересу.

просто й без натяжки. Мені забило дух, коли я вперше побачив, як він пливе в промінні Венери, немовби величавий чорний кит, у вечірньому аметистовому морі. Та й досі мені забиває дух, коли заплющую очі й згадую про нього. Навіть в Егейському морі рідко де знайдеш таку красу. Пагорби тут поросли соснами – середземноморськими пініями, світлими, як пір'я в'юрка. Дев'ять десятих острова – це незаселена й необроблювана земля. Тільки сосни, невеликі затоки, море, тиша. У північно-західному куті, біля двох бухточок, мальовничо розсипалися сніжно-білі будиночки.

Однак уже здалеку, з моря, ріжуть око дві недоречності. Перша – дебелий готель в едвардіанському стилі на грецький копил. Ця будівля так само гармонує з краєвидом більшої частини гавані, як таксі з дорійським храмом. Друга – це споруда на краю села, яка не менш різуче дисонує з пейзажем. На її тлі будиночки видаються карликами. Страхітливо довга, кількаповерхова, вона – дарма що пишний коринфський фасад – скидається на фабрику. Згодом виявилось, що ця схожість не тільки зовнішня.

Якщо не брати до уваги школи імені Байрона, готелю «Філадельфія» і самого села, то можна сказати, що острів, усі тридцять квадратних миль, – це незаймана земля. Кілька маслинних садів і терасових полів на крутому північному схилі, а решту Фраксосу покриває сосновий праліс. Тут не побачиш античних пам'яток. Давнім грекам не смакувала дощівка з водозбірників.

Через брак прісної води на острові немає диких тварин, а птахи трапляються зрідка. За межами села завжди стояла тиша. Подеколи взимку (влітку не було випасу) на пагорбах можна було надбати чи то пастуха з отарою кіз, чи то селянку, згорблену під великою в'язанкою хмизу, чи то смолозбирача.

Таким був світ перед появою техніки, та й самої людини. Тут набувала незбагненого значення кожна дрібна подія, – пролетів сорокопуд, знайшлася нова стежка, завиднів у морській далечині каїк²⁹, – вирізнена, відтінена й вивищена самотиною. Ніде в усьому світі немає такої найменш метафізичної, найменш нордичної самотности. Страх ані не торкнувся цього острова. Якщо його хтось зачарував, то не страховища, а німфи.

Я часто ходив на прогулянки – рятувався від клаустрофобійної атмосфери, що панувала в школі імені лорда Байрона. До смішного абсурдно викладати в пансіоні, зорганізованому на зразок Ітона та Гарроу³⁰ в місці, звідки кинеш оком на південь і побачиш край, де Клітемнестра вбила Агамемнона. Звичайно, професійний рівень учителів, заручників країни, в якій усього два університети, був значно вищий, ніж натякнув Мітфорд, а учні самі собою нічим не відрізнялися від своїх ровесників у всьому світі. Але до англійської мови вони ставилися дуже вже прагматично. Їм було байдуже до літератури, хлопців цікавила тільки техніка. Коли я пробував читати поезію автора, чиїм іменем названо школу, вони позіхали. Та коли пояснював, як називаються по-англійському частини автомобіля, то після уроку не міг спровадити школярів із класу. Вони часто приносили американські підручники, повні термінів, в яких для мене було стільки ж грецького, скільки в дитячих обличчях з виразом бажання, щоб я переказав їм текст своїми словами.

І учні, і вчителі ненавиділи острів. Сприймали його як щось на зразок виправного закладу, в який вони потрапили з доброї волі й де треба працювати, працювати, працювати. Я сподівався, що тут набагато сонливіша атмосфера, ніж в англійських школах, а виявилось – навпаки. Вершина іронії – тут вважали, що саме завдяки цій маніякальній працьовитості та кротячій сліпоті на красу природи тутешня система викладання стала типово англійською. Мабуть, греки, пересичені найгарнішими у світі краєвидами, й не вважали чимсь невідповідним замикатися в такому термітнику, а мене воно доводило до нападів люті.

²⁹ Невеликий вітрильник.

³⁰ Коледж Ітон, школа Гарроу – школи-інтернати для хлопців 13–18 років у Ітоні й Лондоні (Великобританія).

Один чи два викладачі говорили по-англійському, більшість – по-французькому, але я з ними не зійшовся. Єдиний, з ким можна було приятелювати, став Деметріадес, другий учитель англійської, та й то, либонь, тільки тому, що краще, ніж інші, володів мовою. З ним я міг розмовляти на вищому рівні, ніж початковий.

Деметріадес поводив мене по сільських кав'ярнях і тавернах, і я засмакував у грецькій кухні та народній музиці. Вдень село завжди здавалося понурим. Безліч забитих дошками вілл, зрідка розминешся з кимсь на вуличці. Доводиться харчуватися тільки у двох найкращих тавернах, де бачиш одні й ті самі обличчя із затхлого левантійського провінційного товариства, вже скоріш із часів Оттоманської імперії й Бальзака у фесці, ніж із п'ятдесятих років. Еге ж, треба згодитися з Мітфордом: тут безнадійна нудьга. Кілька разів я зайшов до рибальських винарень. Там було веселіше, але відчувалося, що я не на місці. Та й у грецькій мові не дійшов таких висот, щоб розуміти місцевий діалект.

Я розпитував про чоловіка, з яким мав сутичку Мітфорд, але ніхто не чув про такого, про сварку й про «почекальню». Очевидно, Мітфорд проводив більшість часу в селі й заслужив лиху славу не тільки в Деметріадеса, але й в інших учителів. Доводилося миритися з наслідками англофобії, загостреними через тодішню політичну ситуацію.

Невдовзі я став утікати на пагорби. Ніхто з моїх колег не ступив би ані на крок далі без конечної потреби, а хлопці мали право тільки в неділю виходити поза рогатку шкільної території, обгородженої високою стіною, та й то могли віддалитися хіба на півмилі дорогою край узбережжя, що вела до села. А пагорби були завжди по-п'яному чисті, світлі й далекі. Не маючи іншого супутника, крім своєї нудьги, я вперше в житті подивився на природу свіжим оком і пошкодував, що знаю її мову так само погано, як і грецьку. Я по-новому сприймав розсипи каміння, зграї птахів, квіти, прогулянки, плавання, чудовий клімат, брак транспорту – наземного та повітряного (на острові не було ні одної машини, поза селом не простягалися шляхи, а літаки пролітали не частіше, як раз на місяць). Завдяки всьому цьому я почувався, як ніколи, здоровим. Здавалося, постає гармонія між тілом і духом. Це була ілюзія.

Коли я вперше після приїзду прийшов до школи, там уже чекав лист від Алісон. Дуже короткий. Мабуть, вона написала його на роботі в день мого від'їзду.

Я кохаю Тебе, хоч Ти й не розумієш, що це означає, бо ніколи нікого не кохав. Весь останній тиждень я старалася, аби Ти це втямив. Єдине, що хочу Тобі сказати: якщо колись закохаєшся, то згадай сьогоднішній день. Пригадай, як я поцілувала тебе й вийшла з кімнати. Як йшла вулицею й ні разу не оглянулася. Я знала, що Ти стежиш за мною. Пригадай усе, що я робила. Пригадай, що я Тебе кохаю. Хай навіть усього нічого про мене не пам'ятатимеш, та ось це затям, будь ласка. Я йшла вулицею й не озирнулася, бо кохаю Тебе. Кохаю. Кохаю так, що завжди ненавидітиму Тебе за сьогоднішній день.

Другий лист надійшов наступного дня. В конверті був тільки розірваний чек, і на одній половині стояв карлюкуватий напис «Ні, дякую». За два дні прийшов третій лист, повний захвату над якимсь кінофільмом, мало не приятельський. А закінчувався він так: «Забудь мого першого листа. Я вибилася з рівноваги. Тепер усе минулося. Уже не поводитимуся ось так по-старомодному».

Звісно, я відписував їй якщо й не щодня, то принаймні два-три рази на тиждень – довгі послання з самозвинуваченнями та виправданнями, аж одного разу Алісон висловилася: «Попрошу Тебе перестати товкти про наші стосунки. Пиши про те, що робиш, про острів, про школу. Знаю, хто Ти і що Ти. То й будь таким. Коли опишеш щось, тоді можу уявити, що я з тобою, й побачити те, що бачиш. Не ображайся. Пробачити – це забути».

Помалу наше листування перейшло з почуттів на факти. Вона писала про роботу, про свою нову подругу, про всякі дрібні домашні справи, про фільми та книжки. Я – про школу й

острів, як і просила Алісон. Одного разу вона надіслала фото – в однострої стюардеси. Коротко підстриглася, заправила волосся під пілотку. Всміхалася, але на тлі цієї уніформи усмішка видавалася нещирою, професійною. Світлина виразно попередила мене, що це вже не та Алісон – моя і нічия більш, про яку я любив згадувати. Згодом листи стали надходити тільки раз на тиждень. Фізична туга, яка докучала мені весь перший місяць, почала зникати, хоч подеколи я прагнув Алісон і віддавав би все, аби тільки опинитися з нею в ліжку. Але це були ознаки утримання, а не туги за коханням. Одного дня мені спало на думку, що будь я не на острові – покинув би цю дівчину. Писання листів перестало бути приємністю, перетворилося на обов'язок, і я вже не квапився після вечері усамітнитися у своїй кімнаті. Аби як шкрябав послання в класі й в останню мить посилав з ним учня до брами, щоб віддати шкільному листоноші.

Під час канікул ми з Деметріадесом вибралися до Афін. Він запропонував гуртом відвідати його улюблений бордель у передмісті. Запевнив, що дівчата в ньому здорові. Повагавшись, я згодився. І справді, у чому ж полягає моральний обов'язок поета (не кажучи вже про циніка), як не в аморальності? Коли ми вийшли звідти, падав дощ, і тінь мокрого евкаліптового листа, освітленого рекламою над входом, нагадала мені нашу спальню на Рассел-сквері. І Алісон, і Лондон щезли, згинули, стали вигнанцями; я викреслив їх із життя. І постановив сьогодні вночі написати Алісон, що й знати її не хочу. Коли ми добралися до готелю, я був п'яний як чіп, тому й не уявляв, що саме треба написати. Може, те, що, як показав час, я не вартий її вірності? Що Алісон мені набридла? Що я самотній, як ніколи, й нічого іншого не прагну? Хай там як, я надіслав якусь нікчемну листівку, а перед від'їздом пішов до цього закладу ще раз, уже без приятеля. Однак ліванська німфетка, до якої я прийшов, була зайнята, а інші дівчата мені не сподобалися.

Настав грудень, ми й далі листувалися. Я відчував, що вона щось приховує. Надто вже прісним і безгрішним описувала Алісон своє життя. Тож я не здивувався, коли надійшов останній лист. Однак я не сподівався, що почуватимуся таким розжаленим і обманутим. Не так ревнував, як прагнув Алісон. Миті ніжності й єднання, миті, коли двоє втрачають свою окремішність і зливаються водно, прокручувалися в моєму мозку, ніби кадри якогось банального сльозоточивого кіно, яке хочеш забути, але не можеш. Я читав і перечитував цього листа. Ось як буває: двісті заялжених, зачовганих слів – і кінець усьому.

Любий Ніколасе!

Я так не можу жити далі. Мені дуже прикро, що мушу Тобі завдати болю. Повір, що мені прикро, й не сердься на мене за те, що знаю про Твій біль.

На власні вуха чую, як ти кажеш: «Не болить мені».

Я почувалася неймовірно самотньою й пригніченою. Не писала, що мені погано, бо й сама не знала, як про це писати.

У перші дні на роботі я не давала по собі нічого пізнати, а потім вдома заламувалася.

Я знову сплю з Пітом, коли він прилітає до Лондона. Вже два тижні. Прошу, прошу, повір: якби я надіялася на... Ти знаєш, на що. Знаю, що знаєш.

Почуваю до нього зовсім не те, що було колись. У мене з ним не так, як з Тобою, тож не смій ревнувати.

Це тому, що він дуже простий, не дає мені думати й почуватись самотньою. Я знову занурилася в австралійсько-лондонські справи. Може, ми й одружимося. Не знаю.

Жахлива річ. Мені досі хочеться обмінюватися з Тобою листами. Я досі все пам'ятаю.

До побачення.

Алісон

Ти завжди будеш не такий, як інші. Завжди. Цей перший лист, який я написала в день твого від'їзду... Якби ж то Ти міг його зрозуміти.

Я написав відповідь. Сказав, що сподівався такої новини й що Алісон цілком вільна. Але порвав цього аркуша. Якщо й міг чимось завдати болю, то тільки мовчанням. А я хотів, щоб їй заболіло.

Розділ 8

В останні дні перед Різдвом я був безнадійно нещасливий. Раптом без жодної видимої причини зненавидів школу – її спосіб викладання й те, що вона стриміла тут, сліпа й схожа на в'язницю, в самому серці божественних краєвидів. Коли Алісон перестала писати, я почувався ще дужче осамотілим. Навколишній світ – Англія й Лондон – став чимсь абсурдно й страхотливо нереальним. Два-три оксфордські знайомі, що час від часу надсилали мені вістку, не давали про себе знати. Вряди-годи я пробував слухати передачі зарубіжної служби Бі-бі-сі, але ці новини лунали неначе з Місяця. Йшлося про зовсім чужі мені події, про геть чужих людей, а британські газети, що зрідка потрапляли до рук, здавалося, цілком склалися з матеріалів під рубрикою «Сто років тому». Скидалося на те, що всі острів'яни усвідомлювали цей розрив між собою і сучасністю. Щодня за багато годин перед тим, як на обрії з північного сходу з'являвся пароплав з Афін, на набережній у гавані збиралася юрба. Хоч кожен знав, що судно зупиняється тільки на п'ять хвилин, що з нього зійде п'ять пасажирів і не більше сяде на борт, та нізащо не хотів пропустити це видовище. Ми були подібні до в'язнів, що досі не втрачали надії на амністію.

А острів був таки прегарний. Під Різдво настала вітряна, холодна погода. Величезне море антверпенської блакиті ревіло на жорствяному шкільному пляжі. Гори материка покритися снігом, і над розлютованими водами стояли з півночі та заходу осяйні білі схили в дусі Хокусая³¹. Серед пагорбів стало ще порожніше й тихше. Я часто ходив на прогулянку, щоб розвіяти нудьгу, й весь час відкривав нові місця, де можна побути на самоті. Зрештою мене почав непокоїти цей досконалий світ природи. З'явилося враження, що тут мені немає місця. Я не знав, як жити в цьому світі, й не був до нього пристосований. Міський житель, я не мав коренів. Відкинув свій час і не міг поринути в минуле. Як Скірон³², я завис поміж небом і землею.

Почалися різдвяні канікули. Я поїхав мандрувати Пелопоннесом. Треба було побути самому й відірватися від школи. Якби Алісон була вільна, я б полетів до неї в Англію. Спало мені на думку й те, щоб звільнитися, але це означало б дати задній хід і знову зазнати поразки, і я вмовляв сам себе, що до весни все налагодиться. Тож Різдво я зустрів у Спарті, а Новий рік – у Піргосі, сам як палець. Перш ніж сісти в Афін на пароплав і поплисти до Фраксосу, я затримався на день і пішов до знайомого публічного дому.

Я рідко думав про Алісон, але весь час відчував її близькість, і хоч як старався її забути, та не вдавалося. Траплялися монаші дні, коли я гадав, що проведу решту свого життя без жінок. Траплялися й такі дні, що кортіло запопасти якусь покладисту дівчину. Острів'янки були албанського походження – суворі й жовтошкірі, десть такі сексуальні, як Незалежна церква³³. Набагато спокусливішими видавалися деякі хлопці з оливковою граційністю й виразно окресленою індивідуальністю – рисами, яких так бракує їхнім стереотипним ровесникам із приватних шкіл, оцим зодягненим в уніформу рожевим мурахам, що плодяться в Арнольдовому

³¹ Кацусіка Хокусай (1760–1849) – великий японський художник, майстер ксилографії.

³² Міфічний розбійник, що грабував людей на кордоні між Мегарою й Аттикою і з високого обриву скидав пограбованих у море. Скірона вбив Тесей.

³³ Загальна назва всіх християнських общин і церков у Великобританії, що не належать до англіканської й католицької конфесій (пресвітеріанська церква, церква баптистів, методистів і т. ін.).

праху³⁴. Бували в мене миті, як в Андре Жіда³⁵, однак без взаємності, адже педерастія ніде не викликає такої огиди, як у буржуазній Греції; з цього погляду Арнольд почувався б тут як удома. Зрештою, я не був гомосексуаліст. Попросту зрозумів (і тим самим викрив хибу у своєму вихованні), що в таких людей теж є свої радощі. І це завдяки не тільки своїй самотині, але й самому духу Греції. Він осмішував традиційні англійські поняття про моральність і аморальність; скою чи не скою я щось соціально непростиме – це само собою було справою смаку, щось на зразок того, чи скуштувати нову марку сигарет, чи ні: з погляду моральності воно однаково тривіальне. Красу і добро можна розрізнити на півночі, але не в Греції. Тут шкіру різних людей відділяють тільки проміжки сонячного світла.

Була ще моя поезія. Я почав писати вірші про острів, про Елладу – начебто й повні глибокого філософського змісту та віртуозно складені, і дедалі частіше мріяв про літературні успіхи. Сидів годинами, втупившись у стіну й уявляючи хвалебні рецензії, листи від славетних колег по перу, захват читачів, світову славу. Тоді я ще не знав мудрого вислову Емілі Дікінсон: «Публікуватися – це не поетова справа»; бути поетом – це все, бути відомим як поет – це марниця. У моєму житті запанував штучно створений онаністичний ліричний герой. Школа обернулася вигідним жертвним цапом: невже ж складеш бездоганну поему в такій дріб'язковій рутині? Та однієї понурої березневої неділі з моїх очей спала полуда. Я прочитав свої грецькі вірші й побачив їх такими, якими вони були насправді: учнівські спроби, визбуті ритму й композиції, в яких банальність незграбно замаскована надміром буйної риторики. Проїнявшись жахом, я взявся читати написане раніше – в Оксфорді та на сході Англії. І ці не кращі. Ба, навіть гірші. Правда обвалилася на мене як лавина. Ніякий із мене поет.

Не знайшовши розради в раптовому прозорінні, я лютував від того, що еволюція звела в одній людині чутливість із невмінням співіснувати. В одній душі, моїй душі, що верещала, ніби заєць у сильці. Я поклав усі свої опуси перед собою, помалу брав аркуш за аркушем і рвав на дрібні клаптики, аж поки заболіли пальці.

А тоді подався на пагорби, дарма що було дуже холодно й почався дощ. Увесь світ заповзався на мене. Нікуди не дінешся від безапеляційного присуду про непридатність. У своїх найважчих пережиттях я знаходив користь, вони були паливом, залізною рудою творчості, а не тільки яловою породою мук. Поезія стала для мене чимсь таким, до чого завжди можна вдатися в разі потреби, – запасним виходом, рятувальним колом. Завдяки їй я виправдовував сенс свого життя. І ось опинився у відкритому морі, а рятувальне коло тонуло, наче олово. Я ледве стримувався, щоб не заплакати від жалю над самим собою. Обличчя перетворилося на маску акротерія³⁶. Я ходив багато годин, переживаючи справдешнє пекло.

Люди певного типу належать до суспільства й не усвідомлюють цієї належності; інші ж свідомо силкуються вплинути на нього. Перші – це гвинтики й коліщатка, другі – механіки й водії. А той, хто поставив себе поза суспільством, може тільки старатися висловити свою незалежність між буттям і небуттям. Не *cogito, a scribo, pingo, ergo sum*³⁷. День за днем мене переповнювало небуття – гірша річ, ніж знайоме почуття фізичної та соціальної самотності. Це був метафізичний відповідник безлюдного острова, мало не відчутний на дотик, як ракова пухлина чи туберкульозна каверна.

Не минуло й тижня, як відповідник справді став відчутний на дотик: прокинувшись, я виявив у себе дві виразки. Майже сподівався чогось такого. Наприкінці лютого я поїхав до Афін і знову відвідав публічний дім у Кефіссії. Знав, що ризикую. Але тоді це не мало значення.

³⁴ Метью Арнольд (1822–1888) – англійський поет і культуролог, інспектор провінційних шкіл. Перекладач Гомера.

³⁵ Андре Жід (1869–1951) – видатний французький письменник, лауреат Нобелівської премії. Під безпосереднім впливом Оскара Вайльда став гомосексуалістом.

³⁶ Скульптурна прикраса (статуя, пальмета) над рогом фронтона архітектурної споруди.

³⁷ *Cogito, ergo sum* (лат.) – Я мислю, отже, існую (Рене Декарт). *Scribo, pingo, ergo sum* (лат.) – Я пишу, малюю, отже, існую.

Весь день я був вибитий із колії й не міг нічого вдіяти. У селі жили два лікарі. Один практикував, обслуговував також школу, а другий – замкнутий старий румун – ніби й вийшов на пенсію, та все ж зрідка приймав пацієнта-другого. Шкільний медик раз у раз заглядав до учительської, я не міг до нього звернутися. Отож подався до лікаря Патареску.

Він глянув на виразки, тоді на мене й стелу плечима.

– *Félicitations.*

– *C'est...*

– *On va voir ça à Athènes. Je vous donnerai une adresse. C'est bien à Athènes que vous l'avez attrapé, oui?* – Я кивнув. – *Les poules là-bas. Infectes. Seulement les fous qui s'y laissent prendre*³⁸.

Пенсне на старечому пожовклому обличчі, зловна посмішка. Його тішили мої розпитування. Є шанси одужати, я не заразний, але мушу утримуватися від жінок. Патареску сам би мене лікував, якби мав потрібний дефіцитний препарат – бензатин-пеніцилін. Він чув, що такі медикаменти можна роздобути в одній афінській приватній клініці, але за них там шкуру здеруть; допіру за вісім тижнів будемо знати, чи цей засіб зарадив. Лікар відповідав мені сухо; все, що він може запропонувати, – це застаріла терапія миш'яком та вісмутом, і в усякому разі спершу треба зробити аналізи. У ньому вже віддавна зсохлася приязнь до людства. Коли я клав на столі гонорар, Патареску придивлявся до мене черепащачими очима.

Я стояв на порозі, й далі по-дурному стараючись розбудити в ньому співчуття.

– *Je suis maudit*³⁹.

Медик знизав плечима й випровадив мене. Цілком байдужий, засушений вісник голої істини.

Суще жакіття. До кінця семестру залишався тиждень, і я вирішив був негайно звільнитися й повернутися до Англії. Але здригнувся від думки про Лондон. Якщо вже не на Фраксоді, то принаймні десь у Греції можна хоч якось уникнути розголюсу. На Патареску годі покластися, з ним приятелюють два-три літні вчителі; і я знав, що вони часто грають у віст. У кожному сказаному мені слові, в кожній усмішці я шукав натяку на те, що сталося. Уже наступного дня було враження, що деякі колеги поглядають на мене з прихованим кепкуванням. Якось уранці на перерві директор сказав: «Не хнюптеся, киріюсе⁴⁰ Ерфе, бо інакше ми гадатимемо, що вас засмутили поваби Греції». Я сприйняв це як безпосередній натяк, таж усмішки на обличчях моїх колег були ширші, ніж на те заслужила сама репліка. Упродовж трьох діб після візиту до Патареску я дійшов висновку, що про мою хворобу знають усі, навіть учні. Щоразу, коли вони перешіптувалися, мені причувалося слово «сифіліс».

Того жакливого тижня до нас раптово завітала грецька весна. За якихось два дні земля покрилась анемонами, орхідеями, асфоделями й дикими гладіолусами; всюди роїлися перелітні птахи. Понад головою клекотіли хвилясті ключі лелек, небо світилося яскравою блакиттю, співали учні, й навіть найсуворіші педагоги усміхалися. Весь світ окришився, а я був прикутий до землі – позбавлений таланту Катулл⁴¹, змушений жити в країні, схожій на безжальну Лесбію. Я провів кілька кошмарних ночей і одної з них вилив на папір довге послання до Алісон, у якому спробував витлумачити, що зі мною сталося, й сказати, що пам'ятаю весь зміст її листа, написаного в ідальні, що тепер я їй беззастережно вірю, а сам собою гиду. Втім, навіть у цьому посланні я постарався показати себе скривдженим, бо почав вважати, що розлучення з Алісон стало останнім і найгіршим із моїх ризикових вчинків. Я ж міг би одружитися з нею, принаймні мав би супутницю в цій пустелі.

³⁸ – Поздоровляю. – Це... – Треба це обстежити в Афінах. Я дам вам адресу. Це ж ви в Афінах підхопили, га? – Я кивнув. – Тамтешні шльондри. Заражені. Тільки дурні на таких спокушаються (франц.).

³⁹ Я проклятий (франц.).

⁴⁰ Пане (грец.).

⁴¹ Гай Валерій Катулл (87–54 до н. е.) – давньоримський поет. Провадив гуляще життя в Римі, де нещасливо закохався в красуню Клавдію, яку під іменем Лесбії описав у поезіях.

Я не надіслав цього листа, натомість кожної ночі раз у раз розмірковував про самогубство. Мабуть, погибель затаврувала всю мою родину. Почалося з дядьків, яких я ні разу не бачив: перший загинув під Іпром, другий – під Пассхенделе⁴². А тоді настала черга батьків. Наглі, безглузді смертельні випадки, розгромні поразки... Зі мною ще гірше, ніж з Алісон; вона ненавидить життя, а я ненавиджу сам себе. Я нічого не створив і належу до небуття – *néant*. Напевно, єдине, на що я ще здатен як творець, – це моя погибель. Я вважав, що вона стане докором кожному, хто мене знав. Вона виправдає мій цинізм, обілить самотню самозакоханість і залишиться в людській пам'яті остаточною понурою перемогою.

За день перед кінцем семестру настав край ваганням. Я знав, що робити. Шкільний сторож мав стару рушницю дванадцятого калібру й якось запропонував мені постріляти з неї на пагорбах. Отож я нагадав йому про цю пропозицію. Сторож втішився й набив мені кишеньку набоями; в пінієвих лісах було повно перелітних перепелів.

Я рушив яром за школою, вибрався на сідловину й зайшов у гущу дерев. Тут залягли тіні. На півночі, за протокою, досі купався в сонячному промінні золотий материк. Тепле й легке повітря, світливо-голубе небо. Десять здалеку, згори, тельнячки дзвіночки козячої отари, яку гнали на ніч до села. Я безупинно йшов. Так шукають підхоже місце, щоб випорожнитися. Треба було забезпечитися, щоб тебе ніхто не вгледів. Нарешті я знайшов кам'янисту улоговину.

Я зарядив рушницю й сів, спершись на сосну. Навколо мене крізь залежану хвою пробивалися китиці гіацинтів. Обернувши рушницю, я глянув у дуло, в чорний нуль свого небуття. Визначив кут, під яким треба тримати голову. Приставивши цівку до правого ока, повернув голову так, щоб постріл чорною блискавицею прошив мозок і вибив чорну стіну потилиці. Я потягнувся до курка – поки що це проба, репетиція – і пересвідчився, що справа не така вже й проста. Нахилившись уперед, я можу в останню мить крутнути головою й геть усе зіпсувати. Отож я намацав суху гілку – таку, щоб увіткнути поміж спусковим гачком і дужкою. Вийняв патрона, сів, затиснув між колін дубельтівку, прилаштував палицю й сперся на неї підोшвами – права цівка за дюйм від ока. Клацнув курок. Дуже просто. Я знову зарядив рушницю.

Ззаду, з висоти, долинув дівочий голос. Мабуть, вона поганяла кіз і завзято співала, на все горло, без жодної мелодії, з турецько-магометанськими переливами. Здавалося, цей голос безтілесний і співає не людина, а сам простір. Подібний голос, а може, й той самий, колись долинув на мій урок із пагорба за школою. Спів наповнив класну кімнату, хлопці захихикали. А тепер він звучав загадково, плинув із серцевини такого болю, такої самотності, що мої страждання відразу видалися дурницею й дрібницею. Я сидів із дубельтівкою на колінах, не можучи поворухнутися, поки голос плив у надвечір'ї. Не знаю, чи довго вела пісню дівчина, але за той час потемніло небо, а море поблякло й набрало перламутрово-сірого відтінку. Над горами високо здіймалися рожеві пасма хмар у ще яскравому промінні призахідного сонця. Море і суша втримували світло так, ніби воно надумало перетворитися на тепло й не зникати, коли не стає його джерела. Голос віддалявся до села й нарешті завмер.

Я ще раз звів рушницю й вицілив дуло в око. Маячила палиця, вичікуючи, коли я натисну на неї стопами. У повітрі витала тиша. З віддалі багатьох миль загуділа сирена афінського пароплава, що підходив до острова. Але цей звук наткнувся на порожнечу навкруг мене. Наближалася смерть.

Я не рухався. Чекав. Над морем гір на заході здіймалася заграва, спершу блідо-жовта, тоді осяйно-зелена, а тоді прозоро-сапфірна, як вітраж. Я ждав і ждав. Чув, що пароплав гуде ближче, і вичікував на чорну мить, яка владно зігне й різко випростує мої коліна. Не дочекався. Весь час було відчуття, що за мною спостерігають, що я не один і граю роль заради когось іншого, а йшлося ж про те, щоб мій вчинок був відруховий, чистий і моральний. Разом із прохолодою весняної ночі в мене дедалі глибше проникала думка, що цей вчинок викликано не

⁴² Міста в Бельгії, де під час Першої світової війни відбувалися запеклі бої.

моральними мотивами, а суто естетичними, що я хочу закінчити своє життя сенсаційно, значуще й змістовно. Хочу не просто загинути, а так, як Меркуцію⁴³. Так померти, щоб пам'ятали. Не по-звичайному накласти на себе руки, бо справдешнє самогубство забувають.

А ще цей голос, світло, небо.

Сутеніло, завила сирена афінського пароплава, що вже відчаливав, а я сидів і кутив, відклавши набік рушницю. Я зробив переоцінку самого себе й утямив, що віднині й навіки заслуговую тільки на зневагу. Я був і залишився глибоко пригніченим, але також був і завжди буду штучним – не автентичним, якщо висловитися по-екзистенціалістському. Я пересвідчився, що ніколи не накладу на себе руки. Збагнув, що завжди зможу терпіти самого себе, нехай спустошеного й понівеченого.

Звівши дуло, я навамання пальнув угору й здригнувся від гуркоту. Відлуння пострілу, впало кілька галузок. А тоді глухий колодязь тиші.

– Вполювали щось? – спитав старий сторож.

– Один раз вистрілив, – відповів я. – І промазав.

Розділ 9

За багато років я побачив у П'яченці підвішену на високій дзвіниці габію – неоковирну чорну клітку, немовби для велетенських канарейок. Колись у ній умирали з голоду злочинці й розкладалися на очах містян. Дивлячись на неї, я згадав ту зиму в Греції і габію, яку сам собі спорудив із світла, самотності й самообману. Писати вірші й заподіяти собі смерть, зовні начебто суперечливі речі, означали одне й те саме – спробу втечі. Наприкінці того клятого семестру я почувався ув'язненим у цій клітці, який знає, що до самої смерті з нього глузуватимуть усі його колишні амбіції.

Я знайшов в Афінах клініку, куди мене скерував Патареску. Аналіз за Каном підтвердив діагноз сільського медика. Десятиденний курс обійшовся дуже дорого, більшу частину препаратів ввезли в Грецію нелегально або вкрали, й я став споживачем – кінцевою ланкою в цілій злочинній мережі. Услесливий молодий лікар з американським дипломом сказав, що мені нема чого турбуватися: прогноз чудовий. Повернувшись наприкінці великодніх канікул на острів, я застав листівку від Алісон – штуку в крикливих барвах. Намальований кенгуру видихав хмаринку з написом «Гадаєш, що я забула?». Мені стукнуло двадцять шість років саме тоді, коли я лікувався в Афінах. Листівка прийшла з Амстердама. На звороті нічого, крім підпису «Алісон». Я кинув її в кошик на папери. А ввечері вийняв звітти.

Щоб якось перебути цей тривожний час, поки з'ясується, чи не перейшла хвороба на наступну стадію, я весь віддався острову. Щодня невтомно плавав і прогулювався. Зненацька настала спека, й після обіду, коли найспекотніше, школа западала в сплячку. А я вирушав до соснового лісу. Завжди переходив через хребет на південну частину Фраксосу, аби далі від школи і села. Тут не було ні душі. Три будиночки, сховані край однієї із заток; каплички, загублені в зелені сосняку, до яких приходили люди тільки в дні святих покровителів; майже невидима вілла, в якій ніхто не мешкав. Решта складалася з величного спокою, що, немов чисте полотно, навіював думку про необмежені можливості, – місцина, створена для міфів. Острів ніби розколовся на дві половини – темну і світлу. Розклад уроків не дозволяв далеко відходити від школи (хіба що у вихідні або дуже ранніми годинами; заняття починались о пів на восьму), і це обмеження дратувало, як закороткий поводок.

⁴³ Персонаж Шекспірової п'єси «Ромео і Джульєтта». Загинув від руки Тібальта, купаючись у фонтані.

Я не думав про прийдешність. Був певен, що лікування не допоможе, всупереч усім запевненням афінського медика. Чітко позначилася лінія долі – під ухил, дедалі нижче, на саме дно.

І тут почалися дива.

Частина друга

Irrités de ce premier crime, les monstres ne s'en tinrent pas là; ils l'étendirent ensuite nue, à plat ventre sur une grande table, ils allumèrent des cierges, ils placèrent l'image de notre sauveur à sa tête et osèrent consommer sur les reins de cette malheureuse le plus redoutable de nos mystères.
De Sade, «Les Infortunes de la Vertu»⁴⁴

⁴⁴ «Розпаленівши, ці нелюди не спинилися на першому злочині; вони вклали голу дівчинку долілиць на столі, запалили свічки, поставили в уголів її образ нашого Спасителя й посміли справити на задку цієї нещасниці найстрахотливіше з наших таїнств» (Де Сад, «Недоля чесноти»).

Розділ 10

Наприкінці травня, у недільний день, блакитний, як пташине крило, я зійшов козячими стежками на кряж, схил якого аж до самого морського берега за дві милі звідси застеляла зелена піна соснового верховіття. Море шовковим килимом простягалося на захід – до тінистої стіни материкових гір, що нерівним язиком відступала на п'ятдесят-шістдесят миль до південного оvidу під неозорим емпірейним дзвоном небес. Лазурний, дивовижно чистий світ. Дивлячись на краєвид, що відкривався з центрального хребта на острові, я, як завжди, забув про свої прикросі й рушив гребенем на захід, поміж двома широкими виглядами – північним і південним. На соснових стовбурах спалахували ящірки, немов живі смарагдові намиста. Пахнув чебрець, розмарин та інші трави, у шалено променистій блакиті неба тонули кущі з квітами, схожими на кульбаби.

За якийсь час я добрався до місця, де хребет спадав на південь крутосхилом. Зазвичай сідав тут на край урвища, щоб покурити й окинути оком велетенські обшири моря і гір. Тої неділі я, ще не встигши вмотитися, зауважив, що краєвид змінився. Зразу піді мною, на півдорозі до південного краю острова, була затока з трьома будиночками біля самої води. Звідти берег тягнувся на захід ламаною лінією низовинних мисів і малопомітних бухточок. По той бік обжитої затоки із землі здіймався крутий стрімчак, що сягав углиб острова на кількасот ярдів. Червонуватий, покритий осипами та розколинами, неначе призначений служити фортечним муром віллі, що самотньо стояла на мисі позад нього. Я знав лише, що цей будинок належить афінянинові – очевидно, заможному, який приїжджає сюди тільки посеред літа. З кряжа було видно тільки плоский дах, решту заступало поросле соснами узгір'я.

А тепер над дахом звивалося пасмо білястого диму. Отже, дім уже не порожнякує. Мене зразу ж пройняла злість Робінзона Крузо. Ще б пак, споганено чистоту відлюддя цієї південної сторони, а я ж то звик ставитися до нього як до своєї власності. Тут була моя – і тільки моя – потаємна вотчина, й ніхто не мав на неї права, хіба що убогі рибалки, мешканці трьох хаток. Однак водночас взяла мене цікавість, і я рушив стежкою вниз, до затоки на тому боці Бурані – так називався мис, на якому стояла вілла.

Нарешті за соснами прозирнуло море й низка випалених сонцем прибережних каменів. Я вийшов на узлісся. Перед очима розляглася широка затока – жорствяна смуга й прозоро-скляна гладінь в обрамуванні двох мисів. На Бурані, східному й крутішому мисі, ховалася вілла серед дерев, що росли тут густіше, ніж деінде на острові. Двічі-тричі я побував на цьому пляжі й, як і на багатьох фраксоських пляжах, піддавався чарівливому враженню, що я перший сюди потрапив, перший бачу цю місцину, що я взагалі перша людина на Землі. Мешканці вілли нічим не давали себе знати. Розташувавшись на західному, відкритішому краю пляжу, я скупався, перекусив хлібом, оливками та зузукакіями – холодними ароматними фрикадельками, і за весь цей час не побачив ні душі.

Ополудні я перейшов по розпеченій жорстві на ближчий до вілли берег затоки. Серед дерев стояла побілена капличка. Крізь шпарину у дверях я розгледів перекинений стілець, порожній підсвічник і в наївному стилі розписаний іконостас. На дверях пришпилено хрест із вибляклого позолоченого паперу. На звороті хтось накарлючив «Айос Деметріос» – «Святий Димитрій». Я повернувся на пляж. Він закінчувався обвалом каміння, що вгорі переходив у важкодоступну гущу підліска й дерев. І тут я вперше спостеріг колючий дріт на висоті двадцяти-тридцяти футів, що тягнувся в ліс і обгороджував мис. Через цю іржаву перепону могла б легко перебратися й бабуся. Досі ніде на острові я не бачив колючого дроту, й таке видовище прикро вражало. Це була неповага до моєї самотності.

Задивившись на лісистий, нагрітий сонцем крутосхил, я раптом відчув, що, крім мене, тут є ще хтось. За мною стежили. Я окинув поглядом дерева перед собою, нікого не зауважив і підійшов трохи ближче до каменючка, над яким прокладено через кущі колючу огорожу.

Несподіванка. За найближчою брилою щось заманячило. Синій гумовий ласт. А за ним, у блідій тіні сусідньої брили, – другий ласт і рушник. Роззирнувшись навколо себе, я посунув рушника ногою. Під ним лежала книжка. Я зразу впізнав обкладинку. Кишенькове видання, одна з найпопулярніших антологій сучасної англійської поезії. Таке саме, як у моїй класній кімнаті. Заскочений зненацька, я тупо видивлявся на книжку, підозрюючи, що це моя, вкрадена.

Та ні, не моя. На форзаці не вказано імені власника, зате в кількох місцях стирчать акуратні закладки з гладкого білого паперу. Одна з них вказує сторінку, на якій хтось червоним чорнилом підкреслив строфу з поеми «Літл Гіддінг»:

*Невтомно будемо шукати,
А пошуки триватимуть, допоки
Туди вернемся, звідки вийшли,
І втямимо, що ми тут вперше⁴⁵.*

Три останні рядки позначено ще й вертикальною лінією. Я кинув оком на стіну лісу, перш ніж перейти до наступної закладки. Таких було близько дюжини. Всі поміщено на сторінках з віршами, в яких ішлося про острови чи море. Ввечері я відшукав кілька таких уривків у своєму примірнику антології. Ось у цій строфі з вірша Одена виділено тільки два рядки – третій і шостий.

*Про острови ще змалку кожен мріє...
Здала від міст. Невинне там кохання⁴⁶.*

Так само химерно власник книжки вибирав фрагменти з Езри Паунда:

*Йди, бо минає зоряний приплив.
Щоб він скоріше вмер, прямуй на схід.
Руш! Голка вже тремтить в моїй душі!..
Прийми ж цю повинь зір як неминучу річ.*

І далі:

*– У кожного мерця живе ще ум! —
Із м'ороку озвався глас.
– Прямуй шляхом до пекла, до хор'ом
Церериної доні – Прозерпіни.*

*Йди до Тиресія⁴⁷ крізь непроглядну тьму —
Незрячого, що тінню в пеклі пробува
І тайни відає, незнані суцям на землі.*

⁴⁵ Цю поему написав американський поет Томас-Стернз Еліот (1888–1965).

⁴⁶ Вістан-Г'ю Оден (1907–1973) – англійський поет. Процитовано уривок із його вірша «Моралістичний пейзаж» («*Paysage Moralisé*»).

⁴⁷ Міфологічний еллінський герой, фіванський вішун, що осліп у семирічному віці. Після смерті перебував у підземному царстві й з ласки Персефони, богині родючості, владарки небіжчиків, володів ясною пам'яттю та свідомістю.

Путі своєї там дійдеш кінця.

*Знання – це тінь, що відкидає інша тінь,
Однак за ним хоч на край світу йди,
Бо тямши менш, ніж одурілий звір⁴⁸.*

Бриз – сонячний вітерець, звичний влітку на Егейському морі, обхлюпував камінці пляжу хвилями, що звивалися, немов ліниві бичі. Нічого не діялося, все завмерло в очікуванні. Вдруге цього дня я почувався як Робінзон Крузо.

Накривши книжку рушником, я набрав самовпевненого вигляду й обернувся до схилу, тепер уже певен, що за мною спостерігають. Відтак нахилився, зібрав усе це добро й поклав на вершку брили, де легше віднайти згубу. Не з увічливості так зробив, а для того, щоб виправдати свою цікавість перед прихованим спостерігачем. Рушник легенько пахнув жіночими парфумами й кремом для засмагання.

Я повернувся туди, де залишив свою одягу, краєм ока зиркаючи на пляж. Тоді перебрався в тінь сосон. Проти сонця на скелі вилискувала якась біла пляма. Я ліг і заснув. Навряд чи надовго. Та коли прокинувся й глянув униз, не побачив речей на камені. Дівчина – мабуть, таки дівчина – забрала їх, коли мене здолав сон. Одягнувшись, я спустився до води.

Звична стежка до школи починалася від середини затоки. Але з цього місця я зауважив іншу вузьку стежку, що вела вгору – туди, де повернула огорожа. Доволі крута, й крізь хаші за огорожею нічого не видно. З тіні визирали рожеві голівки диких гладіолусів, у густих зарослях дзвінок й уривчасто щебетала якась пташина. Здавалося, вона співає за якихось кілька кроків від мене – пристрасно схлипує, як соловей, ось тільки голос частіше уривається. Застерігає чи заманює ця пташка? Годі відповісти й важко відкинути думку, що в цьому співі є приховане значення. Голос теркотів, витьохкував і переливався флейтою, картав і зачаровував.

Раптом десь за хашами зателенькав дзвінок. Пташка замовкла, а я почав вибиратися вгору. Дзвінок озвався тричі. Напевно, скликував на підвечірок, а може, просто якась дитина бавилася. Невдовзі крутосхил став пологіший і дерева поріділи, хоч кущі росли так само густо.

Я побачив браму, замкнену на ланцюг і пофарбовану. Фарба облущилася, ланцюг заіржавів, а біля правого стовпа брами хтось зробив добрячу лазівку в дротяній огорожі. Широка, заросла травою доріжка провадила вглиб мису й завертала вниз, до берега. Вона петляла поміж дерев, так що не було видно будинку. Я прислухався, та не почув голосів. На крутосхилі знову заспівала пташка.

А тоді, пропхнувшись у лазівку, я побачив її – абияк прибиту до третьої чи четвертої з ліку сосни й ледве читабельну. В Англії на такий табличці й у такому місці пишуть: «Приватна територія. Вхід без дозволу карається законом». Натомість тут тьмяно-червоний напис проти білого тла повідомляв: «*Salle d'attente*» – «Почекальня». Таке враження, що цю табличку хтось коли поцупили з якогось французького вокзалу: давній студентський вибрик. Емаль облущилася, оголилися пліщини іржавого металу. Скраю зяяли три-чотири дірки, схожі на кульові пробої. Ось воно що мав на увазі Мітфорд, застерігши від почекальні.

Стоячи на трав'янистій доріжці, я вагався, чи варто йти далі. У мені боролися цікавість і побоювання натрапити на грубощі. Я зразу здогадався, що це вілла того самого колабораціоніста, який мав сутичку з Мітфордом, однак він постав у моїй уяві як такий собі грецький Лаваль⁴⁹ із хитрючим шурячим писком, а не хтось настільки культурний, що читає в оригіналі Еліота й Одена або приймає гостей, здатних на таке. Я простояв так довго, що аж роззлости-

⁴⁸ Слова Кірки з Гомерової «Одіссеї» (пісня XLVII). Англійською мовою переклав американський поет Езра Паунд (1885–1972)..

⁴⁹ Йдеться про П'єра Лаваля (1883–1945) – французького політика-соціаліста, власника кількох газет і радіостанцій, активного діяча колабораційного режиму Віші під час Другої світової війни.

вся на свою нерішучість, відтак змусив себе повернути назад. Пробравшись через дірку в огорожі, рушив доріжкою до центрального хребта. Незабаром вона звузилася до козячої стежки, однак було видно, що нею ходять. По вивернутих чиеюсь ногою каменях залишилися свіжі червоно-бурі ямки на сірому, випаленому сонцем тлі. Зійшовши на кряж, я оглянувся. Звідси не було видно вілли, але я знав, де вона. Море і гори плавали в м'якому сяйві призахідного світила. Спокій, первозданна стихія, порожнеча, золоте повітря й безгомінна блакитна далина – як на пейзажах Клода⁵⁰. Згодом, спускаючись звивистою крутою стежкою до школи, я думав про те, яка банальна й гнітюча північна половина острова порівняно з південною.

Розділ 11

Наступного ранку я, поснідавши, підійшов до столика Деметріадеса. Вчора ввечері він засидівся в селі, а я не завдав собі труда чекати, поки повернеться цей присадкуватий, опецькуватий, схожий лицем на жабу чоловічок, що походив із Корфу й патологічно не терпів сонця та природи. Він ненастанно нарікав на «гидотну» провінційну атмосферу, в якій нам доводилося жити на острові, а в Афінах провадив нічне життя, віддаючись двом пристрастям – обжерству і розпусті. Деметріадес витрачав на ці вподобання та на одержу всі свої заробітки й був на вигляд аж ніяк не хворобливий, сірий і розтлінний, чого належало б сподіватись, а здоровий, рожевий і безневинний. Найвидатнішою особою в історії він вважав Казанову. Моему колезі бракувало чару Босвелла⁵¹, вже не кажучи про талант італійця-донжуана, він легко переходив від веселости до понурости, а однак виявився кращим, ніж можна було б судити з Мітфордських слів. Принаймні не лицемірив. У ньому приваблювала цілісність – риса, притаманна всім людям, що беззастережно вірять у самих себе.

Ми вийшли в сад. Деметріадеса прозвали Мелі, тобто «мед». Він, як дитина, пропадав за солодощами.

– Мелі, що ви знаєте про чоловіка, який живе на Бурані?

– Ви з ним познайомилися?

– Ні.

– Киш! – зі злістю гримнув він на хлопчиська, що різьбив ножиком якийсь напис на мигдальному дереві. Мелі надівав маску Казанови тільки у вільний час, а в школі був справдешній деспот.

– Знаєте, як його звуть?

– Конхіс.

– Мітфорд розказав мені, що посварився з ним. Ну, поскандалив.

– Збрехав. Мітфорд завжди бреше.

– Мабуть. Але десь-таки вони стрічалися.

– По-по. – Відповідником цього грецького вислову буде «скажи це своїй бабусі». – Цей тип ні з ким не водиться. Ні з ким. Можете спитати інших учителів.

– Чого б то?

– Чи я знаю... – здвигнув він плечима. – Це стара історія.

– То розкажи.

– Вона нецікава.

Ми йшли вимощеною кругляками доріжкою. Мелі ненавидів мовчанку й, не втерпівши, став розповідати все, що знав про Конхіса.

⁵⁰ Клод Лоррен (1600–1682) – французький художник.

⁵¹ Джеймс Босвелл (1740–1795) – шотландський поет, приятель і біограф Семюела Джонсона. Прославився своїми гулянками. В англomовних країнах відверту й докладну оповідь називають босвелліанською.

– Під час війни він співпрацював з німцями. В селі й носа не покаже. Мужики його б камінням закидали. І я теж, якби потрапив мені під руку.

– І ви? Чому? – підсміхнувся я.

– Бо він, багач, зашився тут, на відлюдді, а міг би жити в Парижі...

Рожева долонька його правої руки прудко описувала в повітрі невеликі кола – улюблений жест. Це була його заповітна мрія – помешкання з виглядом на Сену, з потайною кімнатою та іншими вишуканими витребеньками.

– Чи знає він англійську?

– Мав би знати. А чому він так вас зацікавив?

– Не зацікавив. Просто я побачив його віллу.

Над деревами і доріжками саду, оточеного високою білою стіною, пролунав дзвінок на другу зміну. Повертаючись до класів, ми з Мелі умовилися завтра пообідати в селі.

Власник найкращої сільської таверни, подібний до моржа велетень Сарантопулос, знав про Конхіса значно більше. Сам підійшов до нашого столика й випив за компанію склянку вина, коли ми з Мелі споживали страви, які він зготував. Так, це правда, що Конхіс відлюдько й ніколи не буває в селі, а ось те, що він прислужувався німцям, – брехня. Під час окупації його призначили сільським старостою, й він робив усе можливе, щоб полегшити життя односельцям. Якщо Конхіса й недолюблюють, то тільки тому, що мало не всі харчі він замовляє не на Фракосі, а в Афінах. Тут господар закладу вдарився в довгу розповідь. Місцева говірка завдає клопоту навіть приїжджим грекам, ну а я не зрозумів ані слова. Захопившись, він аж на стіл навалився. У паузах серед потоку мови змучений Деметріадес для годиться кивав головою.

– Що він розказує, Мелі?

– Нічого особливого. Про війну. Дурниці.

Раптом Сарантопулос глянув позад нас, сказав щось Деметріадесу і звівся з-за стола. Я обернувся.

На порозі стояв високий селянин зі скорботним обличчям. Він рушив був до найдальшого, призначеного для острів'ян, кута довгої, скупко обставленої кімнати, та Сарантопулос поклав йому руку на плече. Недовіриливо придивившись до нас, селянин таки дався привести себе до нашого столика.

– Це агояті пана Конхіса.

– Аго... Що воно таке?

– Він має осла й возить до «Бурані» пошту та харчі.

– А як його звуть?

Звався він Гермесом. Мені не довелося стримувати усмішку, я ж бо віддавна звик до того, що не дуже-то кмітливих школярів кличуть Сократом і Арістотелем, а бридку бабусю, що прибирає в моїй кімнаті, – Афродітою. Сівши, погонич осла доволі неохоче прийняв від нас маленьку скляночку рецини. Він перебирав кумболої – бурштинову вервицю. Одне його око було нерухоме, з білуватою поволокою. Мелі, значно більше зацікавлений омаром на своїй тарілці, мало що витягнув із Гермеса.

Що робить пан Конхіс? Він живе сам, якщо не врахувати служниці, й плекає свій сад (це, мабуть, треба розуміти дослівно). Читає. У нього безліч книжок. Є також фортеп'яно. Він знає багато мов. Агояті не міг уточнити, які це мови. Мабуть, усі. Куди він їздить взимку? Часом до Афін, часом за кордон. За кордон – це куди? Гермес не знав. Не знав і про те, що у віллі «Бурані» бував Мітфорд. Там ніхто не буває.

– Спитайте його, чи міг би я навідати пана Конхіса.

Ні, це неможливо.

У Греції така цікавість, як наша сьогоднішня, – цілком природна річ. Здивувати тут може хіба що така стриманість, як у нашого співбесідника. Може, Конхіс і вибрав його саме за те, що тримає язик за зубами? Гермес звівся, щоб уже піти.

– А ви певні, що він не тримає в себе цілий гарем красунечок? – спитав Мелі.

Звівши брови й задерши синюшне підборіддя в безмовному запереченні, агояті презирливо відвернувся.

– Мужик неотесаний! – буркнув Гермесові в спину Деметріадес цю найприкришу з грецьких дражнилок і торкнув вологими пальцями мою руку. – Друзе, чи розказував я вам, як гуртом кохалися два пани і дві дами, з якими я колись познайомився на Міконосі?

– Так. Але я можу ще раз послухати.

Я почувався розчарованим і обманутим. Не тільки тому, що вже втретє довелося вислухати докладний опис способу, яким утішався той квартет акробатів.

До кінця тижня мені вдалося вивідати трохи більше в школі. Під час війни тут проживало тільки двоє моїх теперішніх колег. Кілька разів вони зустрілися з Конхісом, але після того, як у 1949-му поновилися шкільні заняття, ні разу не бачили його. Перший учитель мав Конхіса за колишнього музиканта. Другий вважав, що це закоренілий цинік і атеїст. Обидва зішлись на тому, що він дуже дбає про недоторканність свого особистого життя. Під час війни німці примусили його перебраться в село. Якось вони спіймали кількох андарте – бійців Опору, що приплили з материка, і наказали Конхісові власноручно стратити їх. Він відмовився й разом із кількома односельцями пішов на розстріл. Якимсь дивом він не був убитий наповал і врятувався. Напевно, саме цю історію й розповів нам Сарантопулос. На думку багатьох місцевих людей, зокрема всіх тих, у кого нацисти під час акцій відплати вбили родичів, Конхіс мав би виконати наказ. Але все це в минулому. Хай навіть він неслухно вчинив, зате во ім'я Греції. Відтоді й ногою не ступив у селі.

А тоді вийшла наяву одна нібито й дрібна, але доволі дивна річ. Про те, чи обмовлявся Джон Левер'є, Мітфордів попередник, та й сам Мітфорд про своє знайомство з Конхісом, я розпитав кількох людей, крім Деметріадеса, що працював у школі тільки рік. Усі як один відповідали, що ніколи такого не чули. Природна відповідь, бо ж Левер'є був замкнений, «надто вже глибокодумний», як висловився, постукавши пальцем себе по лобі, один із педагогів. Так склалося, що останнім, кого я розпитав, став учитель біології Каразоглу. Запросивши мене випити кави в його кімнаті, він соковитою ламаною французькою запевнив, що Левер'є ні разу не був на віллі, бо інакше сказав би про це. Каразоглу знався з Левер'є краще, ніж інші викладачі; цих двох поєднало захоплення ботанікою. Попорпавшись у комоді, він видобув коробку з аркушами паперу й засушеними квітами впереміж. Усе це зібрав і спорядив Левер'є. Довгі й докладні примітки, написані напрочуд каліграфічним почерком й викладені з фаховою термінологією, кілька майстерно виконаних тушшю й аквареллю ескізів. Неуважливо гортаючи цей гербарій, я впустив на підлогу аркуш з засушеною рослиною, до якого прикріплено папірець із додатковими заувагами. Папірець вислизнув зі скріпки й упав окремо. На його звороті я побачив початок листа. Рядки закреслено, але їх можна було прочитати. Стояла дата – 6 червня 1951-го, тобто два роки тому. «Шановний пане Конхісе! Боюся, що, відколи ці неймовірні...» На цьому текст обривався.

Я не признався про цей випадок Каразоглу, а він нічого не зауважив. Саме тоді я твердо постановив навідатися до пана Конхіса.

Уже й не скажу, чому він раптом так мене зацікавив. Мабуть, почасти тому, що на острові не траплялося чогось справді цікавого й допікала звична рутинна. Почасти – через загадкову фразу Мітфорда й лист Левер'є. Почасти – і це, здається, найважливіше – через мою незбагненну впевненість у тому, що маю право на цей візит. Обидва мої попередники були знайомі з тим відлюдником і не хотіли про це говорити. Тепер настала моя черга.

А ще цього тижня я написав листа до Алісон. На конверті вказав адресу Енн, що мешкала на поверх нижче в будинку на Рассел-сквері, й долучив прохання передати листа Алісон. Написав мало. Мовляв, я згадав тебе кілька разів. Тепер уже знаю, що це за «почекальня». Можеш відповісти, якщо справді захочеш, а якщо ні, то я тебе зрозумію.

Я усвідомлював, що на Фраксосі спогади затягують у минуле. Тут так багато простору, така глибока тиша, так мало зустрічей, що дуже легко випадаєш із сучасного й минуле видається в десять разів ближче, ніж насправді. Цілком можливо, що Алісон віддавна про мене не згадує й уже встигла переспати з кількома мужчинами. Отож я вкинув листа у скриньку так, як після кораблетроші кидають у море пляшку з посланням, не дуже сподіваючись на відповідь.

Розділ 12

Наступної суботи не повівав звичний бриз і запанувала нестерпна спека. Почалася пора цикад. Вони цвірікали проразливим уривчастим хором, ані на мить не знаходили цілковитої злагодженості, різали вуха, пиляли нерви й зрештою так вїлися звичкою, що коли одного дня враз замовкли під довгожданим zalivним дощем, ця тиша видалася вибухом. Завдяки їм сосновий бір зовсім переінакшився – наповнився міріадами життів, став вуликом з невидимою, зате добре чутною енергією і втратив свою бездоганну самотину. Бо ж, крім цикад-цицикі, в повітрі трепетали, бриніли, дзижчали карміновокрилі коники, сарана, великі шершні, бджоли, комарі, оводи й безліч безіменних комах. То тут, то там серед дерев зависали хмари докучливих чорних мух, і я, пробираючись поміж дерев угору, лаявся і ляпав по собі долонями, як новітній Орест⁵².

Я знову зійшов на кряж. Перлистий туркус моря, попеляста синява далеких гір у безвітряній спекоті. Було видно тремтливу зелену корону піній навколо Бурані. Близько полудня я спустився лісом на кам'янистий берег неподалік каплички. Ані душі. Поникавши серед брил, я нічого не знайшов і не відчував, що за мною стежать. Я скупався й пополуднував чорним хлібом, салатом з окри⁵³ та смаженим кальмаром. Далеко на півдні тягнув низку з шести бакенних човників пузатий кайк – достеменно качка з каченятами. Кремово-блакитне дзеркало моря брижилось темною хвилею по човнах, і це стало єдиною згадкою про цивілізацію, коли вони зникли за мисом на заході. Лець чутний хлюпіт прозорої води на прибережному камінні, завмерлі в очікуванні дерева, незліченні моторчики комах, неозорий обшир німої тиші. Я дрімав у світлій тіні сосни, загублений у часі, розчинений у природі Греції.

Переповзши, сонце кинуло на мене промені й розбудило хіть. На гадку найшла Алісон, згадалися наші любові. Запраглося, щоб вона, оголена, лежала поряд мене. Ми б тоді покохалися на ложі з глици, скупалися б і знову стали б кохатися. Мене охопив яловий смуток – суміш пам'яті й усвідомлення; пам'яті про те, що було й що могло бути, усвідомлення того, що все кануло в минулому. Водночас набирало виразності усвідомлення того, що в минулому, на щастя, залишилося й інше – хоча б мої ілюзії про самого себе, та й, зрештою, сифіліс, адже досі жодної позначки не давав. Фізично я почувався дуже добре. Знати не знав, куди поточиться життя, однак тоді, лежачи біля моря, не завертав собі тим голови. Мені вистачало самого існування. Я відчував невизначеність і безстраху очікував, поки щось спонукає до дії. Перевернувшись на живіт, я віддався любовним утіхам з уявною Алісон – як тварина, без сорому й докорів сумління, неначе розпластана на землі машина сластолюбства. Потому метнувся по розпеченій жорсткості до моря.

⁵² У п'єсі Жана-Поля Сартра «Мухи», написаній за мотивами грецького міфу про міфологічного героя Ореста, ці комахи символізують непутяче життя.

⁵³ Рослина родини мальвових з їстівними стручками.

Вибравшись нагору стежкою, що вела повз колючий дріт та густий підлісок, і проминувши облущені ворота, я затримався перед загадковою табличкою. Заросла травою доріжка йшла пологим укосом, петляла, тонула й виринала серед дерев. І ось переді мною постала вілла, сліпучо-біла у промінні пополудневого сонця. Її спорудили з боку моря, спереду хатки, явно збудованої раніше. Квадратний будинок із пласким дахом і зграбною колонадою з південного та східного боків. Над нею тягнеться тераса. На неї виходять відчинені балконні вікна кімнат на другому поверсі. Зі сходу, на задвірку, рядами ростуть гладіолуси та кущі з яскравими шарлатовими й жовтими квітами. Спереду вілли пролягає покрита жорствою смуга, за якою ділянка закінчується обривом проти моря. На обох кінцях смуги стоять дві пальми в кільцях з акуратного побілених каменів. Сосни проріджено, щоб відкрити краєвид. Вілла мене спантеличила. Дуже вже нагадувала Лазурний берег, надто вже чужа всьому грецькому. На тлі цих хоромів, білих та пишних, як сніги Швейцарії, я почувався вайлом із липкими долонями.

Я переступив кілька сходинок до колонади, вимощеної червоною черепицею, й опинився перед дверима із залізним калатайлом у формі дельфіна. Вікна обабіч їх прикрито віконницями. Я закалатав, і луна гавкітливо відбилася від кам'яної підлоги. Ніхто не підійшов. І дім, і я мовчки вичікували, оповиті коماشиним дзумчанням. Я рушив колонадою до південного рогу будинку. Тут вона була ширша й стрункі опори розміщено рідше. Звідси, з густої тіні, я глянув понад верховіттям і морем на млосні попелясто-лілові гори й пройнявся чуттям дежавю. Неначе колись уже стояв на цьому самому місці, під склепінням саме цих арок, і всім тілом сприймав гострий контраст тіні й розпеченого довкілля... сам не знаю, звідки це взялося.

Посередині аркади стояли два старі тростинові стільці та застелений скатертиною з білосинім національним орнаментом стіл. На ньому розставлено дві чашки на блюдцях і дві великі тарілки, накриті мусліном. До стіни тулилася ротангова кушетка з подушками. Із скоби, прибитої поміж відчинених балконних вікон, звисав полірований дзвіночок із вицвілою брунатою стрічкою, прив'язаною до язичка.

Зауваживши, що стіл накрито для двох, я збентежився й спинився в куті, понукуваний типовим для англійця бажанням ретируватися. І тут у дверях несподівано виникла чиясь постать.

То був Конхіс.

Розділ 13

Я зразу ж утямив, що він сподівався мого приходу. Конхіс не здивувався, вперше глянувши на мене, й підсміхнувся, мало не гримасу скорчив.

Був він майже лисий, брунатний від засмаги, як стара дублена шкіра, низький, худорлявий, невизначеного віку – чи то шістдесят, чи то сімдесят. Носив темно-синю сорочку, шорти по коліна й спортивні туфлі з плямами соли. Найдужче в ньому вражали очі – темно-карі, майже чорні, зіркі, по-мавпячому проникливі; й цю схожість підсилювали білі як сніг білки. Не вірилося, що це людські очі.

У мовчазному привітанні Конхіс трохи підвів ліву руку, а тоді, не давши мені часу мовити приготовані слова, підійшов до рогу колонади й гукнув у бік хатки:

– Marie!

Марія відповіла невиразним оханням.

– Мене звуть... – озвався я, коли Конхіс обернувся, та він знову звів руку, на цей раз, щоб перебити мову, взяв мене за лікоть і підвів до краю колонади.

Його авторитетність і різка рішучість пантеличили й вибивали з рівноваги. Господар вілли обвів оком краєвид, а тоді мене. Сюди, в тінь, повівало солодкуватим, шафрановим ароматом квітів, що росли біля жорствяної смуги.

– Непогане місце я вибрав, правда?

У нього була бездоганна англійська вимова.

– Чудове. Але дозвольте мені...

І знову брунатна жилава рука змусила замовкнути, широким жестом обвівши море і гори на півдні так, ніби я недооцінив вибрану місцину. Я скося зиркнув на нього. Очевидно, Конхіс не з веселунів. Визбуте емоцій обличчя скидалося на маску. Від носа до кутиків рота пролягли глибокі борозенки, що свідчили про досвід, владність і нетерпимість до дурнів. У нього не всі вдома. Цілком певно, що Конхіс не буйний, але таки ненормальний. Здається, він переплутав мене з кимсь іншим. Мавпячі очі втупилися в мене. Таке мовчання, такий погляд водночас непокоїли й трохи смішили: він неначе пробував загіпнотизувати якусь пташку.

Раптом він злегка, але рвучко сіпнув головою – чудний жест, питально-риторичний, не розрахований на відповідь – і тут же переінакшився. Конхіс став поводитися так, ніби все те, що досі між нами сталося, було тільки розіграшем, шарадою, приготованою заздалегідь і виконаною згідно із задумом, а тепер вона добігла кінця.

Я знову спантеличився. Еге, він зовсім не псих. Навіть усміхнувся, й очі вже не мавпячі, а скоріше білячі.

Господар підійшов до стола.

– Почаюймо.

– Я прийшов сюди тільки для того, щоб попросити склянку води. Це...

– Ви прийшли сюди, щоб познайомитися зі мною. Будь ласка. Життя коротке.

Я сів. Другий куверт призначено мені. З'явилася стара жінка в чорній, посірілій за довгі роки суконці. Обличчя зморшкувате, як в індійської скво.

Вона принесла тацю, на якій стояли вишуканий срібний чайничок, що зовсім не пасував до вбогої одежини, жбан з окропом, цукорниця й блюдо зі скибочками цитрини.

– Це моя хатня господиня, Марія.

Він щось сказав по-грецькому, і я розібрав своє ім'я та назву школи. Не усміхнувшись, не піднявши очей, стара вклонилась і поставила все на стіл. Спритно, як вправний фокусник, Конхіс зірвав з тарілки муслінове накриття й відкрив сандвічі з огірками. Наливши чаю, кивнув на цитрину.

– Пане Конхісе, звідки ви мене знаєте?

– Попрошу вас вимовляти моє прізвище так, як це роблять англійці. Через «ч». – Він надпив із чашки. – Коли випитують Гермеса, то Зевс про це знатиме.

– Боюся, що мій колега повівся нетактовно.

– Ви, звичайно ж, усе про мене дізналися.

– Дуже небагато. Попри все, ви дуже гостинно мене приймаєте.

Він глянув на море.

– Є такий вірш часів династії Тан. – Конхіс передав голосом твердий приступ на початку назви. – «Тут, на границі, падає листя. Хоч усі мої сусіди – варвари, а ти – за тисячу миль звідси, однак на моєму столі завжди стоять дві чашки»⁵⁴.

– Завжди? – усміхнувся я.

– Я бачив вас минулої неділі.

– То це ви залишили внизу речі?

Він кивнув.

– Сьогодні вранці теж бачив.

– Сподіваюся, я не завадив вам купатися.

– Зовсім ні. Мій пляж он там, – вказав він пальцем понад жорствяну смугу. – Мені подобається бути там на самоті. Вам, як гадаю, також. Гарзд. Їжте сандвічі.

⁵⁴ Вірш невідомого китайського поета, написаний 618 року, – лист ліричного героя, воїна, до коханої.

Кончіс долив мені чаю – китайського. У чашці плавали клаптики великих листків, витав смолянистий аромат. На іншій тарілці лежали кураб'єдеси – мигдальні конічні тістечка, посипані цукровою пудрою. Я вже й забув, яким смачнишим може бути полуденок. Мене брала заздрість, яку відчуває до багатів приречений жити й харчуватися в установах. Я пригадав підвечірок у старого парубка – одного з моїх викладачів у Магдалинському коледжі, і ті самі зазидки до його помешкання, бібліотеки, до спокійного, врівноваженого й розрахованого життя-буття.

Скуштувавши кураб'єдесів, я схвально кивнув.

– Ви не перший англієць, що вподобав Маріїні ласощі.

– А перший, мабуть, Мітфорд?

Кончіс учепився мене поглядом.

– Я бачився з ним у Лондоні, – додав я.

Він долив чаю.

– І як вам капітан Мітфорд?

– Не до вподоби.

– Він щось сказав про мене?

– Та ні. Тобто... – Кончіс не відводив очей. – Сказав тільки, що... посперечався з вами.

– Через капітана Мітфорда я дійшов до того, що почав соромитися свого англійського походження.

До цієї миті я вважав, що вже знаю, хто такий господар вілли. По-перше, його вимова хоч і коректна, але старосвітська або ж така, як у того, хто багато років не бував в Англії. По-друге, зовнішність чужоземця. Кончіс неймовірно, майже як близнюк, подібний до Пікассо – щось від мавпи, щось від ящірки. Типовий житель Середземномор'я, який, провівши десятки років під гарячим сонцем, відкинув усе, що заважає узгодити своє «я» і свою життєвість. Мавпячі гормони, бджолине молочко і міць – не тільки вроджена, але й набута завдяки правильному вибору й регулярним вправам. Судячи з одягу, він аж ніяк не денді, однак є й інші форми самолюбівання.

– А я й не гадав, що ви з Англії.

– Я жив там до дев'ятнадцяти років. Тепер у мене грецьке громадянство й прізвище матері. Вона була грекиня.

– Чи буваєте в Англії?

– Зрідка. – Він швидко змінив тему. – Вам подобається мій дім? Я сам його спроектував і збудував.

Я повів оком навколо.

– Заздрю вам.

– А я вам. Маєте єдину річ, яка справді важить. Це молодість. Усі ваші відкриття ще попереду.

Він сказав це без образливої покровительської усмішки, яка зазвичай супроводжує такі заявлені сентенції. Значуще глянув на мене, і я відчув: Кончіс висловив те, що справді мав на думці.

– Добре. Я покину вас на кілька хвилин. А тоді прогуляємося.

Я встав був, але він заперечливо махнув рукою.

– Доїдайте печиво. Марії буде дуже приємно. Прощу вас.

Вийшовши з-під аркади на осоння, він розкинув руки, розчепірів пальці, жестом заохотив мене пригоститися й зайшов до кімнати. Зі свого місця я бачив край оббитої кретоном канапи й вазу з молочно-білими квітами на столику. Від підлоги до стелі стіну вкрили книжкові полиці. Я хапнув ще одне тістечко. Сонце хилилося до гір, край їхніх попелястих тіней лінкувало поблискувало море. І тут несподіваним ударом пролунали звуки старовинного інстру-

мента – прудке арпеджіо, надто вже реальне, щоб походити з радіоприймача або програвача. Із недожованим кураб'єдесом у роті я вгадував, що це за сюрприз мені приготували.

На якусь мить музика стихла – мабуть, для того, щоб я посушив собі трохи голову, і ось знову гучно озвався лункий клавесин. Я був ні в сих ні в тих, аж тут прийшла гадка, що кожен із нас двох може провадити свою гру. Спершу Кончіс грав прудко, тоді перейшов на повільніший темп і кілька разів спинявся, щоб повторити музичну фразу. Надійшла Марія й мовчки прибрала зі стола. Навіть не глянула на мене, хоч я тицьнув пальцем на недоїдене печиво й висловив захват своєю недолугою грецькою. Очевидно, пан-відлюдник волів наймати без'язиких слуг. Музика вільно долинала з кімнати, напливами охоплювала мене й крізь колонаду текла на світло дня. Виконавець обірвав гру, повторив останній пасаж і на тому закінчив – так само раптово, як і почав. Двері зачинилися, запала тиша. Збігло п'ять хвилин. Ще десять. По червоному настилі до мене підповзло сонце.

Варто було б мені зайти до кімнати, я таки розсердив Кончіса. Та ось він з'явився у дверях.

– Бачу, я не викурих вас звідси.

– Що ви! Це Бах?

– Телеман⁵⁵.

– Ви чудово граєте.

– Було колись. Нема про що говорити. Ходімо.

Хворобливо рвучкий, сіпаний, він немовби хотів спекатися – не тільки мене, але й самого плину часу. Я звівся.

– Сподіваюся, що колись при нагоді послухаю вашу гру. – Кончіс злегка вклонився, не зважаючи на моє напрошування в гості. – Тут просто-таки вмираєш без музики.

– Тільки без музики? – спитав Кончіс і повів далі, не давши мені відповісти. – Ходімо ж. Просперо⁵⁶ покаже вам свої володіння.

– Просперо мав дочку, – зауважив я, сходячи разом із господарем на жорствяний майданчик.

– Просперо мав багато кого й чого, – кинув на мене холодним оком Кончіс. – І не все з того було молоде і прекрасне, пане Ерфе.

Я тактовно всміхнувся, гадаючи, що сказане стосується подій під час війни, й після короткої паузи спитав:

– Ви тут один живете?

– Це як вважати. Для кого один, а для кого й ні, – понуро й погордливо відповів він, дивлячись поперед себе. Чи то щоб ще дужче заплутати мене, чи то через те, що чужим не належало про те знати.

Кончіс шпарко йшов, раз у раз тицяючи пальцем на те й на се. Показав мені свій городець на терасі – огірки, мигдаль, мушмулу та фісташки. З краю тераси було видно затоку, де я купався годину-дві тому.

– Муца.

– Я не чував, щоб її так називали.

– Албанське слово, – стукнув він себе по носі. – «Нюхало». Он та скеля формою подібна до носа.

– Не дуже поетична назва, як на такий чудовий пляж.

– Албанці були пірати, а не поети. Цей мис вони назвали Бурані. Двісті років тому в їхньому арго це слово позначало гарбуз. Або ж череп. – Він рушив з місця. – Смерть і вода.

⁵⁵ Георг-Філіпп Телеман (1681–1767) – німецький композитор, органіст і капелмейстер.

⁵⁶ Герой Шекспірової п'єси «Буря», герцог Міланський, чарівник, батько Міранди.

– А що це за табличка біля брами? Чому такий напис – *Salle d'attente?* – спитав я, йдучи за Кончісом.

– Її почепили німецькі солдати. У війну виселили мене з «Бурані».

– Але чому саме ця табличка?

– Як гадаю, перед тим вони сиділи у Франції, а тут нудьгували.

Обернувшись, він зауважив мою усмішку.

– Еге ж, пане Ерфе, німцям належить подякувати й за таку крихту гумору. Я б не наважився калічити рідкісне дерево.

– Ви знаєте Німеччину?

– Її не пізнаєш. Можна тільки примиритися з тим, що вона є.

– А Бах? Чи не важко з ним примиритися?

Кончіс зупинився.

– Я суджу про народ не з його геніїв, а з національних особливостей. Давні греки вміли покепкувати самі з себе. Римляни – ні. Саме з такої причини Франція культурна країна, а Іспанія – ні. Тому-то я прощаю євреям і англосаксонцям їхні незліченні вади. Тому-то я подякував би Богу, якби вірив у нього, за те, що в мені нема ні краплини німецької крові.

Ми дійшли до кінця тераси, де стояла перекошена альтанка, повита бугенвілеєю й іпомеєю. Господар жестом запросив увійти. У тіні, перед виступом скелі, на п'єдесталі стояв бронзовий чоловічок із гротескно величезним здійнятим фалосом. Руки теж здійняті вгору – так лякають дітей, рот вишкірений маніяцькою посмішкою сатира. Дарма що невеличка на зріст – дюймів вісімнадцять, ця фігурка навівала первобутний страх.

– Знаєте, хто це? – підійшов до мене ззаду Кончіс.

– Пан?

– Пріап. В античні часи він стояв у кожному саду. Відлякував злодіїв і дарував плодovitість. Ці статуї належало різьбити з грушевої деревини.

– Де ви його знайшли?

– Це зроблено на замовлення. Ходімо.

Він мовив «ходімо» так, як грек понукує осла. Неначе я – але це порівняння спало мені на думку трохи пізніше – його майбутній наймит, якого треба ознайомити з робочим місцем.

Ми рушили до вілли. Звідси, від середини колониadi, вузька крута стежка зигзагами провадила до моря. У берег вклинювалася невелика затока завширшки не більш як п'ятдесят ярдів, обрамлена скелями. Кончіс спорудив тут крихітний причал, і тепер біля цієї споруди погойдувався прив'язаний рожево-зелений човник – звичайний, з підвісним мотором, таких на острові багато. У прибережній скелі виднів грот, повен каністр із бензином. Був там ще помпувальний пристрій, від якого відбігала труба.

– Чи не бажаєте скупатися?

Ми стояли на причалі.

– Я забув узяти плавки.

– Тут можна й на голяка.

Він подивився на мене так, як дивиться шахіст, зробивши сильний хід. Мені згадалися Деметріадесові жартики про англійські задки, згадався Пріап. Може, в тому й розгадка, що Кончіс попросту старий гомик.

– Щось не дуже хочеться.

– Як собі бажаєте.

Зійшовши на жорствяний пляж, ми сіли на видобуту з води колоду. Я закурив і подивився на Кончіса. Що ж це за людина?

Мені паморочилося в голові. Не тільки від того, що на моєму робінзоновому острові з'явився чоловік, що вільно говорить по-англійському, явно освічений і космополітичний – мало не за одну ніч виріс на голій землі, як химерне дерево. І не тільки від того, що він виявився

зовсім не таким, яким я його уявляв. Я відчував, що торік тут справді коїлося щось таємниче, про що Мітфорд із незрозумілої причини волів промовчати. У повітрі витало щось двозначне, недомовлене, непередбачуване.

– Як ви сюди потрапили, пане Кончісе?

– Чи пробачите ви мені, якщо я попрошу не ставити питань?

– Звичайно ж.

– І добре.

От тобі й на. Я прикусив губу. Якби тут був хтось інший, то я змусив би себе до сміху.

Сосни, що росли на бескиді праворуч, кинули тіні на воду. У всьому світі запанував спокій, цілковитий спокій. Комахи вгомонилися, гладінь моря застигла, як дзеркало. Кончіс мовчки сидів, склавши руки на колінах. Очевидно, робив дихальні вправи. Важко визначити не тільки його вік, але й усю решту особистих даних. Позірно він ніби й мало цікавився мною, а однак крадькома вів спостереження. Спостерігав, навіть дивлячись у протилежний бік, і вичікував. Так було з самого початку: він був ніби й байдужий, а проте стежив і вичікував. Ми мовчали, як давні знайомі, що розуміють один одного без слів. Правду кажучи, це мовчання гармонувало із спокоєм цього дня. Роблена безмовність, але не клопітка.

Раптом Кончіс ворухнувся й задивився на верх невисокої скелі, що стояла ліворуч. Я повернув голову, нічого там не побачив і глянув на нього.

– Що там?

– Птах.

Мовчанка.

Я розглядав його профіль. Невже він божевільний? А може, кепкує з мене? Я знову спробував зав'язати розмову.

– Як розумію, ви були знайомі з обома моїми попередниками.

Кончіс проворно, як змія, повернувся до мене, але не відповів.

– З Левер'є, – не вгавав я.

– Хто вам сказав?

Чомусь Кончіса лякало те, що про нього кажуть поза очі. Я розповів про записку, й він трохи заспокоївся.

– Тут він був нещасний. На Фраксосі.

– Те саме сказав мені Мітфорд.

– Мітфорд? – знову підозріливо зиркнув Кончіс.

– Мабуть, йому в школі напліткували.

Заглянувши мені в очі, він недовірливо кивнув. Я усміхнувся, й Кончіс відповів блідою усмішкою. Знову граємо в дивні психологічні шахи. Здається, я маю перевагу, хоч і не розумію, в чому вона полягає.

Згори, з невидимого будинку, долинуло теленькання дзвіночка. Подзвонили двічі, тоді після паузи тричі, а відтак знову двічі. Сигнал, безперечно, щось означав. У цьому звукові втілилася дивна напруга, що відчувалась у віллі та її власнику й аж ніяк не вписувалася в глибокий спокій природи. Кончіс відразу звівся.

– Мені пора. Та й перед вами довга дорога.

На середині схилу, де розширюлася крута стежка, стояла чавунна лавочка. Мій супутник, що йшов дуже прудко, полегко сів на неї. Він важко дихав, як і я. Поплескав себе по грудях. Я скорчив міну заклопотання, а він знизав плечима.

– Старість не радість. Благовіщення навпаки, – скривився Кончіс. – Вістка про те, що людини не стане.

Ми мовчали й віддихувалися. У вигадливих прогалинах між соснами видніло жовтувате небо. На заході здіймалася імла. У вишині, завмерши над спокоєм, клубочилися віхтики вечірніх хмаринок.

– Ви обранець? – тихо спитав він, знову ні з того ні з сього.

– Обранець?

– Чи відчуваєте, що хтось вас обрав?

– Обрав?

– Джон Левер'є вважав себе Божим обранцем.

– Я не вірю в Бога. І, звичайно, не відчуваюсь обранцем.

– А мені видається, що ви таким і є.

– Дякую, – скептично усміхнувся я.

– Це не комплімент. Людина стає обранцем завдяки сліпому випадку, а не завдяки самій собі.

– І хто ж мене обрав?

– Випадок багатолікий.

Кончіс встав і на мить затримав руку на моєму плечі, ніби заспокоював і давав зрозуміти, що це дрібниця. Ми зійшли вгору. На майданчику біля бокової колонади він зупинився.

– Ось я й добрався.

– Дуже вам дякую.

Я хотів, щоб він відповів на мою усмішку й визнав, що піджартував із мене, але на його задумливому обличчі не було й натяку на веселість.

– Попрошу вас виконати два мої прохання. Перше: нікому в селі не кажіть, що познайомилися зі мною. Це з причини певних подій під час війни.

– Я чув про це.

– Що ви чули?

– Одну історію.

– Є дві версії цієї історії. Облишмо їх. Для них я відлюдник. Ні з ким не бачуся. Ви зрозуміли?

– Певна річ. Нікому не скажу.

Я здогадався, яке буде друге прохання. Не приходити на віллу.

– Друге прохання. Ви прийдете сюди в суботу й заночуєте – до понеділка. Якщо вас не лякає ранкова мандрівка.

– Дякую. Дуже дякую. Буду радий.

– Як гадаю, перед нами багато відкриттів.

– «Невтомно будемо шукати»?

– Ви прочитали це в книжці на пляжі?

– Невже не для того ви її залишили, щоб я прочитав?

– А звідки мені було знати, що ви туди прийдете?

– Я відчував, що за мною спостерігають.

Втупившись у мене темно-карими очима, Кончіс барився з відповіддю. Бліда тінь усмішки.

– Чи й тепер так відчуваєте?

І знову він глянув за мою спину так, ніби побачив щось у лісі. Я оглянувся. В соснах нікого не було. Подивився на Кончіса. Може, жартує? На його губах і далі тремтіла прикра іронічна усмішка.

– А що, справді спостерігають?

– Я просто спитав, пане Ерфе, – простягнув він руку. – Якщо ви чомусь не зможете прийти, то залишіть у Сарантопулоса записку. Гермес її забере. Тут вона буде наступного ранку.

Коли я тиснув Кончісові руку, в мене на обличчі, мабуть, відображалася підозрілість, яку він хотів нав'язати. Довше, ніж цього вимагають правила бонтону, він затримав мою долоню у своїй. Міцно тиснув і допитливо дивився на мене.

- Пам'ятайте. Випадок.
- Хай буде так, як кажете.
- А тепер ідіть.

Я роблено всміхнувся. Якись дурниці – запросити, а тоді спровадити, ніби я зловживаю його терпінням. Кончіс не змінив свого рішення, тож я злегка вклонився й подякував за чай. Він відповів таким самим уклоном. Не залишалося нічого іншого, як піти собі.

Пройшовши ярдів п'ятдесят, я оглянувся. Він не зрушив із місця – повновладний господар маєтностей. Я махнув рукою, й він звів руки чужинським жерцівським жестом, неначе благословляючи по-давньому. Коли я знову обернувся, дім майже сховався за деревами, а Кончіса вже не було.

Хай там хто він, а таких людей я ще не бачив. У його палючих очах вражало щось більше, ніж самотність, старечі примхи й фантазії. Щось більше крилося за дивним способом провадити розмову, в якій Кончіс неждано порушував якусь тему і так само неждано відходив від неї, за несподіваними загадковими поглядами в порожнечу. Я й не гадав, що в лісі, за якихось сто ярдів, знайду розв'язок загадки.

Розділ 14

Уже здалеку я зауважив, що над лазівкою біля брами «Бурані» щось біліє. Подумав був, що це носовичок, але, нагнувшись, побачив кремову рукавичку – жіночу, довгу, аж по лікоть. З вивороту пришито жовтуватий ярлик, на якому блакитними шовковими нитками вишито слова *Mireille, Gantière*⁵⁷. І ярлик, і сама рукавичка видавалися дуже старосвітськими, видобутими з прабабусиної скрині. Я понюхав – так воно і є, той самий аромат, що й від рушника тиждень тому: старомодний, мускусний, сандаловий. Коли Кончіс сказав, що минулого тижня був на Муці, мене спантеличило тільки одне – цей солодкуватий запах жіночих парфумів.

Я почав здогадуватися, чому він уникає пліток і несподіваних візитів. Не розумів тільки, навіщо наражається на те, що я вже за тиждень зможу розкрити його таємницю. Я не міг уявити, що робить серед лісу ця дама в рукавичках, які годиться надівати на кінні перегони в Аскоті⁵⁸; не міг здогадатися, хто вона така. Могла бути коханкою, але так само й дочкою, дружиною чи сестрою Кончіса – недоумкуватою й старезною. Мені спало на думку, що до лісу й на Муцу її пускають з однією умовою – нікому не потрапляти на очі. Минулої неділі вона бачила мене, а сьогодні почула мій голос і спробувала підглядати – ось чим можна пояснити прудкі погляди цього старигана мені за спину, та й усю його нервозну настороженість. Він знав, що ця жінка «на прогулянці», ось звідки й другий столовий куверт, і загадковий дзвіночок.

Я обернувся, майже готовий почути смішок, дурнувате хихикання, однак, глянувши на густі тінисті кущі біля брами й пригадавши наш понурий натяк про Шекспірового Просперо, припустив простіше й страшніше. Не недоумкуватість, а якась жадлива потворність. «Не все з того було молоде і прекрасне, пане Ерфе». Вперше за весь час на острові я відчув, як від безлюддя по спині побігли холодні дрижаки.

Сонце хилилося до обрію; ніч у Греції настає швидко, майже як у тропіках. Мені не хотілося спускатися крутими стежками північного схилу. Повісивши рукавичку посередині горішньої перекладини воріт, я наддав ходу. За півгодини мене осяяв чудовий здогад про те, що Кончіс трансвестит. А невдовзі, чого зі мною не було вже кілька місяців, я замуликав пісеньку.

⁵⁷ Галантерея Мірей (франц.).

⁵⁸ Аскот – містечко в Беркширі, за сорок кілометрів від Лондона, відоме передусім щорічними кінними перегонами, які відбуваються за десять кілометрів від Віндзорського замку.

Про візит до Кончіса я не сказав нікому, навіть Мелі, й годинами розмірковував над тим, хто ж ця таємнича мешканка вілли. І дійшов висновку, що вона, мабуть-таки, недоумкувата дружина. Ось звідки замкнутість помешкання й мовчазні слуги.

Я розмірковував також про самого Кончіса. Я не був певен, що він не звичайнісінький гомосексуаліст; якщо так, то можна витлумачити Мітфордову загадкову засторогу, хоч і в не дуже для мене приємний спосіб.

Нервовість старого чоловіка, його перебігання з місця на місце, перескакування з теми на тему, замашна хода, афористична, ухильна манера говорити, вигадливо зведені на прощання руки – всі ці примхи наводили на гадку – точніше, мали наводити на гадку, що він хоче видаватися молодшим і здоровішим, ніж насправді.

Залишався ще чудний випадок зі збіркою поезій, яку Кончіс явно тримав напоготові, щоб приголомшити мене. Тої першої неділі я довго купався, відпливав далеко від берега, й він легко міг підкинути речі на мис Бурані, поки я був у воді. Однак такий спосіб знайомства видався дуже вже хитромудрим. І що мають означати його запитання, чи я не «обранець», та твердження «перед нами багато відкриттів»? Це могли бути попросту порожні слова; вони могли також свідчити, що Кончіс божевільний. Ну а ця фраза «для кого один, а для кого й ні...» Я добре запам'ятав, з яким погано прихованим презирством він вимовив її.

Я знайшов у шкільній бібліотеці великомасштабну мапу острова. На ній позначено межі земельної ділянки «Бурані». Вона простягалась, особливо у східному напрямку, далі, ніж я гадав: добрих шість чи сім гектарів, майже п'ятнадцять акрів. Знову й знову у виснажливі рутинні години, проведені в чистилищі, тобто над «Курсом англійської мови» Екерслі⁵⁹, я думав про віллу, що загніздилася на самотньому місі.

Я любив уроки розмовної англійської, любив заняття за ускладненою програмою з класом, який у школі називали «шостий філологічний», з групою вісімнадцятилітніх бевзів, які вивчали мови з тієї причини, що не могли дати собі ради з точними науками, але страшенно нудився від безконечної мороки – втовкмачувати в голову початківцям ази мови. «Що я роблю? Я зводжу руку. Що він робить? Він зводить руку. Що вони роблять? Вони зводять руки. Чи звели вони руки? Так, вони звели руки».

Я почувався так, як тенісист-майстер, приречений грати з невмійками й виймати з сітки їхні спартачені м'ячі. Поглядаючи у вікно на синє небо, на море й кипариси, я молився, щоб скоріше добіг кінець день, щоб тоді піти до вчительського крила, лягти на постіль і хильнути узо. Здавалося, зелень «Бурані» належить до зовсім іншого світу; вона і далека, і близька водночас; а маленькі таємниці, що до кінця тижня стали в моїх очах просто крихітні, тільки додавали ризикового присмаку цій сподіваній приємності, подарованій цивілізацією.

Розділ 15

Цього разу Кончіс чекав мене за столом. Я недбало поставив під стіною свою похідну сумку, він гукнув Марії, щоб подала чай. Поводився не дуже ексцентрично. Мабуть, тому, що, цілком очевидно, вирішив вивудити з мене якнайбільше відомостей. Ми побалакали про школу, про Оксфорд, про мою родину, про викладання англійської чужоземцям, про те, чому я приїхав у Грецію. Хоч він так і сипав питаннями, однак не відчувалося щирого зацікавлення моїми відповідями. Йому йшлося про інше – про вияви моєї поведінки, про тип людей, до якого я належу. Я цікавив Кончіса не як особа, а як зразок. Раз чи двічі я спробував помінятися з ним ролями, але він знову дав зрозуміти, що не хоче вести мову про себе. А про рукавичку я й словом не обмовився.

⁵⁹ Чарлз-Еварт Екерслі (1892–1967) – англійський мовознавець і педагог.

Тільки один-єдиний раз, як гадаю, Кончіс справді здивувався. Він спитав, звідки взялося моє незвичне прізвище.

– Воно французьке. Мої предки були гугеноти.

– Он як.

– Був такий письменник – Оноре Д'Юрфе...

Кончіс окинув мене бистрим оком.

– Це ваш предок?

– Так стверджує наша родинна традиція. Ніхто не з'ясовував цього. Принаймні я нічого про таке не знаю.

Бідний старий Д'Юрфе. Скільки разів я посилався на нього, даючи зрозуміти, що в моїх жилах тече кров людей високої культури давніх віків... Я усміхнувся у відповідь на непідробно теплу, мало не осяйну Кончісову усмішку.

– А яка, зрештою, різниця?

– Попросту таке мило чути.

– Мабуть, усе це пустопорожні вигадки.

– Та ні, воно схоже на правду. А ви читали «Астрею»?

– Собі на лихо. Жахлива нудота.

– *Oui, un peu fade. Mais pas tout à fait sans charme*⁶⁰, – проказав він. Бездоганна вимова, з уст не сходить усмішка. – То ви й французьку знаєте.

– Так собі.

– Отже, в мене за столом сидить прямий нащадок *du grand siècle*⁶¹.

– Навряд чи прямий.

Але мені було приємно, що він так вважає, лестила його несподівана ласка. Кончіс звівся.

– Гаразд. Сьогодні я заграю Рамо⁶². На вашу честь.

Господар повів мене до зали, що простягалася на всю ширину поверху. Три стіни заставлено книжками. В кутку виблискував зеленими кахлями камін, над ним на полиці стояли дві бронзові статуетки в сучасному стилі. Понад ними – натурального розміру репродукція картини Модільяні – прекрасний портрет зажуреної жінки в траурі на блакитно-зеленому тлі. Посадивши мене в крісло, Кончіс заходився переглядати ноти, знайшов потрібні й заграв. Після коротких, щебетливих пасажів – вигадливі куранти й пасакалії. Вони не дуже припали мені до смаку, але відчувалося, що в цього виконавця велика майстерність. Раніше він не раз поводився претензійно, але за інструментом аж ніяк не ставав у позу. Несподівано, посеред твору, немовби задуло свічку, Кончіс припинив гру, й знову почалася гра в претензії.

– *Voilà*⁶³.

– Чарівно. – Я вирішив не допустити до того, щоб французька стихія пойняла нас, як епідемія грипу. – Не можу намілюватися, – докинув я, кивнувши на репродукцію.

– Еге ж? – Він підійшов до полотна. – «Моя мати».

Спершу я подумав, що він жартує.

– Ваша мати?

– Так називається картина. Насправді це, звичайно ж, його мати. Поза всякими сумнівами. Завжди була.

⁶⁰ Так, трохи нудувата. Однак не без чарівливості (франц.).

⁶¹ Великого століття (франц.).

⁶² Жан-Філіпп Рамо (1683–1764) – французький композитор.

⁶³ Ось (франц.).

В очах цієї жінки не було риб'ячої поволоки, звичної в портретах роботи Модільяні⁶⁴. Напружений, уважний, мавпячий погляд. Придивившись до картини зблизька, я трохи пізніше втямив, що це не репродукція.

– Господи Боже... Вона, цілком певно, коштує цілий маєток.

– Ото ж бо, – відповів, не дивлячись на мене, Кончіс. – Не подумайте, що я убогий, раз живу тут так скромно. Я дуже багатий. – Він вимовив так, ніби вираз «дуже багатий» позначав національність. Може, таки й позначав. Я знову задивився на полотно. – А цей портрет мені... майже нічого не коштував. Я замовив його з милосердя. Хотів гордитися тим, що відкрив у Модільяні генія. Але не відкрив. І ніхто не відкрив. Навіть цей спиритник, пан Зборовський⁶⁵.

– Ви знали його?

– Модільяні? Ми зустрічалися. Багато разів. Я був знайомий з його приятелем, Максом Жакобом⁶⁶. Наприкінці його життя. В той час він уже прославився. Став невідлучною прикметою Монпарнасу.

Я крадькома глянув на Кончіса, що вдивлявся в картину. Не з чого іншого, як із снобізму, моя повага до цього старого набрала зовсім іншого виміру. Його дивацтво, штучність і моя гадана перевага в пізнанні життя вже не видавалися безумовними.

– Мабуть, ви шкодуєте, що ви не купили його інших робіт.

– Я купив.

– І досі їх маєте?

– Звичайно. Тільки банкрут продає чудові картини. Ці полотна висять у моїх інших будинках.

Я взяв до уваги цю множину. При нагоді скажу це комусь, передражнивши Кончіса.

– А де вони... інші будинки?

– Як вам подобається ось це? – Він торкнувся статуетки юнака, що стояла під полотном Модільяні. – Макет Родена. Інші будинки... Гаразд. У Франції. В Лівані. В Америці. Я проваджу справи в усьому світі. – Кончіс обернувся до іншої фігурки – бронзової й кістявої. – Це Джакометті.

– Я приголомшений. Тут, на Фраксосі...

– Чому б і ні?

– А злодії?

– Якби ви мали таку безліч цінних картин, як у мене, – потім покажу вам ще дві там, нагорі, – то вам довелося б вирішити, як з ними поводитися. Або вважати їх тим, чим вони і є, – прямокутними зафарбованими полотнами, або ж стерегти їх, як золоті штабки. Загратувати вікна й ночами не спати. Ось, – кивнув він на статуетки. – Крадіть, якщо хочете. Я повідомлю поліцію, але вам може поталанити втекти з краденим. Тільки одне вам не вдасться – змусити мене трястися над цим добром.

– Я не загрожую цьому добру.

– На грецьких островах нема злодіїв. Але я б не хотів, щоб кожен знав про ці твори.

– Зрозуміла річ.

– Ось цікава картина. Її не згадано в єдиному повному каталозі творів Модільяні, який мені довелося побачити. І підпису немає, як бачите. Однак дуже легко з'ясувати, хто автор. Зараз покажу. Візьміться за ріжок.

Він відсунув убік скульптуру Родена, і ми зняли картину. Кончіс повернув її, щоб я подивився на зворот. Кілька початкових штрихів ескізу до іншого портрета, в спідній половині

⁶⁴ Амедео-Клементе Модільяні (1884–1920) – італійський художник єврейського походження.

⁶⁵ Леопольд Зборовський (1889–1932) – польський поет єврейського походження, торговець творами мистецтва.

⁶⁶ Макс Жакоб (1876–1944) – французький поет і художник єврейського походження. Загинув у концтаборі Дрансі.

незагрунтованого полотна недбало написано якісь слова та числа. Внизу, біля самої рами, про-
ставлено загальну суму.

– Його борги. Ось. «Тото». Це алжирець, у якого Модільяні купував гашиш. – Кончіс
указав пальцем на інший напис. – «Збо». Зборовський.

Дивлячись на недбалі п'яні закарлюки, я відчув простодушність цього художника й жах-
ливу, але конечно потрібну прірву, що відмежовує генія від повсякдення. Ото позичить у тебе
на вічне віддання десять франків, а ввечері напише картину, за яку колись даватимуть десять
мільйонів.

Кончіс спостерігав за мною.

– У музеях цей бік не показують.

– Бідолаха.

– Він міг би сказати те саме про кожного з нас. Причому мав би вагомішу підставу.

Я допоміг Кончісові повісити картину на місце.

Він кивнув на вікна – невеликі, вузькі, заокруглені вгорі, поділені надвоє колонами з
капітелями з різьбленого мармуру.

– Вони походять із Монемвасії⁶⁷. Я побачив їх в якомусь будиночку, ото й купив весь
цей будиночок.

– Так роблять американці.

Він не усміхнувся.

– Венецькі вікна. З п'ятнадцятого сторіччя. – Кончіс узяв із книжкової полиці альбом. –
Ось. – Через його плече я побачив славетне «Благовіщення» Фра Анджеліко й одразу здога-
дався, чому колонада видалася мені такою знайомою. І підлога та сама – викладена червоною
плиткою, з білою облямівкою по краях.

– Що вам ще показати? Цей клавесин – рідкісна річ. Справжній Плеєль. Не модний, але
дуже гарний. – Господар погладив його, як kota, по блискучій чорній накривці. Під стіною
навпроти стояв пюпітр, зовсім не потрібен для гри на клавесині.

– Ви ще на якомусь інструменті граєте, пане Кончісе?

Глянувши на пюпітра, він похитав головою:

– Ні. Це просто зворушлива пам'ятка.

Судячи з тону голосу, Кончіс аж ніяк не зворушився.

– Гаразд. Добре. Мушу на якийсь час залишити вас у самоті. Треба переглянути коре-
спонденцію. – Він зробив жест рукою. – Там ви знайдете газети та журнали. Або ж книжки –
беріть, яку захочете. Пробачите мені? Ваша кімната нагорі... Якщо хочете...

– Та ні, мені добре й тут. Дякую.

Він вийшов, а я знову задивився на картину Модільяні, погладив статуетку Родена, обій-
шов усю кімнату. Почувався кимсь, хто постукав у двері хати, а потрапив до палацу. Трохи
по-дурному вийшло. Взявши стосик французьких і американських журналів, що лежали на
столику в кутку, я вийшов під колонаду. І за якусь мить – цього зі мною теж не траплялося за
останні кілька місяців – спробував скласти вірша.

*З коріння золотого, із черепа-бескиду
Ростуть події й образи. Людина в масці
Веде виставу, сіпає инурки. Я блазень,
Що падає, не вміє ждати і спостерігати.
Навіки проклятий Ікар я, жертва часу...*

Кончіс запропонував оглянути решту оселі.

⁶⁷ Візантійське місто-фортеця на скелі, що утворилася 375 року внаслідок сильного землетрусу.

Двері привели нас до порожнього негарного передпокою. З північного боку була їдальня, якою господар ніколи не користувався, і ще одна кімната, що скидалася на букіністичну крамничку. Завал книжок – ними повняться полиці, їх стоси стоять на підлозі разом із горами газет і журналів. На столі біля вікна – великий, ще не відкритий пакунок. Очевидно, тільки що надійшов.

Кончіс підійшов до мене, тримаючи в руках циркуль.

– Я трохи бавлюсь антропологією. Чи можна виміряти ваш череп? – запитав він таким тоном, ніби був цілковито певен моєї згоди. Я схилив голову. Делікатно поколюючи її кінчиками приладу, Кончіс поцікавився: – Любите читати?

Ніби забув, – але ж не міг забути! – що в Оксфорді я вивчав англійську літературу.

– Звичайно.

– І що ж ви читаєте?

Він записав у блокнотику результати вимірювання.

– Е-е-е... переважно романи. Вірші. І критику.

– У мене тут немає жодного роману.

– Ні одного?

– Роман уже не жанр літератури.

Я підсміхнувся.

– Що вас розсмішило?

– Це за моїх часів в Оксфорді так жартували. Якщо не знаєш, що сказати на якійсь вечірці, то ставиш саме таке питання.

– Яке?

– «Чи не гадаєте, що роман уже вичерпався як літературний жанр?» І ніхто не сподівається на серйозну відповідь.

– Розумію. Ніхто не сприймав цього всерйоз.

– Саме так. – Я заглянув у блокнот. – Може, мої виміри чимсь цікаві?

– Ні. – Він пропустив питання повз вуха. – Натомість я кажу всерйоз. Роман помер. Як алхімія. – Кончіс сховав руку з циркулем за спину, щоб не збиватися. – Я зрозумів це ще перед війною. Знаєте, що я тоді зробив? Спалив усі романи, які мав. Діккенса. Сервантеса. Достоевського. Флобера. Усіх великих і малих. Спалив навіть книжку, яку я написав замолоду, коли ще не дійшов розуму. Я розвів вогнище на подвір'ї. Весь день горіло. Дим розвіявся в небі, попіл канув у землю. Очищення вогнем. Відтоді я здоровіший і щасливіший.

Згадавши, як знищено мої вірші, я подумав, що широкі жести справді справляють враження, якщо ти на них здатен.

– Навіщо продиратися крізь сотні сторінок вимислу, щоб пізнати кілька дрібних істин? – спитав Кончіс, узявши якусь книжку й вибивши з неї пил.

– Може, задля розваги.

– Розваги! – перекинув він мене. – Слова мають служити правді. Відображати факти, а не вигадки.

– Зрозуміло.

– Ось ця книжка служить правді, – Кончіс вказав на біографію Франкліна Рузвельта. – І ось це французьке видання книжки про астрофізику. І ця стара брошура. Подивіться на «Засторогу грішникам, або ж Передсмертні слова Роберта Фуокса, вбивці». 1679 рік. Візьміть і прочитайте за вихідні дні. Знайдете в ній більше правди, ніж у всіх історичних романах.

Його спальня, що виходила вікнами на море, як і концертна зала на першому поверсі, займала трохи не всю ширину фасаду. Під однією стіною стояло ліжко – між іншим, двоспальне – і велика шафа на одяг; у другій стіні були двері, що вели до якоїсь кімнатки – мабуть, вбиральні. Біля цих дверей стояв чудний стіл. Кончіс підняв його віко й пояснив, що це клавикорд.

Кімнату облаштовано як кабінет і салон водночас. Кахлева піч, поряд неї письмовий стіл, закиданий паперами, над якими господар недавно працював, і два крісла, оббиті світло-брунатним матеріалом, щоб гармонувало з шезлонгом. У далекому куті – трикутний сервант, заставлений світло-блакитною і зеленою ізницькою⁶⁸ керамікою. У підвечірньому світлі ця кімната здавалася затишнішою, ніж зала внизу. Крім того, тут тишив око брак книжок. Тон задавали дві картини, два акти дівчат у залитих світлом інтер'єрах – рожевих, червоних, зелених, медових і янтарних. Усе було світлом, теплом, палало жовтими вогниками життя, людяности, плотської любови, домашнього затишку й середземноморського духу.

– Знаєте автора? – спитав Кончіс, і я заперечно похитав головою. – Боннар⁶⁹. Написав обидві ці речі за п'ять чи шість років перед смертю.

Я підійшов до полотен.

– Ось за них я добряче заплатив, – докинув господар з-за моїх плечей.

– Вони того варті.

– Осоння. Оголена дівчина. Стілець. Рушник, умивальник. Покрита плитками підлога. Собачка. І ось буття набуває сенсу.

Але я дивився на картину ліворуч – не на ту, що він інвентаризував. На дівчину, обернену спиною до глядача, що стояла біля освітленого сонцем вікна й витирала стегна, милуючись собою в дзеркалі. Згадалась Алісон, що оголеною крутиться в помешканні й наспівує, як дитя. Оця незабутня картина осяяла густим золотим ореолом одну з найбанальніших митей, і ця мить, як і всі подібні до неї, ніколи вже не буде геть банальна.

Кончіс вийшов на терасу, я за ним. По західний бік подвійних дверей стояв мавританський столик, інкрустований слоновою кістю. На ньому – фотографія і жалобний букет квітів у вазі.

Була це велика світлина у старомодній срібній рамці. Дівчина в сукні, пошитій за модою едвардіанських часів, біля вази з трояндами, що стояла на недоречному коринфському постаменті. На тлі опадає сентиментально намальоване листя. Одне з тих старих фото, на яких глибокі шоколадні тіні врівноважуються кремовим багатством освітлених поверхонь. Походить з епохи, коли жінки відзначалися не грудьми, а стегнами. У цієї дівчини буйна кучма світлого волосся, гостро позначена талія й м'яке пухке обличчя з важкуватими рисами в дусі Гібсона⁷⁰, які тоді високо цінувалися.

Кончіс зауважив, що я затримався біля знімка.

– Колись вона була мені нареченою.

Я знову глянув на світлину. В нижньому ріжку видно тиснене позолоченими літерами прізвище фотографа й лондонська адреса.

– Чому ви не одружилися?

– Вона померла.

– Схожа на англійку.

– Так. – Він помовчав, придивляючись до неї. На тлі побляклого намальованого гайка, поряд з помпезною вазою дівчина видавалася частинкою абсурдно давньої історії. – Так, вона була англійка.

Я глянув на нього.

– Як вас звали в Англії, пане Кончісе?

Він усміхнувся. Таке бувало рідко й наводило на гадку висунуту з клітки мавпячу лапу.

– Я вже й забув.

⁶⁸ Ізник – озеро й місто в Туреччині, недалеко від Стамбула.

⁶⁹ П'єр Боннар (1867–1947) – французький маляр і графік.

⁷⁰ Чарльз-Дейна Гібсон (1867–1944) – американський графік, що створив американський ідеал жіночої вроди на рубежі XIX – XX століть.

– Ви так і не оженилися?

І далі дивлячись на фото, він повільно хитнув головою.

– Ходімо.

У південно-східному куті каблуківатої, оточеної балюстрадаю тераси стояв стіл. Уже накритий скатертиною, очевидно на вечерю. Понад лісом відкривався чудовий краєвид – величезний купол світла над землею і морем. Пелопоннеські гори набрали фіолетово-синього відтінку, на блідо-зеленкуватому небі висіла Венера, сяючи м'яким посвітом газового ліхтаря. Фото проти дверей розміщене так, як діти садовлять ляльок на підвіконня: щоб ті дивилися надвір.

Кончіс сидів, спершись на перила й відвернувшись від краєвиду.

– Ну а ви? Ви самі заручені?

Тепер я своєю чергою похитав головою.

– Вам, мабуть, тут дуже самотньо живеться, – припустив Кончіс.

– Мене попередили.

– Симпатичний молодик вашого віку...

– Що ж, була одна дівчина, але...

– Кажіть далі.

– Не зможу цього пояснити.

– Вона англійка?

Я подумав про твір Боннара. Ось вона, дійсність. Про такі миті не розповіси. Я усміхнувся.

– Можна, я попрошу вас про те саме, що ви просили тиждень тому? Про те, щоб не ставити питань?

– Звичайно.

Запало особливе мовчання, те саме, яке минулої суботи накинув мені Кончіс на пляжі. Нарешті він обернувся до моря й обізвався.

– Греція – як те дзеркало. Спершу мучить тебе, а тоді навчає.

– Жити на самоті?

– Просто жити. Таким, яким ти є. Якось – багато років тому – один швейцарець приїхав доживати свої дні у напівзруйнованій самотній хатці на далекому краю цього острова – он там, під Аквилою. Був такого віку, як я тепер. Весь час він складав годинники й читав книжки про Грецію. Навіть давньогрецьку самотужки вивчив. Сам полагодив хатину, очистив водозбірники й спорядив кілька городніх терас. Його пристрастю – ніколи не вгадаєте – стали кози. Тримав одну, тоді дві. Нарешті – цілу череду. Кози ночували в його кімнаті. Завжди плекані, вичесані, прилизані, це ж бо був швейцарець. Навесні він часом заходив до мене, і ми насилу втримували весь цей сераль поза межами оселі. Той козар навчився робити чудовий сир, в Афінах за такий товар платили добрі гроші. Але він був самотній. Ніхто не писав йому листів. Ніхто ніколи не завітав до хати. Зовсім один. Як гадаю, я не бачив щасливішої людини, ніж він.

– Що з ним сталося?

– Помер у тридцять сьомому. Від крововиливу. Його знайшли мертвим аж за два тижні. Кози на той час поздыхали. Стояла зима, і двері, природно, були замкнені зсередини.

Дивлячись мені у вічі, Кончіс скривив рота в посмішці, ніби вважав смерть якоюсь жартивною. Шкіра тісно прилягала до його черепа. Тільки очі були живі. Я мав дивне враження, що він переді мною вдає саму смерть. Ось-ось відпаде видублена стара шкіра, випадуть очі, і виявиться, що я гостюю в кістяка.

За якийсь час ми повернулися до оселі. На другому поверсі з північного боку були ще три кімнати. Перша з них – це комірчина, в яку хазяїн дав тільки оком кинути. Я помітив стос кошків і меблі в чохлах. Другою йшла ванна кімната, а третьою – невеличка спальня. На застеленому ліжку лежала моя похідна сумка. Я сподівався побачити замкнену кімнату дами

з рукавичкою. А тоді припустив, що вона живе в хатці й Марія доглядає її. Або ж цю кімнату мені дали тільки на суботу і неділю, а в інший час тут мешкає дама.

Кончіс простягнув мені брошуру сімнадцятого сторіччя, яку я залишив на сходовому майданчику.

– Десь за півгодини я, як звик, вип'ю аперитиву. Підтримаєте компанію?

– Залюбки.

– Маю вам щось сказати.

– Слухаю.

– Чи не наговорили вам про мене всілякого непотребу?

– Я чув про вас тільки одну історію, доволі похвальну.

– Розстріл?

– Я ж вам це сказав ще минулого тижня.

– Мені здається, що ви ще щось інше чули. Може, від капітана Мітфорда?

– Більше нічого. Запевняю вас.

Стоячи на порозі, Кончіс свердлив мене очима. Схоже, збирав усю силу на рішення про те, щоб відкрити мені таємницю. І ось він мовив:

– Я медіум і ясновидець.

Тиша наповнила віллу. Зненацька все, що раніше діялося, зійшлося на цих словах.

– Боюсь, я не медіум, – відказав я. – Ані на крихту.

Ми тонули в сутінках, видивляючись один на одного. Було чути, як у його кімнаті цокає годинник.

– Це неважливо. То що, за півгодини?

– Навіщо ви мені про це сказали?

Кончіс обернувся до столика біля дверей, чиркнув сірником, засвітив газову лампу, ретельно підкрутив гнота, змушуючи мене чекати відповіді. Нарешті випростувався й усміхнувся.

– Бо я медіум і ясновидець.

Він спустився сходами, перетнув передпокій і увійшов до своєї кімнати. Двері зачинилися, знову наплинула тиша.

Розділ 16

Ліжко виявилось дешевим, залізним. Крім стола, нічного столика, килима й крісла, тут ще було старе, замкнене на ключ касоне, що стоїть у кожній хаті на Фраксосі. Годі й уявити таку спальню для гостей на віллі мільйонера. Голі стіни, тільки висить знімок кількох селян на тлі якогось будинку – саме цього. Посередині стоїть не старий ще Кончіс у солом'яному капелюсі й шортах. Одна-єдина жінка – селянка, але не Марія, бо на світліні її стільки, скільки нині Марії, а сфотографовано групу, цілком очевидно, двадцять-тридцять років тому. Я підніс лампу й зняв фото, щоб подивитися, чи немає напису на звороті. Немає. Прилипнувши розчепіреними лапками до стіни, тендітний гекон видивлявся на мене затуманеними очима. Геконам подобаються кімнати, що стоять порожняком.

На столику біля узголів'я лежали плоска раковина, що служила попільницею, і три книжки – збірка оповідань про привидів, стара Біблія і тонкий великоформатний том під заголовком «Краса природи». Оповіді про привидів подано як документальні, «підтверджені найнаймні двома гідними довіри очевидцями». Заголовки – «Пасторат у Борлі», «Острів людини-тхора», «Деннінгтон-роуд, 18», «Кульгавий» – нагадали мені той час, коли я хворів в інтернаті. Погортавши «Красу природи», я з'ясував, що стаття усієї природи жіноча, а вся краса – це груди. Сфотографовано безліч грудей у різних ракурсах, що далі, то більшого плану, а на останньому

знімку – нічого іншого, крім цицьки з темним, завеликим соском, що випинався з середини глянцевої сторінки. Надто вже нав'язливе, щоб бути еротичним.

Узявши лампу, я пішов до ванної. Добре споряджена, з аптечкою, набитою розмаїтими ліками. Я розглянувся, шукаючи слідів жінки, та нічого не знайшов. Протічна вода годилася тільки для чоловіків – холодна й солена.

Повернувшись до спальні, я простягся на ліжку. За відчиненим вікном розкинулося по-вечірньому блідо-синювате небо, понад деревами на півночі блимтіли перші зірки. Надворі монотонно, з гідною Веберна⁷¹ недоладністю, зате в чіткому ритмі, сюркотіли цвіркуни. Від хатки під вікном долинав гомін, пахло варивом. У віллі залягло мертве безгоміння.

Кончіс дедалі дужче пантеличив. Інколи бував такий категоричний, що мене брало на сміх і кортіло поставитися традиційно – по-ксенофобському, на зразок моїх співвітчизників, що зневажають жителів континенту. Інколи ж, майже проти моєї волі, він викликав пошану – і не тільки як багач, власник вартих заздрости творів мистецтва. А тепер налякав мене. З ось такого безпричинного ляку перед надприродними явищами я раніше кепкував, коли ним проймався хтось із знайомих. Нині я ходив під враженням, що мене сюди запросили не з гостинності, а з іншої причини. Цей багатій хотів використати мене в бозна-який спосіб. Треба відкинути здогад про гомосексуалізм: кілька разів траплялася нагода, й він її змарнував. Крім того, Боннар, наречена, альбом із грудьми... Та ні, річ не в гомосексуалізмі.

Йшлося про щось інше, набагато чудніше. «Ви обранець?... Я медіум і ясновидець...» – усе це вказувало на спіритизм, обертові столи. Ймовірно, дама з рукавичкою – якийсь медіум. Щоправда, Кончісові не властиві маломістечкові, понад міру вишукані манери й звичка каламутно висловлюватися – риси, які я завжди пов'язував з організаторами спіритичних сеансів, але добре видно, що йому не чужі окультні науки.

Закуривши сигарету, я усміхнувся. Нехай мені й трішки страшно, та тут, у голій кімнатці, це дрібниця. Правду кажучи, мною аж тіпає від нездорового збудження. Кончіс – це не що інше, як випадковий чинник, нагода в слушний час. Ото, як колись в Оксфорді, я, відбувши в цноті семестр, знайомився з першою-ліпшою дівчиною й починав із нею роман, так тепер разом із цим принагідним стариганом беруся до чогось гостро бентежливого. Якимсь чином воно пов'язане з прагненням побачитися з Алісон. Знову хочеться жити.

В оселі панувала смертельна тиша, як у черепі. Дарма, у нас 1953 рік, і я не вірю в Бога, а тим більш – у спіритизм, духів та іншу бридню. Я лежав, поки минали умовлені тридцять хвилин, і цього вечора безгомін у віллі відлунював скоріше спокоєм, ніж тривогою.

Розділ 17

Коли я зайшов до концертної зали, там світилася лампа й нікого не було. На столі біля печі стояла таця з пляшкою узо, глечиком води, чарками та мискою великих синьо-чорних амфіських⁷² маслин. Я налив собі трохи узо й розвів водою, так що воно скаламутніло й побіліло, а тоді з чаркою в руці почав обхід книжкових полиць. Книжки розставлено за тематикою. Дві шафи головно французьких медичних видань, серед яких чимало з психіатрії, і це не дуже пасувало до спіритизму. Ще дві шафи наукових праць з різних країн світу, кілька полиць з філософськими трактатами, багато книжок у галузі ботаніки та орнітології, здебільшого англійських і німецьких. Переважна більшість решти бібліотеки – це тисячі автобіографій та біографій, зібрані без розбору: Вільям Вордсворт, Май Вест, Кюд-Анрі Сен-Сімон, генії, злочинці, святі, нікчеми. Безлике розмаїття, як у публічній читальній залі.

⁷¹ Антон фон Веберн (1883–1945) – австрійський композитор, диригент, представник «Нової віденської школи».

⁷² Амфіса – грецьке місто, столиця нома Фокіда.

За клавесином, під вікном, стояла низька зашклена шафка з кількома античними творами мистецтва. З одного боку стояли риг для пиття – ритон у подібі людської голови й питтєва чаша – килик із чорним узором, з другого боку – невелика амфора з червоним орнаментом. На шафці поставлено фотографію, годинник із вісімнадцятого сторіччя й білу емальовану табакерку. Я обійшов обертову табуретку, щоб розглянути еллінський посуд. Вражав геть непристойний малюнок на дні неглибокого килика: жінка з двома сатирами. У жодному музеї не наважилися б виставити на огляд також і амфору з мальовидлом відповідного змісту.

Я придивився до годинника. Корпус із позолоченої бронзи, емальований циферблат. Посередині – голий рожевий купідончик. З його паху стриміли стрілки, й заокруглений кінець годинної не дозволяв сумніватись у тому, що вона має позначати. Чисел не було, всю праву половину зачорнено, й на ній виднів білий напис – «Сон». На білій половині чорними буквами каліграфічно написано досі ще читабельні слова. На місці шістки стояло «Побачення». Вісімку, десятку й дванадцятку замінили «Спокуса», «Ерекція» й «Оргазм». Годинник стояв, купідончик усміхався, і його чоловіча гордість косо застигла на восьмій годині. Я відкрив зовні невинну білу табакерку. Під накривкою розігрувалася та сама, тільки виконана в стилі Буше⁷³, сцена, що її якийсь давній еллін зобразив дві тисячі років тому на килику.

Кончіс вважав за потрібне помістити між цими двома витворами другу фотографію едвардіанської дівчини, його покійної нареченої. Я так і не добрав, чим це пояснити: збоченством, специфічним почуттям гумору чи попросту поганим смаком.

З овальної срібної рамки дивилися жвавi смішливі очі цієї дівчини. Дивовижну білину шкіри й тендітність шиї підкреслювало квадратне декольте, талію стягувала біла шнурівка поміж нерівними стрічками мережива. Біля пахви звисала чорна кокарда. Ця юнка немовби вперше вбралась у вечірню сукню. Риси обличчя тут не дуже й важкуваті – скоріше вже пікантні, з печаттю пустотливості й соромливої радості бути королевою шафки з курйозами.

Нагорі зачинилися двері, я обернувся. На мене суворо зиркнули очі з картини Модільяні, тож я вислизнув надвір, до колони, й туди за хвилину прийшов Кончіс, вбраний у світлі штани й темну бавовняну куртку. Стоячи й відгінюючи своєю постаттю м'яке світло, що напливало з кімнати, він мовчки підняв чарку. На тлі ще не згаслої призахідної заграви мріли гори, понурі й чорні, як нерівні купи деревного вугілля. Над головою – я спинився на сходах, що вели до жорствяного майданчика – займалися зірки. Іскрилися лагідно, не так запально, як в Англії, немовби плавали в прозорій олії.

– Дякую за книжки на сон.

– Якщо побачите щось цікавіше на книжкових полицях, то візьміть, будь ласка.

Від темних дерев, що росли зі східного боку вілли, долинув чудний крик. Вечорами в школі я вже таке чув і спершу гадав, що це волає сільський дурник. Висока тональність, регулярні інтервали. К'ю. К'ю. К'ю⁷⁴. Неначе тут дивом опинився невтішний кондуктор лондонського автобуса.

– Це моя подруга гукає, – пояснив Кончіс.

Мені в голову стукнула безглузда й моторошна думка, що йдеться про жінку з рукавичкою. Я уявив, як вона, виряджена для перегонів в Аскоті, бігає в лісі на грецькому острові, неустанно й намарно шукаючи дороги до К'ю. Вкотре вже з нічної темряви за нашими плечима пролунав зловісний і безглуздий зойк. Кончіс помалу порахував до п'яти, звів руку, й зойк повторився. Знову відлік до п'яти – і знову крик.

– Яка подруга?

– *Otus scops*. Сплюшка. Вона маленька. До двадцяти сантиметрів. Ось така.

– У вас багато книжок про птахів.

⁷³ Франсуа Буше (1703–1770) – французький художник і гравер доби рококо.

⁷⁴ К'ю – діляниця в південно-західній частині Лондона.

- Я цікавлюсь орнітологією.
- Ви, мабуть, і медицину студіювали.
- Так. Дуже давно.
- І практикували?
- Тільки на самому собі.

Далеко в морі, на заході, сяяли вогні корабля з Афін. Суботніми вечорами він ходив на південь, до острова Кітира. Замість пов'язати віллу «Бурані» з буденним світом, це далеке судно тільки підкреслило її відособленість і загадковість. Я набрався відваги.

- Що ви мали на увазі, назвавши себе ясновидцем?
- А ви як гадаєте?
- Може, спиритизм?
- Спиритизм – це інфантильність.
- І я так подумав.
- Ну звичайно ж.

Проти світла, що падало з відчинених дверей, я майже не розрізняв рис Кончісового обличчя. Він бачив мене краще. Під час розмови я обернувся до вілли.

- Власне кажучи, ви не відповіли на моє запитання.

– Ваш перший відрух був дуже типовий, як на ваше століття, що не піддається навіюванню й схильне не довіряти та спростовувати. Добре видно, що криється під вашою ввічливістю. Ви як дикобраз. Наїживши голки, ця тварина не може їсти. А якщо не їсть, то доводить себе голодом до смерті. І ці колючки гинуть разом із рештою тіла.

Я погойдав рештками узо в чарці.

- Це ж і ваше століття, не тільки моє.
- Я провів багато часу в інших ерах.
- Читаючи книжки?
- Ні, насправді.

Знову монотонно загукала совка – з тими самими рівними проміжками. Я задивився на потонулі в півтімі сосни.

- Маєте на увазі перевтілення?
- Це дурня.
- У такому разі... – знизав я плечима.

– Я не можу вийти за рамки обмежень, встановлені земним життям. Тож залишається єдиний спосіб побувати в інших сторіччях.

Якусь мить я барився з реплікою.

- Піддаюся.
- Не піддавайтесь. Гляньте вгору. Що бачите?
- Зірки. Космос.
- А ще? Ви знаєте, що вони там. Хоч їх і не видно.
- Інші світи?

Я крутнувся, щоб глянути на співрозмовника. Він сидів, як чорна тінь. У мене по спині побігли мурашки. Кончіс висловив мою думку.

- Гадаєте, я божевільний?
- Ви попросту впали в помилку.
- Ні. Ані не збожеволів, ані не впав у помилку.
- То ви... подорожуєте до інших світів?
- Так. Подорожую до інших світів.

Поставивши чарку, я видобув сигарету й закурив, перш ніж поставити наступне питання.

- Як? У плоті й крові?
- Я відповім, якщо ви поясните, де закінчується плоть і починається свідомість.

– І у вас... гм... є якісь докази?

– Є, і то незаперечні. – Кончіс зробив паузу. – Призначені для людей, яким вистачає інтелекту збагнути їх.

– Ось це ви й мали на увазі, кажучи про обраних та ясновидців?

– І це теж.

Я замовк, зміркувавши, що мушу нарешті вибрати лінію поведінки. Почував цілком природну ворожість, яка наростала від усього, що діялося між нами; підсвідомий спротив, який вода чинить олії. Либонь, найкраще було б поводитися ввічливо й скептично.

– То ви мандруєте... як би це сказати... за допомогою телепатії?

Кончіс не встиг відповісти, за колонадою м'яко зачалапали чийсь ноги. З'явившись перед нами, Марія вклонилася.

– Сас евхаристуме⁷⁵, Маріє. Вечеря готова, – проказав господар дому.

Ми звелися й рушили до концертної зали. Перш ніж поставити чарки на тацю, Кончіс зауважив:

– Не все вдається розтлумачити словами.

Я опустив очі.

– В Оксфордї нас навчали такого: якщо не вдається пояснити словами, то пояснення взагалі немає.

– Чудово, – усміхнувся він. – Чи можна називати вас на ім'я?

– Звичайно. Будь ласка.

Кончіс хлюпнув трохи узо в чарки. Ми цокнулися.

– Ігія сас, Ніколасе.

– Гія.

У цю мить я запідозрив, що він п'є зовсім не за моє здоров'я.

В кутку тераси виблискував стіл – неждано церемонійний острівець скла і срібла в напівтемряві. Горіла єдина лампа – висока, з темним абажуром. Спливаючи вниз, промені згущувалися на білій скатертині, відбивалися й примхливо, як на полотнах Караваджо, вихоплювали з п'їтьми наші обличчя.

Вечеря була розкішна. Варені у вині рибки, смаковите курча, сир із пряним ароматом трав і медово-сирний коржик, спечений, як запевнив Кончіс, за турецьким середньовічним рецептом. Вино мало легенький присмак живиці, ніби виноград зібрано десь поряд соснового бору, але ні в чому не нагадувало терпкого, схожого на скипидар пїйла, яке я часом хилив у селі. За їдою ми майже не розмовляли. Кончісові очевидно таке подобалося. Якщо й перекидалися заувагами, то тільки про страви. Він їв повільно й дуже мало, тож я вимів усе до крихти.

Насамкінець Марія принесла каву по-турецькому в мідному кавнику й забрала лампу, бо та привабила цілу хмару комах. Натомість поставила свічку. Пломінець рівно здіймався в безвітрі. До нього раз у раз підлітали настирливі нетлі, кружляли навколо, обпалювали крильця й відлітали. Закуривши, я сів лицем до моря, як і Кончіс. Він не мав охоти на розмову, і я був ладен почекати.

Раптом я почув, що хтось іде по жорстві. Звук кроків віддалявся в бік моря. Спершу я вирішив, що це Марія, хоч і здивувався, що в таку пору вона подалася на пляж. І зразу ж розпізнав, що це не її кроки. Не їй належать, як і рукавичка.

Легка, прудка, обережна хода, ніби хтось старається не привернути уваги до себе. Цілком можливо, що це дитина. Мій стілець стояв далеко від балюстради, й годі було глянути з-понад перил. Я зиркнув на Кончіса. Він задивився в п'їтьму й зовсім не зважав на ці звуки, немовби мав їх за щось звичне. Я непомітно подався вперед, до перил. Але кроки вже стихли. На свічку

⁷⁵ Дякую (грец.).

раз у раз накидалася велика нетля – неймовірно шпарко, вперто й завзято, ніби гумкою прив'язана до гнота. Нахилившись, Кончіс дмухнув на пломінця.

– Ви не проти посидіти в темряві?

– Не проти.

Мені спало на думку, що це справді могла бути дитина з тих хаток, які стоять біля затоки на сході. Прийшла ото, щоб допомогти Марії на господарстві.

– Треба вам розповісти, як я тут поселився.

– Такого чудового місця треба попошукати.

– Еге ж. Але я не про план чи саму будову. – Він помовчав, добираючи якнайточніші слова. – Я приїхав на Фраксос, щоб винайняти будиночок на літо. Село мені не сподобалося. Мені не до душі північні узбережжя. Останнього дня я найняв одного з рибалок – обігнути острів. Просто так, для розваги. Коли я захотів скупатися, він випадково причалив до Муци. Теж випадково сказав, що нагорі є стара халупа. Знову ж таки, випадково я видерся на верхотуру. Від хати залишилися напівзруйновані стіни й купа каміння, поросла тернистим плющем. Було спекотно. Четверта година дня, вісімнадцятого квітня 1928 року.

Кончіс знову змовк, ніби під тиском спогадів про той рік. А може, готував мене до свого іншого образу, до нових штучок.

– Тоді тут росло набагато більше дерев. Не було видно моря. Я стояв на галявинці, біля руїни, й раптом відчув себе званим гостем. Щось тут чекало мене впродовж усього мого життя. Постоявши, я збагнув, хто тут чекав і сподівався. Я сам. І я, і ця вілла, і цей вечір, і ми з вами – все це завжди було тут, дзеркальне відбиття мого приходу. Я почувався як уві сні. Ото йдеш до замкнутих дверей, і враз за помахом чародійної палички міцна деревина обертається склом. І крізь нього бачиш себе самого, що надходить з того боку, з майбутнього. Кажу це алегорично. Розумієте мене?

Я стримано кивнув. Не дуже старався зрозуміти, бо ж усе, що він говорив і робив, просякло душком театральности, чогось режисерованого й випробуваного на репетиціях. Про свій перший приїзд сюди він розповідав не як очевидець і учасник події, а як драматург, що описує сцену, потрібну для розвитку дії.

– Я зразу ж постановив тут оселитися, – повів він далі. – Не міг проминути це місце. Тільки тут моє минуле могло злитися з прийдешнім. Тож я залишився. І сьогодні я тут. Ви теж.

Навіть у півтімні відчувалося, що Кончіс спостерігає за мною. Якийсь час я не озивався. Останні слова він особливо наголосив.

– І ви це мали на увазі, кажучи про ясновидство?

– Я мав це на увазі, кажучи про випадковість. У житті кожного з нас настає поворотна мить. Тоді мусиш примиритися з самим собою. Не з таким, яким хочеш стати, а з таким, яким ти став і завжди будеш. Ви ще дуже молоді й не можете цього знати з власного досвіду. Поки що ваше буття – це становлення.

– Мабуть, так.

– Не «мабуть», а цілком певно.

– А що буде, коли прогавиш цю... поворотну мить?

Мені здавалося, що таке вже колись було – тиша дерев, гудок афінського судна, чорний зів рушничного дула.

– Тоді будеш такий, як більшість людей. Мало хто може відчувати, що наспіла мить, і відповідно поводитися.

– І ця людина належить до обранців?

– Так. До обранців випадку. – Кончіс рипнув стільцем. – Подивіться-но. Рибалки з ліхтарями.

Вдалині, біля підніжжя гір, в густій тіні, мерехтівпил рубінових вогників. Не знати, чи то просто так сказано про ці ліхтарики, чи то йшлося про те, що вони якимсь чином символізують обранців.

– Подеколи ви, пане Кончісе, заманюєте й підманюєте.

– Стараюся, щоб таке рідше траплялося.

– Сподіваюся на те.

– Вам не здається, що мої слова заважають у вашому житті більше, ніж звичайнісінька балаканина? – спитав Кончіс, трохи помовчавши.

– Напевно, так.

Знову пауза.

– Я не потребую ввічливості. Під нею завжди криється відмова глянути у вічі іншій дійсності. Зараз скажу таке, що вас може вразити. Знаю про вас те, чого ви самі не знаєте... – Він перервав мову, ніби хотів дати мені час приготуватися до шоку. – Ви теж ясновидець, Ніколасе, хоч вважаєте, що це не так. Я ж то знаю.

– Я не ясновидець. Справді, – заперечив я, перегодовив і докинув: – Цікаво дізнатися, чому ви так вважаєте.

– Мені відкрилося.

– Коли?

– Волію не говорити про це.

– А однак мусите. Я ж досі не знаю, що ви хочете сказати цим словом. Якщо вам ідеться тільки про щось на зразок інтуїції чи натхнення, то згоджуся, що я таки ясновидець. Однак, здається, ви маєте на увазі щось інше.

Кончіс не зразу відповів. Наче хотів, щоб я за той час оцінив різкий тон свого голосу.

– Ви поводитесь так, ніби я звинуватив вас у злочині, – озвався він. – Або в зіпсованості.

– Перепрошую. Але я ні разу не мав справи з телепатією та ясновидством, – відповів я й наївно додав: – Я взагалі атеїст.

– Звісно, розумна людина має бути або агностиком, або атеїстом, – тихо й твердо мовив він. – І ще боягузом, що дрижить за своє тіло. Це безумовні прикмети високого інтелекту. Але я веду річ не про Бога, а про науку. – Я змовчав. Його голос набрав твердості. – Гаразд. Я взяв до уваги, що ви... не вважаєте себе ясновидцем.

– А тепер вам нема як відмовити мені й не сказати того, що пообіцяли.

– Я тільки хотів застерегти вас.

– Ви це зробили.

– Вибачте, я вийду на хвилинку.

Кончіс зник у своїй спальні. Звівшись, я підійшов до кутка парапету, звідки відкривався широкий огляд. Віллу обступали мовчазні сосни, що невиразно маячили у світлі зірок. Цілковитий спокій. Високо в небі, десь далеко на півночі, гудів літак – третій чи четвертий, який я чув уночі за весь час, що пробув на острові. Я подумав, що на ньому може летіти Алісон. Уявив, як вона йде проходом між пасажирськими кріслами, штовхаючи візочок з напоями. Як і вогні далекого судна, цей негучний гул не послаблював, а посилював враження відособленості «Бурані». Мене охопила туга за Алісон. Я відчував, що втратив її назавжди. В уяві бачив Алісон поруч себе й тримав її за руку. Ця дівчина утотожнилася з людським теплом, надійною повсякденністю й правдивим дороговказом. Я завжди почувався її захисником, але тої ночі в «Бурані» збагнув, що насправді вона мене захищала – або ж могла б захищати.

Надійшов Кончіс. Підійшовши до перил, він глибоко зітхнув. Небо, море, зірки – півсвіту простяглося перед нами. Ще було чути гул літака. Я закурив. У таку мить Алісон теж так повелася б.

Розділ 18

– Як на мене, в шезлонгах буде вигідніше.

Я допоміг господареві притягти з далекого кінця тераси два виплетені з лози крісла. Ми відкинулися на спинки, задерли ноги, і мені зразу ж війнув слабкий старосвітський аромат прив'язаної подушечки в узголів'ї – так само пахли рушник і рукавичка. Цілком певно, що ці парфуми не Кончісові й не Маріїні, бо інакше я б зачув. Видно, в цьому шезлонгу часто сиділа якась незнайома мені жінка.

– Довгенько мені доведеться тлумачити, що я мав на увазі. Треба буде розповісти вам історію всього мого життя.

– Останні сім місяців я провів серед людей, що засвоїли тільки ази англійської мови.

– Тепер моя французька краща, ніж англійська. Але це дрібниці. *Comprendre, c'est tout*⁷⁶.

– «Аби тільки налагодити зв'язок».

– Чиї це слова?

– Одного англійського романіста⁷⁷.

– Не йому казати. Роман, вигадка – це найгірший засіб налагоджування зв'язку.

Я усміхнувся п'їтьмі. Ми затихли. Зірки подавали знаки.

– Як ви вже чули, мій батько був англієць, – розпочав Кончіс. – Він довозив до Англії тютюн і родзинки, тому жив переважно в Середземномор'ї. У Лондоні мешкав один із його конкурентів, грек, якому в 1892 році прийшла сумна вістка. Його старший брат разом із жінкою загинув під час землетрусу – там, за хребтом, по той бік Пелопоннесу. Вціліло троє дітей. Наймолодших, хлопчиків, повезли до Південної Америки, де жив ще один батьків брат. Найстарша, сімнадцятилітня дівчина, приїхала до Лондона господарювати в домі дядька – того, що конкурував з моїм батьком, віддавна вже вдовця. Вона відзначалась особливою вродою, властивою грекиням із домішкою італійської крові. Мій батько познайомився з нею. Набагато старший, зате, гадаю, доволі привабливий, ще й умів сяк-так говорити по-грецькому. Обом торговцям було вигідно злити дві фірми в одну. Коротко кажучи, дійшло до шлюбу... і я з'явився на світі.

Перше, що мені виразно запам'яталося, – це мамин спів. Весела чи сумна – мама завжди співала. Вона непогано виконувала класичні твори, грала на піаніно, та мені найглибше запали в пам'ять грецькі народні пісні. Їх вона заводила в час смутку. Пригадую, багато років по тому мама розповіла мені про відчуття, коли зійдеш на далекий пагорб і дивишся з вершини, як помалу здіймається до лазурного неба пил вохряної барви. Дізнавшись про смерть батьків, вона пройнялася чорною ненавистю до Греції. Прагла тоді покинути батьківщину й ніколи вже не повернутися. Як багато хто з греків. Знову ж таки, як багато хто з греків, вона не призвичаїлася до вигнання. Дорого треба заплатити за те, що ти народився в цій найгарнішій і найжорстокішій країні світу.

Моя мати співала – і музика стала головною річчю в моєму житті, відколи себе пам'ятаю. Я був вундеркінд. Уперше дав концерт у дев'ять років, і до мене поставилися доволі прихильно. Але в інших дисциплінах я не встигав. Був не тупий, а страшенно ледачий і мав за обов'язок одне – добре грати на фортеп'яно. Чуття обов'язку головно полягає в тому, щоб удавати перед самим собою, що нудне й банальне теж важливе, а цієї штуки я так і не навчився.

На щастя, мене вчив музики чудовий педагог – Шарль-Віктор Брюно. У нього було чимало вад, типових для людей такої професії. Брюно пишався своїми методами навчання й своїми учнями. До бездарних ставився з убивчим сарказмом, до талановитих – з янгольським

⁷⁶ Розуміти – це все (франц.).

⁷⁷ Епіграф роману англійського письменника Едварда-Моргана Форстера (1879–1970) «Говардова садиба».

терпінням. Він здобув чудову музичну освіту, тобто, як на ті часи, став *rarissima avis*⁷⁸. Тоді більшість виконавців прагнула одного – показати самих себе. Отож їхні досягнення звелися до неймовірно бистрої гри й майстерного експресивного рубато. Нині ніхто так уже не грає. А навіть якби хто й захотів, то не зумів би. Навіки не стало Розенталів⁷⁹ та Годовських⁸⁰. Брюно випередив свою епоху, немало сонат Гайдна і Моцарта я й досі сприймаю тільки в його трактуванні. Однак найзначнішим досягненням Брюно й на ті часи рідкісним – наголошу, що це було перед Першою світовою – стало те, що він однаково добре грав на роялі й на клавесині. Я потрапив на науку до Брюно саме тоді, коли він намірився занехати фортеп'яно. Клавесин вимагає зовсім іншої техніки пальців, і переладнатися аж ніяк не легко. Мій учитель мріяв заснувати школу клавесиністів, у якій учні змалку спеціалізувалися б у грі на цьому інструменті. Щоб не були, як він мовляв, *des pianistes en costume de bal masque*⁸¹.

У свої п'ятнадцять я пережив те, що нині назвали б нервовим зривом. Брюно дуже вже поганяв мене. Я завжди був байдужий до дитячих забав і до спорту. Мешкав у батьків, а не в інтернаті, тож після уроків ішов додому й музикував до самої ночі. У школі я ні з ким не заприятелював. Мабуть, тому, що мене вважали євреєм. Отож лікар сказав, що після одужання мені належить менше вправлятися й більше прогулюватися. Я скривився як середа на п'ятницю. Якось батько приніс розкішну книжку про пернатих. Перед тим я не розрізняв найпоширеніших видів птахів і навіть не гадав підучитися в цій справі. Але батькова ідея виявилася натхненною. Лежачи в постелі й розглядаючи застигли пози на малюнках, я захотів подивитися на живу дійсність – хоча б ту, що щебетала за вікном моєї спальні. Спочатку я полюбив спів птахів, а тоді вже їх самих. Неждано-негадано навіть гороб'яче цвірінкання видалося мені чимсь таємничим. Ну а трелі дроздів і шпаків у нашому лондонському саду я слухав так, ніби це перший раз, а не тисячний. Згодом – *ça sera pour un autre jour*⁸² – завдяки птахам я пережив дуже незвичайну пригоду.

Ось такою дитиною я був. Лінивою й самотньою. Еге ж, дуже самотньою. Як би це висловитися точніше по-англійському? Так, мазунчик. Здібний до музики, ні до чого більш. Одиначок, розпечений батьками. Коли мені пішов шістнадцятий рік, стало видно, що я не виправдаю надій. Спершу це зрозумів Брюно, а тоді вже я сам. Ми, не змовившись, постановили не казати про це батькам, а я ніяк не міг примиритися з лихом. На шістнадцятому році життя важко усвідомити, що з тебе ніколи не буде генія. І тут я закохався.

Вперше я побачив Лілі, коли їй було чотирнадцять, а мені – на рік більше, невдовзі після перебутої депресії. Ми мешкали в Сент-Джонс-Вуді. В одному з цих білих палациків для заможних торговців. Пригадуєте цю дільницю? Півкруглий під'їзд. Порттик. На задвірках уздовж всього будинку – сад, у кінці якого росте кілька надто вже густих яблунь і груш. Занедбаний, зате буйний. Під однією з лип я спорядив собі «домівку». Одного червневого дня – спекотного, блакитного й прозорого, як тут, у Греції, я читав біографію Шопена. Добре пам'ятаю, що саме цю книжку. Знаєте, в моєму віці перші двадцять років життя тримаються в пам'яті краще, ніж другі... чи треті. Отже, я читав і, звісна річ, уявляв себе Шопеном. Поруч лежала нова книжка про птахів. Було це 1910 року.

Раптом із-за цегляного муру, що відділяв сусідній сад від нашого, долинуло шарудіння. Я здивувався, бо ж у сусідньому будинку ніхто не жив. А тоді... з'являється голова. Обережно. Як мишка. Це дівчинка. Я притаївся у своєму притулку, й ця незнайомка не зразу мене зауважить, є час придивитися до неї. Її голова осяяна промінням, на плечі спадає буйне світле волосся.

⁷⁸ Рідкісний птах, біла ворона (лат.).

⁷⁹ Моріц Розенталь (1862–1946) – австрійський піаніст єврейського походження.

⁸⁰ Леопольд Годовський (1870–1938) – польсько-американський піаніст і композитор єврейського походження.

⁸¹ Піаністи в маскарадних костюмах (франц.).

⁸² Розповідь про це іншим разом (франц.).

Ця світляна хмара повниться спійманим сонцем. Бачу затінене обличчя, темні очі, напіврозтулені допитливі вуста. Поважна, несміла, а однак здобулася на відвагу. Зауважила мене. Пойнята осяйною імлою, вона якусь мить придивляється. Випростувалася, як пташка. Я зводжуся біля входу до своєї домівки, досі в тіні. Ми не озиваємося, не усміхаємося. В повітрі вібрують несказанні таїни отроцтва. Сам не знаю, чому не можу спромогтися на голос... і тут хтось покликав її.

Розвіялися чари. Розпалося все моє минуле. У Сеферіса⁸³ є такі слова... «Зірками повниться розламаний гранат». Щось подібне сталося в цю хвилину. Дівчинка зникла, я знову всівся, але не міг читати. Підібравшись до муру, якнайближче до сусідньої кам'яниці, я почув голоси, що просочувалися крізь вхідні двері, – приглушений чоловічий і сріблястий жіночий.

Мені нездоровилося. Кілька тижнів не виходила з голови ця зустріч, ця таємничка... яке б то його слово вжити... провість, послана від її світла, її саява до мого сутінку.

Її батьки поселились у сусідстві. Я познайомився з Лілі. Між нами постав якийсь незримий зв'язок. Не тільки в мріях виростала як із мого, так і з її ества наша спільна пуповина. Про неї ми, звичайно, не сміли й словом прохопитись, хоч добре тямили, що є така річ.

Багато в чому ми були подібні. У неї теж майже не було приятелів у Лондоні. І ще один, кінцевий мазок цієї казкової картини – Лілі, як і я, була музикальна. Хоч і не дуже обдарована, але таки здібна. Її батько, дивакуватий заможний ірландець, кохався в музиці й дуже добре грав на флейті. Звичайно, наш сусід не міг не зустріти Брюно, який не раз у нас гостював, а згодом через його посередництво познайомитися з Долмечем⁸⁴ і завдяки цьому майстрові зацікавитися рекордером. Ще один забутий інструмент у ті часи. Пам'ятаю, як Лілі заграла своє перше соло на співучому, трохи розстроєному рекордері, що його зробив Долмеч, а купив її батько.

Наші родини дуже зблизилися. Я акомпанував Лілі, часом ми грали дуєтом, часом до нас долучався її батько, часом співали наші матері. Ми відкрили новий, незнаний континент музики. «Клавесинна книга Фіцвільяма»⁸⁵, Арбо⁸⁶, Фрескобальді⁸⁷, Фробергер⁸⁸ – у ті роки неждано виявилось, що музика була ще й перед вісімнадцятим сторіччям.

...Кончіс замовк. Хоч як кортіло мені закурити, та я стримався, щоб не збити його з думки, щоб він і далі вільно снував спомини. Встромивши між пальці сигарету, я чекав.

– Її краса... десь так, як у Боттічеллі: довге ляне волосся й сіро-фіалкові очі. Втім, у такому описі вона видається дуже вже блідуватою, в душі прерафаелітів⁸⁹. У ній було те, що нині вже згинуло у світі, жіночому світі. М'якість без сентиментальности, чистота без наївности. Дуже легко було скривдити Лілі, покрити з неї. А коли кпила вона, то ніби пестила. Я зобразив цю дівчину дуже вже безбарвною. Аякже, в ті часи нас, підлітків, вабило не так тіло, як дух. Лілі була дуже вродлива. Але тільки її душа була *sans pareil*⁹⁰.

Між нами не було ніяких перешкод, крім тих, що ставили тодішні правила поведінки. Я тільки-но сказав, що наші вподобання і смаки збігалися. Але не характери. Лілі завжди була стримана, терпляча й чуйна. Натомість я був запальний. Норовистий. Дуже самолюбний. Не

⁸³ Йоргос Сеферіс (1900–1971) – видатний грецький поет.

⁸⁴ Ежен-Арнольд Долмеч (1858–1940) – французький музикант австрійського походження, композитор, майстер виготовляти музичні інструменти. Автор капітальної праці «Трактування музичних творів XVII–XVIII століть» (1915).

⁸⁵ Збірник клавірної (переважно клавесинної) англійської музики, містить 297 інструментальних п'єс, написаних у 1562–1612 роках.

⁸⁶ Туано Арбо / Жан Табуро (1519–1595) – французький письменник, композитор і теоретик танців.

⁸⁷ Джироламо-Алессандро Фрескобальді (1583–1643) – італійський композитор і клавесиніст.

⁸⁸ Йоганн-Якоб Фробергер (1616–1667) – німецький композитор і клавесиніст.

⁸⁹ Прерафаеліти – група художників в Англії середини XIX століття, що виступали за повернення до примітивних форм раннього італійського малярства до Рафаеля. Братство прерафаелітів заснував англійський поет і художник Данте-Габріель Россетті.

⁹⁰ Без порівняння (франц.).

пригадаю, щоб вона когось скривдила. А я ні на кого й ні на що не зважав, коли хотів чогось домогтися. На тлі такого контрасту я, бувало, гидував самим собою. Призвичаївся до думки, що моя грецька кров – чорна. Майже негритянська. Невдовзі до моєї закоханости домішалася похоть. Ну а Лілі любила мене по-сестринськи й відповідно поводитися. Звичайно ж, ми знали, що колись одружимося, навіть прирекли це одне одному, коли їй минуло шістнадцять. А однак Лілі дуже рідко дозволяла себе цмокнути. Ви не уявляєте, що це таке – бути поряд із дівчиною й не могли приголубити її. Мої бажання були невинні. Я поділяв прийняту в той час думку, що дівчатам треба берегти незайманість. Але ж я не чистокровний англієць.

Був у мене «О Паппус» – материн дядько. Хоч і натуралізований англієць, а однак не довів свою англофілію до того, щоб стати пуританином, ба навіть респектабельним джентльменом. Втім, як гадаю, аж таким великим розпусником цей стариган теж не був. Моїй моральності значно менше шкодило те, що я про нього знав, ніж те, що домислював. Ми говорили тільки по-грецькому, а ви вже, мабуть, досі відчули, що ця мова чуттєва й відверта. Крадькома я почитував книжки з дідусявої бібліотеки. Передивився «La Vie Parisienne»⁹¹. Якось натрапив на папку з розмальованими гравюрами. Отож у мене почалися еротичні фантазії. Скромненька Лілі в солом'яному капелюшку... можу й досі описати цей убір так само докладно, як зумів би, коли б він лежав ось тут... Верх капелюшка – неначе просіка в буянні тюлю, світлого, як імла влітку... Біло-рожева смугаста блузочка з довгими рукавами й високим комірцем, вузька синя спідничка... Ось Лілі йде поруч зі мною в Риджентс-парку навесні 1914 року. Ось вона стоїть поперед мене на галереї у «Ковент-Гардені», мало не умліваючи від червневої спеки, – того року випало гаряче літо, – й захоплено слухає Шаляпіна в «Князі Ігорі»... Лілі... Ночами вона поставала в моїй уяві покинутою молоденькою повією. Я вважав себе збоченцем за те, що створив цей образ, такий далекий від справжнього, й знову почав соромитися своєї грецької крові. Але слухняно йшов на її поклик. Звинувачував у всьому своє походження, а бідолашна мати страждала. Мало того, що її принижували батькові родичі, до них ще й рідний син долучився.

Тоді я соромився. А тепер горджуся, що в моїх жилах тече грецька, італійська, англійська кров і навіть краплинка кельтської. Батькова бабуся була шотландка. Я європеєць. Тільки це для мене вагоме. Але в чотирнадцятому році я прагнув бути стовідсотковим англійцем, який міг би запропонувати Лілі руку, серце й не забруднену домішками кров.

Ви, звичайно, знаєте, що на початку двадцятого століття в юначій уяві Європи зародилося щось набагато потворніше, ніж мої хлоп'ячі арабські ночі⁹². Коли вибухнула війна, мені було тільки вісімнадцять. Її перші дні минули неначе в маренні. Дуже вже довго тривали мир і добробут. Мабуть, колективна підсвідомість прагла змін, очищення. І нищення. Нам, далеким від політики громадянам, війна видавалася тільки справою честі, суто вояцької пихи. Якоюсь такою справою, що її владнають регулярна армія й непереможний флот його величності. Не оголошено мобілізації, а в моєму оточенні ніхто не бачив потреби зголоситися добровольцем. Мені й на гадку не спадало, що якогось дня я муситиму воювати. Мольтке, Бюлов, Фош, Гейг, Френч – ці прізвища нічого мені не говорили. Але тут дійшла похмура вістка про *coup d'archet*⁹³ під Монсом і Ле Като – цілком несподівана. Зарадність німців на війні, кошмарні історії про пруських гвардійців, про насилля в Бельгії, жахітливі списки полеглих. Кіченер⁹⁴. Мільйонне військо. А у вересні – битва на Марні. Це вже не жарти. Вісімсот тисяч убитих. Уявіть, що на узбережжі стоять вісімсот тисяч свічок, погашених одним страшним подмухом.

⁹¹ Паризький щотижневий журнал, заснований 1863 року. З 1905-го відомий своїми ризиковими еротичними публікаціями.

⁹² Натяк на цикл оповідань Роберта-Льюїса Стівенсона (1850–1894) «*New Arabian Nights*» (1882) про пригоди принца Флорізелю.

⁹³ Удар смичком (франц.). У переносному значенні – стрімкий прорив, атака.

⁹⁴ Горацио-Герберт Кіченер (1850–1916) – британський військовий діяч, міністр оборони країни в 1914–1916 роках.

Настав грудень. Зникли модниці й франти. Якось увечері батько сказав, що вони з матір'ю не осудять мене, якщо я не піду воювати. Я почав навчатися в Королівському музичному коледжі, й спершу там неприязно ставилися до охочих іти на війну. Пам'ятаю розмову про Першу світову, яку вели батьки – мої та Лілі. Згодилися на тому, що це нелюдська річ. Але мої стосунки з батьком загострилися. Він вступив до народної дружини, став членом місцевого надзвичайного комітету. Невдовзі на фронті загинув син адміністратора батькової фірми. Нас з матір'ю батько повідомив про це, порушивши мовчанку під час вечері, й зразу ж вийшов із кімнати. Ніяких зайвих слів, усе й так зрозуміло. За кілька днів Лілі й я стояли та дивилися на колону солдатів, що марширували вулицею. Після дощу було мокро, блищали хідники. Хлопці вирушали до Франції. Хтось позаду нас сказав, що це добровольці. Я споглядав, як вони співають у жовтому світлі газових ліхтарів. З усіх боків лунали схвальні вигуки. Дух вологої саржі. І ті, що йшли, і ті, що дивилися на них, захмеліли в самозабутті, їхні роти роззявлялися в гримасі певності. Середньовічні люди у своїй певності. Тоді я ще не знав цього крилатого вислову – *le consentement frémissant à la guerre*⁹⁵.

«Вони з глузду з'їхали», – сказав я Лілі. Вона ніби й не почула. Та коли вояки пройшли, повернулася до мене й відповіла: «Я теж з глузду з'їхала б, якби завтра мусила згинутися». Ці слова приголомшили мене. Ми поверталися додому мовчки. Всю дорогу вона наспівувала популярну й насущну (нині скажу це без єхидства, а тоді я на таке не міг здобутися) пісню тих часів.

...Помовчавши, Кончіс завів:

*Кажемо тобі крізь сльози:
«Мусиш, хлопче, воювать».*

Поруч Лілі я почувся шмаркачем і знову прокляв свою нікчемну грецьку кров. Через неї я став не тільки розпусником, а ще й боягузом. А тепер, оглянувшись у ті літа, бачу, що так воно й було. Мое боягузтво взялося не так із розважливості й холодного розрахунку, як із дуже великої наївності й суто грецького характеру – рис, через які я не міг навіть уявити, що в мене може бути спільного з війною. Чуття соціальної відповідальності ніколи не належало до чеснот грецького народу.

Біля брами Лілі цмокнула мене в щок і метнулася до входних дверей. Я зрозумів. Вона не могла відмовитися від своїх слів і перепроситися. Могла хіба що поспівчувати. Я мучився ніч, день і ще одну ніч, а наступного дня прийшов до Лілі й сказав, що запишуся добровольцем. Вона сплотніла. Тоді заридала й кинулась у мої обійми. Так само повелася, дізнавшись про це рішення, й моя мати. Але її пройняв тільки біль.

Мене визнали придатним до військової служби й прийняли в армію. Я став героєм. Батько Лілі подарував мені старого пістолета. Мій батько розкоркував пляшку шампанського. Повернувшись до своєї кімнати, я з пістолетом у руках сів на ліжку й заплакав. Не від страху, а тому, що розчулився благородством свого вчинку. Досі в мене ніколи не було чуття громадянського духу. Крім того, я гадав, що здолав свою грецьку половину й нарешті став справжнім англійцем.

Мене записали до Тринадцятого лондонського стрілецького полку – Кенсингтонського полку принцеси Луїзи. Там моя особистість розполовинилася. Одна частина спостерігала події, а друга старалася забути побачене. Нас навчали не так мистецтва вбивати, як уміння гинути. Вчили бігти з проміжками по два кроки в атаку – на дула, що випаляють сто п'ятдесят куль за хвилину. Так само робили німці та французи. Мабуть, ми виступили б проти такої науки, якби всерйоз припустили, що колись станемо до бою. Але тоді ходила байка, що добровольців залучатимуть тільки в конвої та комунікації. У боях братимуть участь тільки регулярні війська

⁹⁵ Тремка, нестійка одностайність на війні (франц.).

і резерв. Та ще й нам щотижня втовкмачували, що війна обходиться дуже дорого, а тому закінчиться не пізніш як за місяць.

...Було чутно, що Кончіс поворухнувся на шезлонгу. Настала тиша, я чекав дальшого розвитку історії. Але він замовк. Зорі мерехтіли в прозорих осяйних хмаринках над подібною до сцени терасою.

– Може, хочете бренді?

– Сподіваюся, ви не припините розповідати.

– Випиймо трохи бренді.

Кончіс звівся й запалив свічку. А тоді зник.

Лежачи в кріслі, я задивився в небо. Ціла вічність відділяє тисяча дев'ятсот п'ятдесят третій рік від тисяча дев'ятсот чотирнадцятого. Той тепер триває на одній із планет, що обертаються навколо найдаальших, найтьмяніших зірок. Величезна прогалина, стрибок у часі.

І ось знову чутно кроки. Цього разу вони наближаються. Та сама швидка хода. Надто вже душно, щоб так прудко ходити. Хтось хоче якнайскоріше добратися до вілли, причому непомітно. Я кинувся до парапету. Якраз встиг угледіти бліду постать, що на іншому краю будинку збігла вгору сходами й щезла під аркадою. Я не міг придивитися, бо після довгого часу в п'їтмі пломінець свічки осліпив очі. Але це була не Марія. Досить було кинути оком на білину, повівну білину – чи то шляфрок, чи то нічну сорочку, щоб розпізнати, що це молода жінка. Я запідозрив, що мені навмисно дали її побачити. Бо ж якщо хочеш добратися до вілли непомітно, то підеш не по жорстві, а по траві, з заднього боку, якнайдалі від тераси.

Із спальні долинуло човгання кроків. У дверях, освітлених лампою, з'явився Кончіс із пляшкою й келишками. Я виждав, поки він поставить це на стіл, біля свічки.

– Знаєте, тільки що хтось увійшов до вілли.

На його обличчі не було видно ані сліду здивування. Відкупоривши пляшку, господар обережно налив бренді в келишки.

– Чоловік чи жінка?

– Жінка.

– Он як, – простягнув мені чарку Кончіс. – Цей напій виготовляють в Аркадіоні, критському монастирі.

Дмухнувши на свічку, він влігся на шезлонгу. Я й далі стояв біля стола.

– Ви ж сказали, що живете самі.

– Я сказав, що хочу, аби острів'яни так гадали.

Сухий тон голосу розвіяв мої наївні здогади. Це попросту його коханка, яку він чомусь не хоче зі мною познайомити. А може, вона сама не хоче. Я всівся на шезлонгу.

– Я не дуже тактовний. Вибачте.

– Не те що нетактовний. Вам, мабуть, трохи бракує уяви.

– Здається, я з вашого наміру помітив те, чого не годиться помічати.

– Не від вас, Ніколасе, залежить вибір того, що варто помічати. Вибір полягає в тому, як тлумачити побачене.

– Звісно ж.

– На все свій час.

– Перепрошую.

– Чи смакує вам бренді?

– Дуже.

– На смак подібне до арманьяку. То як? Розповідати далі?

Кончіс повернувся до своєї історії. Я вдихнув нічне повітря, відчув під ступнями твердий бетон і намацав у кишені шматок крейди. Та як тільки задер ноги й відкинувся на спинку, тут же пройнявся непозбувним відчуттям, що хтось чи щось намагається вслизнути поміж мною й дійсністю.

Розділ 19

– У Франції я опинився трохи більш як шість тижнів після того, як записався до війська. Я не вмів орудувати рушницею. Не міг навіть добряче ввігнати багнета в опудало кайзера Віллі. Однак мене мали за кмітливого й спостерегли, що я швидко бігаю. Отож і призначили ротним вистовим. А це означало, що мені належало бути кимсь на зразок слуги... Забулося слово...

– Ординарця.

– От-от. Навчальною ротою командував кадровий офіцер років тридцяти – капітан Монтагю. У нього тільки-тільки зрослася нога після перелому, тому капітан тимчасово не годився до фронтової служби. Його обличчя віддзеркалювало якесь недолуге франтівство. Жевжикуваті, чепурні вусики. Один із найбільших бовдурів, які мені траплялися в житті. Своєю поведінкою він мене багато чого навчив.

Ще тривав наш вишкіл, коли капітан дістав наказ терміново поїхати до Франції. Цього ж самого дня він сказав мені таким тоном, ніби вручив чудовий подарунок, що використає всі свої зв'язки й важелі, аби я поїхав разом із ним. Тільки такий бевзь, як він, міг не зауважити, що мій ентузіазм роблений і дутий. На лихо, цей офіцер дуже прив'язався до мене. У нього в голові вміщалася не більш як одна ідея нараз. На той час це була доктрина *offensive à outrance*, тобто навального наступу – великий внесок Фоша на благо людства. «Сила удару залежить від загальної маси людей, – частенько мовляв Монтагю. – Сила цієї маси залежить від бойового духу, а сила бойового духу – від моралі. Висока мораль, незламний бойовий дух, могутній удар – перемога!» І кулаком по столі: «Перемога!» Змусив нас завчити це напам'ять. Під час вправ з багнетами. Пе-ре-мо-га! Йолоп царя небесного.

Останні два дні перед від'їздом я провів разом із батьками та Лілі. Ми з нею присяглись одне одному в коханні до смерти. Ця дівчина, як і мій батько, отруїлась ідеєю жертвового героїзму. Мати мовчала, а яюсь навела мені грецьку приказку: мертвий не буває хоробрим. Згодом я не раз згадував ці слова.

Ми зразу вирушили на фронт. Один із ротних командирів помер від запалення легенів, і на його місце призначили Монтагю. Це було ранньою весною 1915 року. Безперестанку йшов дощ зі снігом. Ми марнували довгі години в потягах, що простоювали в залізничних тупиках, у сірих містах, під ще сірішим небом. З першого погляду я міг розпізнати вояків, які вже побували на фронті. Новобранцям, що з піснями йшли назустріч погибелі, забила памороки воєнна романтика. А обстріляним ветеранам – воєнна дійсність, остаточний танець смерти, *Totentanz*. Неначе понурі старигани, що привидами просиджують у кожному казино, вони знали, що рано чи пізно, а все одно виграє круп'є. Однак не могли здобутися на те, щоб вийти з гри.

Кілька днів наша рота провела на маневрах. А тоді капітан виступив перед нами з короткою промовою. Ми підемо в бій, зовсім не такий, як інші, й у ньому цілком певно здобудемо перемогу. Завдяки йому вже за місяць будемо в Берліні. Ввечері наступного дня нас завантажили у вагони. Поїзд зупинився десь посеред великої рівнини, й ми вимаршували на схід. Темрява, греблі й верби. Ненастанна мжичка. Колонами поширилася чутка, що ми будемо штурмувати село, яке зветься Нев-Шапелль. Що в німців на озброєнні щось небувале – величезна гармата. І що буде масований наліт аеропланів нової моделі.

За якийсь час ми вийшли на заболочене поле й рушили до фермерських будівель. Дві години відпочинку перед тим, як зайняти позиції для атаки. Ніхто не міг заснути. Було дуже холодно, а розпалювати вогнища заборонили. Дав про себе знати мій справжній характер, я відчув страх. Але вмовляв сам себе: якби мене справді можна було залякати, то я б знав про це наперед. Ось чого я хотів домогтися. Ось так нас псує війна. З нашої доброї волі грає на нашій гордині.

Вдосвіта ми помалу, часто зупиняючись, тяглись один за одним на позиції. Я підслухав розмову Монтагю з штабним офіцером. У цій операції залучено всю Першу армію, якою командував Гейг, і окремі частини Другої – на підтримку. Почувши новину про такі незчисленні сили, я почувався в країні безпеки й тепла. Та ось ми добралися до шансів – страхотливих шансів, просмерджених сечею. Поряд упали перші снаряди. Я був такий простодушний, що попри наш так званий вишкіл, попри всю пропаганду ніяк не міг виразно усвідомити, що комусь хочеться вбити мене. Нам наказали спинитися й сховатися в окопах. Снаряди свистіли, вили й розривались. Наставала тиша. Обвалювалися брили землі. Дрижачи, я прокинувся після довгої сплячки.

Мабуть, перше, що я усвідомив, – це окремішність кожного з нас. Не війна як така порізняє людей. Знаємо, що вона згуртовує. Але поле бою – зовсім інша річ. Бо тут навіч постає зримий ворог – смерть. Враз перестали гріти душу легіони вояків. У них втілювався Танатос, моя погибель – у всіх, і в досі невидимих німцях, і в моїх товаришах, і в Монтагю.

Суцце безумство, Ніколасе. Березневим ранком у глибоких траншеях стоять тисячі англійців, шотландців, індусів, французів і німців. Навіщо? Якщо пекло справді є, то ось воно. В ньому немає вогню й диявольських вил. У ньому відчуваєшся поза межами здорового глузду, як було тоді біля села Нев-Шапелль.

На сході спроквола займалася ранішня зоря. Вщухла мжичка. Звідкись долинула пташина трель. Я розпізнав тинівку. Останній відголос світу живих. Ми просунулися ще вперед, до рубежу атаки. Нашій стрілецькій бригаді належало сформувати другу хвилю наступу. До німецьких шансів нам залишалося менш ніж двісті ярдів, а солдатам переднього краю – удвічі менше. Монтагю глянув на годинник. Звів руку. Запала мертва тиша. Опустив руку. Якихось десять секунд нічого не діялося. А тоді ззаду, здалеку обізвався пронизливий барабанний дріб, зачастили тисячі тимпанів. Коротка мить – і перед нами вибухнув увесь світ. Ми скупилися. Затряслася земля, небо, душа – геть усе. Ви не уявляєте, що це таке – перші хвилини артилерійської підготовки. Це був перший за всю війну масований обстріл, найбільший за всі попередні часи.

З переднього краю сполучним окопом до нас пробрався вістовий. Обличчя й однострій вкриті червоними патьоками. Монтагю спитав, чи не поранений він. Той відповів, що там, попереду, всіх забризкала кров із німецьких траншей. Вони так близько... Якби ж то викинути з голови цю близькість...

За півгодини вогневий вал перейшов на село. Дивлячись у перископ, Монтагю крикнув: «Їм непереливки! – А тоді: – Бошам гаплик!» Вискочивши на земляний насип, він дав рукою знак, щоб ми виглянули понад край окопу. За сто ярдів від нас довга низка солдатів підтюпцем тяглася по розритій ріллі до потрощених дерев і зруйнованих стін. Пролунали поодинокі постріли. Хтось упав. Звівся й побіг. Тільки спіткнувся. Коли ці вояки добігли до краю села, всі навколо мене загорлали «ура». Їм відгукнулися наші з переднього краю. Здіймалася багрова заграва, настала наша черга стати до бою. Було важко йти. З кожним кроком страх поступався місцем жакіттю. У нас не стріляли. Але земля дедалі густіше покривалася гиддю. Невпізнанні шматки людських тіл, рожеві, білі й червоні, обляпані грязюкою, й досі з клаптями тканини – сірої й барви хакі. Ми перетнули наш крайній рубіж і вийшли на нейтральну смугу. В німецьких шансах не було на що дивитися. Усе або злетіло в повітря, або покрилося землею. Тут ми на хвилинку спинилися й полягали у воронках, майже умиротворені. На півночі гриміла стрілянина. Камерунці наткнулися на колючий дріт. За двадцять хвилин у їхньому полку залишився тільки один офіцер. Убито чотири п'ятих усього числа солдатів.

Попереду, серед зруйнованих хат, з'явилися постаті з піднятими руками. Декого підтримували товариші. Перші полонені. У багатьох пожовтіли обличчя від лідиту⁹⁶. Жовтошкірі

⁹⁶ Цю вибухівку, похідну пікринової кислоти, широко вживали в британській армії під час Першої світової війни.

люди з-за білої завіси світла. Один ішов просто на мене, похитуючись, безтямно перехиливши голову, й раптом упав у глибоку вирву. Виповз звідти, поволі випростувався й побрів далі. Були такі, що плакали. Поблювавши кров'ю, один із полонених звалився перед нами й застиг.

Ми побігли до села. Опинилися на тому, що колись було вулицею. Спустошення. Гори грузу, уламки тинькованих стін, розтрошені крокви, жовті калюжі лідиту. Знову замжичило, дощові краплі виблискували на камінні й на шкірі трупів. Не одного німця смерть застала під дахом оселі. За десять хвилин я побачив увесь товар у м'ясницькій ятці війни. Пролито кров, зяють наскрізні рани, стирчать кості з пошматованого м'яса, нестерпно смердять вивернуті нутроші... Описую все це тільки тому, що воно викликало в мені, хлопцеві, який досі не бачив навіть померлого своєю смертю небіжчика, зовсім не те, чого можна було сподіватися. Не страх, не нудоту. Кілька вояків блювало. А я ні. В мені постало тверде переконання: ніщо не може виправдати це пекло. Хай уже Англія стане прусською колонією, це в тисячу разів краще. Пишуть, що такі сцени викликають у новобранцеві сліпе прагнення вбивати. Зі мною вийшло навпаки. Я сліпо запрагнув уціліти.

...Кончіс зівся.

– Маю для вас випробування.

– Яке випробування?

Він подався до спальні й зразу вернувся з гасовою лампою, що світила нам при вечері. У білому колі світла він виклав принесене – гральну кість, скляночку, блюдце й коробочку з таблетками. Я глянув на свого співбесідника через стіл, на пильні очі, що не зводили з мене погляду.

– Зараз вам поясню, чому ми пішли на війну. Чому людство завжди вдається до неї. Річ не в соціальних чи політичних причинах. Не держави воюють, а люди. Немовби заробляють право на сіль⁹⁷. Хто повоював, той матиме її аж до смерті. Розумієте, що я хочу сказати?

– Звичайно.

– У моїй ідеальній республіці все було б дуже просто. Я запровадив би випробування для кожного юнака, що дожив до двадцяти одного року. Кожному треба прийти до лікарні й кинути кість. Одне з чисел на шести гранях означає смерть. Якщо воно випало, то цього юнака безболісно умертвлять. Без бридні. Без звірства. Без нищення невинних очевидців. Один-єдиний клінічний кидок кубиком.

– Безперечно, це краще, ніж війна.

– Так гадаєте?

– Атож.

– Ви певні цього?

– Якби ж таке було можливе!

– Ви сказали, що на війні ані разу не побували в бою.

– Так.

Кончіс витрусив із коробочки шість пожовклих корінних зубів. У декотрих були пломби.

– Під час Другої світової їх вставляли шпигунам – і вашим, і нашим, усім. На випадок провалу, щоб не було допитів.

Він поклав одного зуба на блюдці й роздушив скляночкою. Оболонка виявилася крихкою, як шоколадка з лікером. Витекла крапелька безбарвної рідини з їдким моторошним запахом гіркого мигдалю. Кончіс поспішно вхопив блюдце й поніс його у простягненій убік і трохи дозadu руці на той кінець тераси. Тоді повернувся.

– Пілюльки для самогубства? – спитав я.

– Саме так. Синильна кислота.

Він підніс угору кість і показав мені всі шість граней.

⁹⁷ Ймовірно, Кончіс натякає на те, що римським легіонерам виплачували пенсію дорогою в ті часи сіллю.

– Хочете, щоб я кинув цим кубиком? – усміхнувся я.

– Пропоную вам прожити всю війну. За одну мить.

– А якщо я відмовлюся?

– Подумайте. За хвилину ви зможете сказати: я важив головою. Грав зі смертю й виграв життя. Це дивовижне відчуття, коли вцілієш.

– Та чи не завдасть вам клопоту моє тіло?

Я й далі усміхався, але вже не так широко.

– Зовсім ні. Я легко доведу, що сталося самогубство.

Його погляд пронизував мене, наче остень рибину. Якби таке запропонували сто осіб поспіль, я не сумнівався б, що дев'яносто дев'ять блефують. Він був інший – один на всю сотню, і я почав нервуватися. Нічого не міг вдіяти з собою.

– Російська рулетка.

– Ці пілюльки надійніші. Вбивають за кілька секунд.

– Не хочу грати.

– Отже, ви боягуз, любий приятелю.

Кончіс відкинувся назад і спостерігав за мною.

– Мені здалося, що ви вважаєте сміливців дурнями.

– Так, бо вони вперто жбурляють кості – ще і ще. Але молодик, що не спромігся хоч один раз у житті піти на смертельний ризик, – це боягуз і дурень водночас.

– А ви пропонували такий ризик моїм попередникам?

– Джон Левер'є не дурень і не боягуз. Навіть у Мітфорда немає другої з цих двох вад.

Отут Кончіс упіймав мене на гачок. Усе це безглуздо, але й ніяк не можна допустити, щоб мене впіймали на блефі. Я потягнувся до скляночки.

– Хвилинку. – Він нахилився над столом, схопив мене за зап'ясток і підсунув один із зубів. – Я не бавлюся в дитячі ігри. Присягніть, що коли випаде шістка, ви розгризете пілюлю.

На його обличчі застигла поважність. Мені закортіло ковтнути набіглу слину.

– Присягаю.

– На все, що для вас найсвятіше.

Трохи повагавшись, я стелю плечима.

– Гаразд. На все найсвятіше.

Кончіс простягнув мені кість, я поклав її в скляночку. Потрусивши, кинув. Кість покотилася по скатертині, вдарилась об мосяжну основу лампи, відбилася, гойднулася й лягла.

Шістка.

Ані не поворухнувшись, Кончіс видивлявся на мене. Я зразу відчув, що ніколи й нізащо не розгризу цієї пілюлі. Годі було підняти очі. Збігло, мабуть, секунд п'ятнадцять. Я усміхнувся, глянув на нього й похитав головою.

Не зводячи з мене погляду, Кончіс узяв зі стола зуб, надкусив і проковтнув рідину. Я побуряковів. І далі дивлячись мені у вічі, він поторохтів скляночкою й кинув кубика на стіл. Шістка. Знову кинув. Знову шістка. Він виплюнув порожню оболонку зуба.

– Тільки що ви вибрали таке саме рішення, яке вибрав я сорок років тому, того самого ранку в селі Нев-Шапель. Ви повелися так, як пристало кожній розумній людині. Поздоровляю.

– Як же так? Таж ви вели мову про ідеальну республіку, хіба ні?

– Всі ідеальні республіки – ідеальна нісенітниця. Прагнення ризикувати життям – це наше найгірше збочення. У п'ятні зароджуємося, до п'ятні й повертаємося. Навіщо ще й жити в п'ятні?

– Але цей кубик фальшований, набитий оловом.

– Патріотизм, пропаганда, професійний обов'язок, *esprit de corps*⁹⁸ – що це таке, якщо не кості шулера? Є тільки одна маленька різниця, друже Ніколасе. Натамтому гігантському столі, – він зібрав у коробочку решту зубів, – пілюлі справжні, а не імітовані. Не мигдальний лікер у відповідно забарвлених пластикових штучках.

– А як повелися ті двоє?

Кончіс усміхнувся.

– Щоб забезпечитися від ризику й відібрати у своїх рабів свободу вибору, суспільство вживає різні способи – наприклад, втовкмачує в голову цим рабам, що минувшина вища від сучасності. Джон Левер'є – католик. І він мудріший від вас. Взагалі відмовився від цього випробування.

– А Мітфорд?

– Я не марную часу на те, щоб відкривати очі сліпим.

Якусь мить Кончіс дивився мені в очі, ніби хотів пересвідчитися, чи дійшла до мене ця опосередкована похвала, а тоді, неначе для того, щоб не перехвалити, прикрутив гнота лампи. Я опинився в темряві – і дослівно, і переносно. Зникли рештки видимості того, що я тут звичайний собі гість.

Очевидно, Кончіс влаштував усе це не вперше. Жахіття Нев-Шапеллі він описав цілком переконливо, та тепер, коли з'ясувалося, що ця історія звучала вже не раз, вона видавалася надуманою. Могла справляти живе враження завдяки мистецтву розповідати й набула реалістичності завдяки репетиціям. Щось на зразок того, коли тебе в крамниці запевняють, що товар новий, з голочки, а водночас натякають, що він уже ношений. Якась зневага до здорового глузду. Я мав би не вірити своїм очам... але навіщо? Навіщо?

Тим часом він знову взявся ткати павутину, а я знову був ладен полетіти й зав'язнути в ній.

Розділ 20

– Ми вичікували шість годин, до вечора. Німці майже не обстрілювали нас. Видно, їх приголомшив артилерійський обстріл. Природно було б тут же на них і напасти. Але щоб прийняти природне рішення, треба бути геніальним полководцем на зразок Наполеона.

Близько третьої години до нас із флангу долучилися гурки – непальський полк. Бойове завдання полягало в тому, щоб узяти гряду Обер. Ми мали йти в першій лінії. О пів на четверту ми причепили багнети до карабінів. Як завжди, я супроводив капітана Монтагю. Гадаю, йому в голові було одне – власна відвага й готовність піти на смерть. Ось хто запросто проковтнув би кислоту. Капітан безперестанку оглядав шеренги своїх підлеглих. Нехтуючи перископом, він вистромляв голову понад бруствер. Німці, здавалось, ще не оговталися.

Ми рушили вперед. Монтагю і старшина безугавно покрикували, пильнуючи, щоб солдати йшли рівними лавами. Треба було перейти через розораний вирвами лан до шпалери тополь, а там за невеликим полем стояв міст – мета нашого наступу. Десь на півдорозі ми побігли підтюпцем, дехто й закричав. Німці таки облишили стріляти. Капітан тріумфально заволав: «Вперед, хлопці! Перемога-а-а!»

То були його останні слова. Ворог приготував пастку. П'ять чи шість кулеметів косили нас, як траву. Монтагю крутнувся на місці й звалився мені під ноги. Лежав навznak і видивлявся на мене одним оком. Друге вибила куля. Я впав поруч. Повітря не стало, були тільки кулі. Я втиснув обличчя в болото й мочився. Був певен, що за якусь мить згину. Хтось гупнув на землю біля мене. Старшина. Кілька наших відстрілювалося – наосліп, з відчаю. Невідь-чому старшина поволік труп капітана. Сяк-так я підсобляв. Ми зсунулися в неглибоку воронку. В

⁹⁸ Честь мундира (франц.).

Монтагю вирвало потилицю, а він і далі широко роззявляв рота й дурнуvато вискаляв зуби, немовби реготав уві сні. Ніколи не забуду цього лиця. Прощальна гримаса минулої стадії еволюції.

Обстріл вщух. І враз усі, що вижили, отарою переполоханих овець кинулися навтіки до села. Я теж. Геть забув, що хочу стати боягузом і відповідно поводитися. Багато хто на бігу дістав кулю в спину, а я разом із жменькою щасливців добрався до вихідного рубежу вцілілим – живим. Зразу ж почався гарматний вогонь. З нашого боку. Артилеристи палили бозна-куди. Либонь, через погану погоду. А може, діяли за планом, розробленим кілька днів тому й нині вже недоречним. На війні така недоречність зовсім не виняток. Це майже правило.

Командування перейняв підстрелений лейтенант. Він шулився поряд зі мною, через всю його щокую тяглася рвана рана. Очі горіли тупим завзяттям. Куди й подівся милий та порядний англійський молодик. Його замінив неолітичний звір. Загнаний у глухий кут, визбутий тями, охоплений розпачливою люттю. Та й усі ми, мабуть, були не кращі. Що довше хапаєшся за життя, то примарніший світ.

Надійшли резерви, вигулькнув якийсь полковник. Конче треба взяти гряди Обер. До вечора мусимо захопити міст. Ну а я мав час поміркувати.

Я усвідомив, що ця катастрофічна поразка – покута за якийсь варварський, злочинний гріх нашої цивілізації, за якусь потворну оману людства. Мало тямлячи в історії й суспільних науках, тоді я не міг виснувати, в чому полягає омана. А тепер знаю це. В нашій певності, що ми вершимо велику справу, виконуємо призначену згори місію. Що все вийде на добре, бо нашими діями керує не дійсність, а вишній промисел. Насправді ж немає ніякого промислу. Всім на світі керує випадок. Єдине, що нас порятує, – це ми самі.

...Кончіс урвав мову. Повернувся майже невидимим у темряві обличчям до моря, ніби бачив там сіре заболочене пекло Нев-Шапельль.

– Ми знову пішли в атаку. Мені кортіло не послухатися наказу й залишитися в шанцях. Але з боягузами зазвичай поводитися так само, як і з дезертирами: розстріл на місці. Тож коли пролунала команда, я разом із рештою солдатів вибрався з траншеї. «Бігом марш!» – крикнув старшина. І повторилося те, що сталося в першій половині дня. Німці стріляли зрідка – у сам раз, щоб заманити в пастку. Але я знав, що крізь приціли за нами стежать очі півдюжини кулеметників. Покладав надію на одне-єдине – їхній національний характер. Тобто на те, що німці з властивою їм пунктуальністю відкриють вогонь не раніш як тоді, коли ми опинимося там, куди дійшли вранці.

Залишалося пройти ще п'ятдесят ярдів. Повз мене просвистіло кілька відбитих рикошетом куль. Я випустив із рук карабіна, схопився за серце й похитнувся. Перед мною глибочіла велика вирва. Я спіткнувся, впав і покотився схилом. «В атаку!» – пролунав крик звіддаля. Потрапивши ногами в калюжу, я лежав на дні й вичікував. За кілька секунд, як я й передбачав, смерть зірвалася з припону. Хтось скочив у вирву з протилежного боку. Мабуть, католик, бо лепетав «Аве Марія». Було чути, що він заметушився й, квапливо вибираючись із ями, збив долу кілька грудок болота. Я витяг ноги з води. Розплющив очі аж тоді, коли припинилася стрілянина.

І побачив, що я не один у цій ямі. Біля мене з води стирчала якась сірувата маса. Тіло давно вбитого німця, об'їдене щурами. З розпанаханого живота випнулися нутрощі, й мрець лежав з ними, як жінка з мертвонародженою дитиною. І тхнув він... можете собі уявити, що це був за дух.

Тут я й заночував. Призвичаїв себе до смороду гнилизни. Я дедалі дужче мерз і гадав, що підхопив лихоманку. Хоч там що, а я постановив не вилазити з цієї вирви, поки триває бій. Мені не було соромно. Я навіть сподівався, що німці підуть у наступ і я зможу здатися в полон.

Лихоманка... Та не підхопив я її. Сприймав як лихоманку вогонь буття, жагу існування. Тепер я це розумію. *Delirium vivens* – гарячка життя. Аж ніяк не виправдовуюся. Хоч усяке

марення більшою чи меншою мірою антисоціальне, та я кажу про себе як медик, а не як філософ. Тої ночі в моїх спогадах ожили й повернулися давно забуті фізичні відчуття. Вони, навіть ці нехитрі й найменш витончені – смак води, запах смаженого бекону, поставали в пам'яті яскравішими (принаймні не тьмянішими), ніж враження від високого мистецтва, вишуканої музики, ба й від сокровених митей з Лілі. Німецькі та французькі метафізики нашого століття проголошували нам як істину те, що все в чужому оточенні вороже особі. Я ж дійшов діаметрально протилежного висновку. Для мене все інше й чуже видавалося досконалим і добірним. Навіть цей гнилий труп, навіть пискливі щури. Це ж бо диво – можливість відчувати, дарма що відчуваєш тільки холод, голод і нудоту. Уявіть, що якогось дня у вас відкрилося шосте, досі незнане відчуття, яке годі й уявити, бо воно не має нічого спільного з дотиком, зором, з жодним із тих п'яти, які дала природа. І воно глибше, від нього походять інші відчуття. Дієслово «існувати» вже не пасивне й описове, але активне... майже наказове.

Вже під ранок я збагнув: зі мною сталося те, що побожні люди назвали б наверненням. Бо й таки було осяяння з небес, адже безперестанку літали освітлювальні снаряди. Ось тільки знайшов я не Бога, а нагоду за одну ніч перескочити через усе своє життя.

...Кончіс замовк. Мені захотілося, щоб тут була якась близька людина, хоча б Алісон, яка разом зі мною насолоджувалася б живою п'янкою, зірками, нічними звуками на терасі. Втім, цій людині належало б прожити разом зі мною останні місяці. Жага існування... Я пробачив собі те, що не наважився померти.

– Стараюся описати вам, що зі мною сталося й яким я був. Йдеться не про те, яким мав бути. Не про слушність чи хибність свідомого спротиву війні. Будьте ласкаві згадати це.

Рано-вранці німці заходилися бомбардувати. Ще гаразд не розвиднилося, а вони вже пішли в наступ. Їхні генерали припустилися тої самої помилки, що й наші минулого дня, а військо зазнало ще важчих втрат.

Противник проминув мою вирву й просунувся до наших шанців, але атаку відбито майже зразу. Я здогадувався про ці події, прислухаючись до гулу бою. І з того, що до мого плеча вперся ногою німецький вояк. Вжив моє тіло як підніжок, щоб було зручніше прицілюватися.

Знову запала ніч. Десь на півдні гриміла війна, а на нашій ділянці панував спокій. Січа дійшла кінця. Ми втратили близько тринадцяти тисяч убитими. Тринадцять тисяч душ зі спогадами, відчуттями й почуттями, тринадцять тисяч світів, всесвітів – бо ж душа людини більшою мірою всесвіт, ніж сам Всесвіт – ось яка ціна кількості ярдів нікому не потрібного болота.

Опівночі я по-пластунському поповз до села. Боявся стати мішенню якогось заскоченого зненацька вартового. Але тут не було живої душі, тільки трупи лежали покотом. Я опинився посередині мертвої пустки. Рушивши комунікаційною траншеєю, я вслуховувався в тишу й спотикався об мерців. Нарешті я почув розмову по-англійському й гучно озвався. Це були санітари з ношами. Обходили поле бою й перевіряли, чи серед убитих не змішалися поранені. Я пояснив, що мене контузило вибухом.

Мені повірили, не засумнівалися. Траплялися й дивніші речі. Від санітарів я дізнався, де тепер те, що залишилося від мого батальйону. Я керувався не якимсь наперед продуманим планом, а дитячим інстинктом, що велів повернутися додому. Однак, як кажуть іспанці, той, хто потопає, скоро навчиться плавати. Зрозуміло, що мене офіційно вважають загиблим. Якщо втечу, то принаймні ніхто не кине мене навздогін. До ранку я вже відійшов на десять миль від фронту. Мав трохи грошей, а в моїй родині міжетнічною мовою завжди була французька. Вдень я знайшов дах і харч у селян, а вночі рушив полями на захід, через Артуа до Булоні.

Я добрався на місце після тижневої мандрівки тим самим шляхом, яким ішли втікачі в 1790-х роках. Булонь кишіла солдатами й військовими полісменами. Я впав у розпач. Не було й мови про те, щоб без документів сісти на корабель. Я подумував був підійти до капітана й набрехати, що мені обчистили кишені... але не здобувся на таке нахабство. Нарешті доля змилостивилася наді мною й дала нагоду самому обчистити кишеню. Я познайомився з п'яним

як чіп піхотинцем із Стрілецької бригади й напоїв його ще дужче. Поки той бідолаха хропів у кімнатці над портовою таверною, я встиг сісти на корабель.

Ось тоді в мене почалися справдешні прикросі. Але на сьогодні досить.

Розділ 21

Ми мовчали. Сюркотіли цвіркуни. Десь високо, серед зірок, по-прадавньому крумкав якийсь нічний птах.

– І що сталося, коли ви повернулися додому?

– Вже пізно.

– Але ж...

– Завтра.

Кончіс знову засвітив лампу. Підкрутивши гнота, випростувався й задивився на мене.

– Чи не соромно вам гостювати у зрадника батьківщини?

– Як гадаю, ви не зрадили людства.

Ми підійшли під вікна його спальні.

– Людство – це дрібниці. Аби тільки не зрадити самого себе.

– Мабуть, можна було б ствердити, що й Гітлер себе не зрадив.

Кончіс обернувся до мене.

– Маєте рацію. Він – ні. Зате мільйони німців – так. Ось у чому трагедія. Не в тому, що одна людина посміла коїти лихо, а в тому, що мільйони громадян не наважилися стати поборниками добра.

Провівши мене до моєї спальні, він і там засвітив лампу.

– На добраніч, Ніколасе.

– На добраніч. І...

Але Кончіс звів руку на знак замовкнути й не тратити слів на подяки. І вийшов.

Повернувшись із ванної, я глянув на годинник. За чверть перша. Я роздягнувся, згасив лампу й трохи постояв біля відчиненого вікна. У нерухомому повітрі стояв прикрий душок каналізаційних стоків. Улігшись, я думав про Кончіса.

Тобто губився в думках, бо ж кожен нитку моїх розмірковувань обривав парадокс. Тепер Кончіс справляв враження людянішого, ніж було раніш, піддатливішого властивим звичайній людині слабкостям, та це враження псував брак щирости в його оповіді. Відвертість із розрахунку дуже відрізняється від простосердої відвертости. Додаткового, фатального виміру набувала Кончісова безсторонність, яка годилася б скоріше романістові у ставленні до персонажа, ніж старому, дуже зміненому плином часу чоловікові, що описує себе самого замолоду. Всупереч задуму, оповідь набагато більшою мірою біографічна, ніж автобіографічна, це набагато більшою мірою прихована нотація, ніж чистосерда сповідь. Не такий я вже самовпевнений, щоб не побачити, що можу з неї чогось навчитися. Але звідки Кончіс це виснував, так мало знаючи про мене? Яке йому до цього діло?

А ще ці кроки, плутанина нібито не пов'язаних між собою образів і подій, фото на шафці з курйозами, погляди скося, Алісон, дівчинка на ймення Лілі з осяяною промінням головою...

Я вже засинав.

І тоді почалося – дуже злегка й стиха, як у маренні, невловимо й неясно. Спершу я подумав, що це звуки патефона в Кончісовій спальні. Я сів, притисся вухом до стіни й прислухався. Зіскочив з ліжка й кинувся до вікна. Звук надходив знадвору, з півночі, з пагорбів, що за милі дві звідси. Не видно ні одного вогника, виразно чути тільки цвіркунів у саду. І такий тихий, що межує з примарним, гул чоловічих голосів, спів величезного хору. «Рибалки? – подумав я. – Але що їм робити на пагорбах? Пастухи? Але ж вони ходять поодиночі».

Спів зазвучав гучніше й виразніше – ніби під подувом вітру, а проте стояло безвітря. І стихився. На коротку, випалу з реальності мить у пісні причулося щось знайоме. Та ні, такого не може бути. Ось вона завмирає мало не до цілковитої тиші.

Зненацька – неймовірно, приголомшливо – спів знову набирає гучності, й тут уже годі сумніватися. Так, це пісня «Типперері»⁹⁹. Чи то через велику віддаль, чи то через навмисно пригальмоване обертання платівки (еге ж бо, такі платівки), чи то через збої тональності – не знаю чому, але пісня тяглася спроквола й невиразно, як уві сні, немовби її заводили зірки й треба було подолати безконечний нічний простір, щоб долинути до мене.

Я підійшов до дверей, відчинив їх. Спало на думку, що патефон чи електропрогравач має бути в Кончісовій кімнаті. Напевно, якимсь чином до нього під'єднано динаміки, поставлені на пагорбах. Цілком можливо, що в комірчині є генератор і все потрібне причадалля. Та ні, у віллі стоїть мертва тиша. Зачинивши двері, я сперся на них. Пісня й нічні звуки лилися з пітьми, протікали крізь сосновий бір, напливали на віллу й спадали до моря.

Мимохіть я всміхнувся, усвідомивши комічність і нерозумну, делікатну, зворушливу поетичність останніх кількох хвилин. Мабуть, Кончіс затіяв цей мудрований жарт, щоб розважити мене, а заодно й нишком випробувати на чуття гумору, такт і кмітливість. Не варто винюхувати, як йому це вдалося. Вранці все з'ясується. Наразі ж непогано було б порозважатися до решти. Я підійшов до вікна.

Спів стихає, його ледь чути. Натомість дедалі гостріше чути щось інше. Це душок каналізації, що вже дав був себе знати. Тепер він переродився в жахливий сморід, що згустив нерухоме повітря, в нудотну суміш випарів гнилої плоти й екскрементів, нестерпно огидну – аж так, що довелося затиснути носа й дихати ротом.

Під вікнами моєї кімнати хатку і віллу сполучав вузький пасаж. Я вихилився з вікна, припустивши, що сморід надходить зблизька. Не сумнівався, що він має щось спільне з піснею. На думку навернувся труп німця у вирві. Але внизу я не зауважив чогось незвичайного. Нічого там не діялося.

Спів завмер. Невдовзі влігся і сморід. Я постояв ще десять-п'ятнадцять хвилин, нагостривши вуха й навівши очі. Ані руху, ані звуку надворі. В оселі ані не шелесне. Не потріскують сходи, не риплять двері. А цвіркуні джеркочуть, зірки підморгують – ніби нічого й не сталося. Я принохався. Гнилий запахок ще не розвіявся, але його вже перебивав антисептичний дух піній і морської води.

Незабаром постало враження, що все це примарилося. Добру годину я не міг заснути. За цей час не сталося жодної події й не знайшлося жодного переконливого пояснення.

Я потрапив у володіння Просперо.

Розділ 22

Хтось постукав у двері. За відчиненим вікном, за тінистим прошарком повітря палало небо. По стіні над ліжком повзла муха. Я глянув на годинник. Пів на одинадцятку. Підійшовши до дверей, я почув, як, човгаючи капцями, спускається сходами Марія.

В яскравому світлі дня, на тлі цвіркотіння цикад нічна пригода здавалася вигаданою. Схоже на те, що я вчора чимсь одурманився. Однак голова ясна, думки прозорі. Я одягнувся, поголився й пішов під колонаду снідати. Мовчазна Марія принесла каву.

– О киріос? – спитав я, маючи на увазі Кончіса.

– Ефаре. Ейне епано.

⁹⁹ «It's A Long Way To Tipperary» («Далека дорога до Типперері») – маршова пісня ірландських батальйонів британської армії, складена 1912 року. На початку Першої світової війни британські союзники Франції висадилися в Булоні, й кожний полк, проходячи через місто, співав свою пісню. Ірландські стрільці виконали там «Типперері».

Тобто «З'їв. Він нагорі». Як і тутешні селяни, вона в розмові з чужоземцем не дбала про чітку вимову й прудко тягла белькітливу низку голосних звуків.

Поснідавши, я взяв тачу, пройшов уздовж бічної колонади й спустився до відчинених дверей хатки.

Кімната біля входу – це кухня. Старі календарі, барвисті картонні іконки, пучки трав, в'язки цибулин, підвішена під стелею синя посудина на м'ясо – така сама обстава, як і в будь-якій селянській кухні на Фраксосі. Хіба що начиння гарніше і піч більша. Ввійшовши, я поставив тачу на стіл.

Марія виглянула з житлової кімнати, в якій я побачив широке мосяжне ліжко, ікони й фотографії. На губи старої жінки набігла тінь усмішки – не щирої, а силуваної, для годиться.

Вивідувати щось і при тому не видаватися набридою, який стромляє носа до чужого проса, – таке мені важко дається й по-англійському. Ну а по-грецькому це нездійсненна річ. Повагавшись і подивившись на Маріїне обличчя, позбавлене виразу, як і двері за ним, я вирішив не надокучати.

Пасажем, що сполучав віллу й хату, я пішов до городчика. Затулене віконницями вікно на західній стіні вілли – якраз навпроти дверей у кінці Кончісової спальні. Скидається на те, що кімнатка з цим вікном не просто собі комірчина, а щось істотніше. З північної сторони я глянув на стіну, за якою й моя спальня. Еге ж, хтось міг би легко сховатися за Маріїною халупою, але на такому кам'янистому ґрунті не знайдеш слідів. Я дійшов до альтанки. Знісни руки, Пріапчик вищирився язичницькою усмішкою в моє англійське обличчя.

Вхід заборонено.

За десять хвилин я спустився на приватний пляж. Вода, схожа на синьо-зелене скло, спершу видалася холоднюча, а тоді розкішно прохолодна. Між крутими скелями я виплив у відкрите море. Звідси, ярдів за сто, було видно весь скелястий мис і віллу. Було видно навіть Кончіса, що сидів і читав на терасі, де ми розмовляли попереднього вечора. За якийсь час він встав, і я помахав йому. Кончіс звів, як жрець, руки. Тепер я розумів, що це не випадковий жест, а символічний. Темна постать на високій білій терасі. Сонячний легат повернувся лицем до світила. Найдавніша царська влада. Він грав роль, хотів грати роль стража, благодійника й повелителя: володар-dominus і його володіння. Мені знову спав на гадку Просперо. Якби Кончіс і не згадав його з самого початку, я б усе одно подумав про цього літературного героя. Я пірнув, але сіль защипала очі й довелося виплисти на поверхню. Господар вілли відвернувся – побалакати з Аріелем¹⁰⁰, що ставив платівки на патефон, або з Калібаном¹⁰¹, що приніс відро гнилих нутроців, або ж з... але тут я перевернувся на спину. Смішно фантазувати на підставі того, що ти почув звук швидких кроків і побачив білу постать, що майнула в п'їтмі.

Коли за якихось десять хвилин я підплив до берега, Кончіс уже сидів на колоді.

– Сядемо в човна й попливемо до Петрокараві, – звівшись, сказав він, коли я вийшов із води.

Петрокараві, тобто «кам'яний корабель», – це пустельний острівець за півмилі на захід від Фраксосу. На Кончісові були купальні труси та яскрава червоно-біла шапочка для водного поло, в руках він тримав сині гумові ласти, дві маски для підводного плавання й дихальні трубки. Я пішов за ним назирці по гарячому камінні, розглядаючи засмаглу старечу спину.

– Біля Петрокараві дуже цікавий підводний світ. Ось побачите.

– Як гадаю, біля «Бурані» надводний світ теж дуже цікавий, – відповів я, догнавши Кончіса. – Вночі я чув голоси.

– Голоси? – перепитав він, анітрохи не здивувавшись.

– Це була патефонна платівка. Я ніколи в житті не зазнав чогось такого. Незвичайна ідея.

¹⁰⁰ Аріель – повітряний дух, персонаж із Шекспірової п'єси «Буря».

¹⁰¹ Калібан – потворна людина-тварина з цієї ж п'єси.

Змовчавши, Кончіс ступив у човна й зняв накривку з двигуна. Я відв'язав кінець троса від сталюого кільця, вмурованого в бетон, й присів навпочіпки, спостерігаючи, як він чаклує в моторі.

– Напевно, ви маєте в лісі гучномовці.

– Я нічого не чув.

Я покрутив у руках трос і усміхнувся.

– Таж ви знаєте, що я щось почув.

– Ось тепер знаю, коли ви мені сказали, – зиркнув на мене Кончіс.

– Ви ж не спитали: «Що за дивні голоси? Які ще голоси?» Саме така мала б бути природна реакція, хіба ні?

Коротким рухом він запросив мене до човна. Я сів на лавочку навпроти господаря.

– Я тільки хотів подякувати за те, що ви влаштували мені таку незвичну розвагу.

– Я нічого не влаштовував.

– Важко в таке повірити.

Ми втупились один в одного. У червоно-білій обтислій шапочці над мавпячими очима він скидався на циркового шимпанзе. Світило сонце, нас оточував світ ясних і простих предметів, як-от море та човен. Я усміхнувся, та Кончіс не відповів мені тим самим. Поводився так, ніби я, згадавши про нічні співи, припустився нетактовності – *faux pas*. Він нахилився, щоб прилаштувати стартову ручку.

– Дозвольте допомогти, – взявся я за ручку. – Остання річ, яку я хотів би вчинити, – це образити вас. Ані слова не скажу про це.

Я налаштувався запустити мотор. Раптом Кончіс поклав долоню мені на плече.

– Я не серджуся, Ніколасе. І не прошу вас повірити. Прощу тільки вдавати, що вірите. Так вам буде легше.

Дивно. Швидким жестом, зміною тону голосу й виразу на обличчі він зразу ж розрядив напругу між нами. З одного боку, я розумів, що він розігрує мене, подібно як тоді з фальшованим кубиком. З другого боку, відчувалося, що він нарешті пройнявся до мене якоюсь теплотою. Налігши на ручку, я подумав, що коли Кончісові на тому так залежить, то гаразд – вдаватиму паяца, але насправді таким не буду.

Ми розвернулися до виходу із затоки. Було важко говорити через торохтіння двигуна, отож я задивився у товщу води, де на глибині п'ятдесяти-шістдесяти футів пролягали смуги білого каміння, всіяні чорними морськими їжаками. На лівому Кончісовому боці видніли два зморщені шрами – спереду і ззаду. Очевидно, що це сліди куль навиліт. На правому плечі – ще одна давня загоєна рана. Я припустив, що ці рани походять із часів Другої світової війни, коли Кончіса розстрілювали. Він сидів і правив, аскетичний, як Ганді. Коли ми наближались до Петрокараві, Кончіс встав і спритно сперся засмаглим стегном на стерно. За роки, проведені під сонцем, його шкіра набула відтінку червоного дерева, як у фраксоських рибалок.

Скелі на острові виявилися гігантськими глибами конгломерату, дивовижно потворними у своїй наготі. Зблизька вони видавалися набагато більшими, ніж можна було уявити, стоячи на Фракосі. Ми кинули якір десь за п'ятдесят ярдів від берега. Кончіс простягнув мені маску і трубку. На ті часи в Греції таке спорядження годі було роздобути, і я ним ніколи досі не послуговувався.

Переді мною повільно, розмірено й пульсовано колихалися Кончісові ласти. Під нами простягався скам'янілий краєвид. Серед величезних брил витали й ширяли косяки риб. Риби плоскі, посріблені й поважні; подовгасті й прудкі; підступно паліндромні тілом, що хижо видивлялися з розколин; дрібні блакитно-сині, що зависали у воді; червоно-чорні, що пурхали понад дном; лазурно-зелені, що крадькома пробиралися поміж каменюччя. Мій провідник показав мені підводний грот – обпертий на колонах світла неф із білувато-голубими тінями, де

завмер, немовби в забутті, великий губань. У далекому кінці острівця обривисті скелі стрімко пірнали в гіпнотичне, сліпе індиго. Кончіс висунув голову з води.

– Зараз я прижену човна. Побудьте тут.

Я поплив далі. За мною потяглася зграя з кількасот сірувато-золотавих рибок. Я повертав убік – вони теж. Я плив прямо – вони не відставали, справдешні греки у своїй невиситимій цікавості. А тоді я вклався на кам'яну плиту, що нагріла собою воду, як у ванні. На плиту впала тінь човна. Кончіс допровадив мене до глибокої розколини між двома великими валунами й там підвісив на волосіні білу ганчірочку. Зануривши голову у воду, я, неначе птах, ширяв над підводними скелями й виглядав восьминога, якого мав підманути мій супутник. Невдовзі висунувся звивистий мацак і схопив наживку, за ним – наступні, й Кончіс став уміло виваблювати молюска на поверхню. Колись і я пробував ловити спрутів, тож пересвідчився, що це не така проста справа, як можна було б гадати, подивившись на сільських хлопчаків. Хоч неохоче, але невпинно цей спрут просувався, помалу звивався, й усипані присосками щупальця цього пожирача утоплених моряків мацали, простягалися й сягали. Раптом Кончіс нахромив його на остень, кинув поруч себе, розбатував ножем череву й миттю вивернув навиворіт. Я насилу забрався до човна.

– Я спіймав їх тут добру тисячу. Вночі в його нору залізе інший восьминіг. І так само легко дасть себе зловити.

– Бідолаха.

– Як бачите, дійсність нікому не потрібна. Навіть восьминіг воліє ілюзію.

Біля Кончіса лежало старе біле простирадло, від якого він віддер клапоть на приманку. Я згадав, що триває недільний ранок – час проповідей та притч. Він зиркнув на мене з-понад чорнильної калюжки.

– То як вам підводний світ?

– Фантастично. Неначе сон.

– Неначе людство. Але в поняттях, які були вже мільйони років тому. – Кончіс кинув спрута під лавку. – Як гадаєте, чи чекає на ось цю істоту потойбічне життя?

Глянувши на липку масу й піднявши очі, я побачив його глузливу посмішку. Червоно-біла шапочка трохи збилася набакир. Тепер він був схожий на Пікассо, що прикидається Ганді. А той своєю чергою прикидається корсаром.

Кончіс запустив мотор, ми рушили. Я подумав про битву під Марною, про Нев-Шапелль і заперечливо похитав головою. Він кивнув і підняв над собою біле простирадло. Його рівні зуби неприродно зблисли під яскравим сонячним промінням. Він ніби хотів сказати: «Дурість призводить до смерти, а я, гляньте-но, вижив».

Розділ 23

Під колонадою ми перекусили просто, по-грецькому – козячим сиром і салатом з яєць та зеленого перцю. Навколо в соснах цвіркотіли цикади, поза прохолодною аркадою пражила спека. Коли ми поверталися з моря, я ще раз спробував розвідати що й до чого, нібито випадково завівши мову про Левер'є. Кончіс завагався й глянув на мене з повагою, за якою ховалася легка насмішка.

– Отже, цього вас тепер навчають в Оксфорді – читати книжку з кінця?

Мені нічого іншого не залишалося, крім як усміхнутися й опустити очі. Така відповідь аж ніяк не заспокоїла моєї цікавості, зате дозволила принаймні обійтися без обману й далі розвивати наші стосунки. В неочевидний спосіб – а до такого мені належало призвичаїтися – ця відповідь навіть полестила: мовляв, як це тобі, такому розумному, та досі не втямити правил гри, яку з тобою затіяли? Ні до чого не придалося мені усвідомлення того, що з прадавніх часів ось такими лестощами старигани укоськують молодиків. Я не міг не піддатися. Так само читач

не може встояти перед старими як світ, заялженими літературними штучками, застосованими вправною рукою і у відповідному місці.

Весь цей ленч ми говорили про підводний світ. Кончіс сприймав його як величезний акростих, як лабораторію алхіміка, де в кожній речі є своє таємниче значення та своя історія, і ці властивості належить визначати, розшифровувати й відгадувати. Природознавство в його викладі ставало чимсь дуже вагомим і поетичним. Аж ніяк не темою для скаутських наставників, не мішенню дотепників із журналу «Панч».

Попоївши, ми встали з-за стола. Кончіс намірився піти до себе на сіесту. Ми умовилися зустрітись за чаєм.

– Що робитимете, Ніколасе?

Я розгорнув старий номер журналу «Тайм», що був під рукою. Попередньо акуратно вклав у нього брошуру з сімнадцятого сторіччя.

– Ще не прочитали? – чи то здивувався, чи то вдавав здивування господар.

– Ось зараз читатиму.

– І добре. Це рідкісна, виняткова річ.

Звівши руку, він увійшов до оселі. Я перейшов через жорствяний майданчик і поплентався лісом на схід. Спершу довелося йти трохи під гору, а тоді спускатися. За якихось сто кроків віллу затулив невисокий виступ. Переді мною відкрився глибокий, зарослий олеандрами і колючим чагарником яр, що круто збігав до Кончісового пляжу. Сівши, я сперся на сосну й заглибився в брошуру – передсмертну сповідь Роберта Фоукса, священика із шропширського села Стантон-Лейсі, його листи й власноруч складені молитви. 1677 року цей учений муж, одружений і батько двох синів, прижив з юнкою байстрика й убив його. За те дістав смертну кару.

Твір відзначався чудовою, соковитою мовою, якою писали в Англії ще перед часами Драйдена¹⁰², в середині сімнадцятого сторіччя. Автор «дійшов до верху неподобности», хоч і усвідомлював, що «пастир є свічадо мирян». «Розчавіте василіска», – слізною закликав він зі своєї смертницької казні. «Мрець у світлі закону», Фоукс заперечував те, що «умисно збивав з путі праведної дев'ятилітню дівчинку», бо ж «клянуся словом уже не жильця на сьому світі, що її очі здріли і її руки чинили все те, що содіялося».

Сорок сторінок цієї брошури я прочитав, оминувши молитви, за півгодини й погодився з Кончісом, що ця сповідь переконливіша від усякого історичного роману, бо промовистіша, зворушливіша й людяніша.

Я ліг горілиць і задивився в небо крізь плутанину галуззя. Дивно, що поряд мене лежить старовинна книжечка – уламок давноминулої Англії, який потрапив на цей грецький острів, під пінії, на язичницьку землю. Заплющивши очі, я вдивлявся у різнобарвні теплі плахти, що напливали, коли міцніше чи слабше стулювалися повіки. А тоді заснув.

Я прокинувся й, не звівши голови, глянув на годинник. Минуло півгодини. Подрімав ще кілька хвилин і всівся.

Він стояв у глибокій чорнильно-зеленій тіні густого ріжкового дерева, за сімдесят-вісімдесят ярдів звідси, по той бік яру, на тій же висоті, що й я. Зірвавшись на ноги, я не знав, що тут робити: кричати чи аплодувати, лякатися чи сміятися. Вражений побаченням, я міг тільки стояти як стовп і витріщатися. Цей пан був у чорному з голови до ніг: капелюх із високим наголовком, плащ, під ним щось на зразок короткої сутани й панчохи. Довге волосся, білий прямокутний мережаний комірець і дві білі стрічки. Чорні туфлі з циновими пряжками. Він стояв у тіні так, ніби позував Рембрандтові, неймовірно автентичний, а водночас цілковито недоречний на цьому тлі, – огрядний, поважний, червонолиций чоловік. Роберт Фоукс.

¹⁰² Джон Драйден (1631–1700) – англійський поет, драматург, критик. Один з основоположників англійського класицизму.

Я оглянувся, сподіваючись побачити за собою Кончіса. Не побачивши, знову повернувся до нерухомої постаті в затінку, що досі обдавала мене поглядом понад залитою сонячним світлом яругою. І тут з-за ріжкового дерева з'явилася ще одна постать. Це була блідолиця дівчинка років чотирнадцяти – у довгій темно-брунатній сукні, довговолоса, з тісною пурпурною шапочкою на маківці. Ставши поруч чоловіка в чорному, вона теж задивилася на мене. Невисока, сягала своєму супутнику заледве по груди. Ось так, не відводячи очей, ми всі простояли добрих півхвилини, а тоді я усміхнувся й звів руку. Жодної відповіді. Ступивши кроків десять уперед, я опинився на осонні, на самому краю обриву.

– Добридень! – крикнув я по-грецькому. – Що ви тут робите? – І знову: – Ті канете?

Та вони ані словом не озвалися. Стояли, втупившись у мене. Чоловік, здавалося, з легким роздратуванням, дівчинка – з цілковитою байдужістю. Під подувом бризу замайоріла брунатна стрічка, що прикрашала її сукню ззаду.

Мені спало на думку, що цю сцену живцем взято з Генрі Джеймса. Кончіс відчув, що гайку можна прикрутити ще на один оберт. Ото ще нахаба, пером не опишеш. І ці його слова в нашій розмові про роман: «Слова мають служити правді. Відображати факти, а не вигадки».

Я подивився в напрямку вілли. Тепер Кончіс таки мав би з'явитися. Але ні. Тільки я тут стою з дедалі дурнуватішою усмішкою на обличчі – і ще ті двоє в зеленому затінку. Дівчинка притулилася до чоловіка, а той важким патріархальним рухом кладе руку їй на плече. Мабуть, вичікують, що я робитиму. Слова не зарадять. Треба якнайближче добратися до цієї парочки. Я оглянув яр. Тут його не перейти, але за якихось сто ярдів схил із мого боку начебто пологіший. Давши знак рукою, я рушив під гору. Раз у раз оглядався на мовчунів під деревом. Вони проводжали мене очима, поки не зникли за підвищенням по той бік яру. Я кинувся бігти. Таки здолав перепону, хоча на протилежному схилі довелося продиратися через хащі колючого смілаксу. Вибравшись із них, я знову побіг. Стало видно ріжкове дерево. Під ним нікого не було. За кілька секунд – а відколи ці люди зникли мені з очей, не минуло й хвилини – я вже стояв під деревом, на килимі покручених стручків. Я глянув на те місце, де спав. Там лежали на вицвілій хвойній підстилці два прямокутники. Сірий – це Фоуксове послання, а червоно облямований – це «Тайм». Я пустився йти, поки дійшов до дротяної огорожі, що тяглася через ліс до урвища – східного кінця Бурані. Внизу невинно стояли собі в оливному гаю три хатини. Охоплений чимсь схожим на паніку, я повернувся до ріжкового дерева, атоді вздовж східного берега яру спустився до обриву над Кончісовим пляжем. Тут були густіші зарослі, однак сховатися в них вдалося б тільки лежачи. Годі й уявити, щоб цей чолов'яга, мабуть-таки холерик, міг ось тут влзати плазом.

У віллі озвався дзвіночок. Теленькнуло тричі. Я подивився на годинник – пора пити чай. І знову теленькнуло, два рази коротко й один раз довго. Тепер зрозуміло, що видзвонюють моє ім'я.

Либонь, я мав би настрашитися. Але страху не було. Надто вже я спантеличився й зацікавився. І червонолиций чолов'яга, і молочно-бліда дівчинка справляли враження достеменних англійців. Хай там якої вони національності, та очевидно, що це не жителі Фраксосу. Напрошувалося припущення, що їх сюди привезли навмисно й десь приховували, вичікуючи, поки я прочитаю Фоуксову книжечку. Я полегшив їм завдання тим, що заснув, причому на краю яру. Але ж це чиста випадковість. Як міг Кончіс увесь час тримати цих людей напоготові? І куди вони тепер поділися?

На короткий час я дозволив собі зануритися мислю в пітьму, поблукати у світі, де проживали духи, а мій життєвий досвід ні до чого не придався. Однак у всіх цих нібито містичних явищах було щось непозбувно матеріальне й приземлене. Та й серед білого дня «привиди» не дуже-то вражають. Мені наче дали знати, що насправді вони не зовсім надприродні. А ще ота загадкова, бентежлива Кончісова порада вдавати з себе довірливого, бо так буде легше. Це ж

чому легше? Веселіше, рафінованіше – згоден, але слово «легше» натякало, що мені належить пройти через якесь важке випробування.

Стоячи серед лісу, я даремно сушив собі голову. І враз усміхнувся. Мене занесло в саму гущу витворів буйної фантазії дивакуватого старигана. Це зрозуміло. Загадка полягає в іншому – чому він плекає цю фантазію, чому втілює її в такий чудернацький спосіб, а головне, чому вибрав мене як єдиного глядача. Так чи сяк, а я знав, що вплутався в щось дуже вже дивовижне й гріх було б попросту вийти з гри або зіпсувати її нетерплячістю чи браком гумору.

Вдруге перебравшись через яругу, я підібрав «Тайм» та брошуру. Глянув на темне, таємниче ріжкове дерево – і відчув легкий дотик страху. Втім, це був страх перед незвіданим, непоясненим, а не перед надприродним.

Йдучи по жорстві до колонади, де вже спиною до мене сидів Кончіс, я виробив спосіб дії, а точніше – контрдії.

Він обернувся.

– Як вам минула сієста?

– Спасибі, добре.

– Прочитали брошуру?

– Маєте рацію. Вона захопливіша, ніж усі історичні романи, – відказав я злегка іронічно, та його міміка, як видно, була тривка проти такої інтонації. – Дуже вам дякую.

Я поклав брошуру на стіл і замовк. А він, незворушний, налив мені чаю.

Кончіс уже почаював, тож пішов пограти на клавесині. Грав двадцять хвилин, а я слухав музику й роздумував. Видається, що низку цих дивних подій задумано так, аби обманути всі п'ять відчуттів. Цієї ночі вплинуто на нюх і слух. Сьогодні й учора ввечері, у випадках із солодкою парочкою та примарною жіночою постаттю, – на зір. Смак, мабуть, оминуто. А ось дотик... Та невже Кончіс сподівається, що я принаймні спроможуся вдавати віру в те, що можу намацати щось нематеріальне? І що може бути спільне у цих фокусів і «подорожей до інших світів»? З'ясувалося тільки одне. Тепер можна пояснити, чому його так хвилювало, чи не забагато я дізнався від Мітфорда і Левер'є. Він і на них практикував свої химерні штучки, а тому взяв клятву мовчати.

Кончіс повів мене поливати город. Воду доводилося брати з тонкошийої посудини – за Маріїною хаткою таких було чимало. Впоравшись, ми сіли біля Пріапової альтанки, оточені незвичним, як на грецьке літо, свіжим ароматом вологої землі. Господар зробив кілька дихальних вправ – очевидно, виконав один із своїх багатьох ритуалів, відтак усміхнувся й повів далі розмову, перервану рівно добу тому.

– А тепер розкажіть мені про свою дівчину.

Це прозвучало не як прохання, а як наказ – відмова погодитися з тим, що я знову не захочу розказувати.

– Та тут взагалі нема про що розповідати.

– Вона вас покинула.

– Ні. Спершу було навпаки. Я її покинув.

– А тепер вам хочеться...

– Кінець. Запізно.

– Ви говорите, як Адоніс. Невже й вас ікло пропороло¹⁰³?

Запала тиша. Зрештою я наважився. Хотів відкритися, відколи дізнався, що він студіював медицину. А тепер захотілося шокувати Кончіса, щоб облишив кпоти з мого нібито фаталізму.

– Правду кажучи, мене теж пропороло.

Він кинув на мене гострий погляд.

¹⁰³ Міфологічний красень, якого не могли поділити богині Афродіта й Персефона. Його вбив вепр.

– Я підхопив сифіліс. На початку цього року в Афінах, – пояснив я. Кончіс не спускав з мене ока. – Тепер усе гаразд. Здається, я вилікувався.

– Хто поставив діагноз?

– Сільський лікар. Патареску.

– Опишіть симптоми.

– В афінській клініці підтвердили цей діагноз.

– Ще б не підтвердити, – сухо сказав він. Так сухо, що я вмить зрозумів натяк. – То опишіть же симптоми.

Поступово Кончіс дізнався все – до найменшої подробиці.

– Я так і гадав. У вас був м'який шанкр.

– М'який?

– Шанкроїд. *Ulcus molle*. Дуже поширена хвороба в Середземномор'ї. Прикра, але нестрашна. Найкраще лікування – часто митися з милом.

– То якого дідька...

Він потер великим пальцем і вказівним. У Греції цей жест позначає гроші, хабар і підкуп.

– Ви заплатили за лікування?

– Так. За цей спеціальний пеніцилін.

– Нічого не вдієш. Гроші на вітер.

– Я запросто міг би подати на клініку в суд.

– Там не вдасться довести, що ви не хворіли на сифіліс.

– Ви хочете сказати, що Патареску...

– Я нічого не хочу сказати. З погляду лікарської етики він повадився бездоганно. Аналізи завжди потрібні.

Кончіс сказав це таким тоном, ніби виправдовував лікарів, і злегка знизав плечима: таке життя.

– Патареску міг би принаймні застерегти мене.

– Напевно, він вважав, що важливіше вберегти вас від хвороби, ніж від шахрайства.

– О Господи.

В мені боролися два почуття. Полегкість від того, що не підтвердився діагноз, і гнів на себе – за те, що дався стати жертвою підлого обману.

– Якби навіть це був сифіліс, чому б не повернутися до коханої? – спитав Кончіс.

– Знаєте... це важко пояснити.

– Тобто маємо цілком звичайний випадок. Нічого незвичайного.

Поступово й безладно, під тиском його питань я чимало розповів про Алісон. Згадка про Кончісову вчорашню відвертість спонукала мене відплатити такою самою монетою. І знову я не дочекався щирого співчуття. Була тільки ота незбагненна настирлива цікавість. Я сказав, що недавно написав їй.

– А якщо вона не відповість?

Я стенув плечима.

– То й нехай.

– Ви ж думаєте про Алісон, прагнете її побачити... Напишіть ще раз. – Я блідо всміхнувся на такий порив. – Ви все покинули напризволяще. Віддатися на волю випадку – це те саме, що безвольно піти на дно. – Кончіс трусонув мене за плече. – Пливіть!

– Не в тому штука, щоб плисти. Треба знати, куди плисти.

– До цієї дівчини. Кажете, вона бачить вас наскрізь, розуміє вас. Це ж чудово.

Розмова обірвалася. Жовто-чорний метелик – вітрильник, або ж кавалер – покружляв над бугенвілеєю, що обплела Пріапову альтанку, й, не знайшовши меду, зник серед дерев.

Я тернув підошвою жорству.

– Мабуть, я й уявлення не маю, що таке кохання, якщо воно не тільки секс. А на всі доважки до сексу мені наплювати.

– Любий юначе, та з вами біда. Поразництво, песимізм...

– Колись я був надто вже честолюбний. Треба було ще й сліпим бути. Тоді я б не побачив своєї поразки й не почувався б невдахою. – Я глянув на свого співбесідника. – У цьому не тільки моя провина. Попросту час такий. Все моє покоління таке. Всі ми відчуваємося однаково.

– І це у столітті, коли настало найбільше за всю історію землі просвітлення? Таж за останні півстоліття ми розвіяли більше п'ятми, ніж за останні п'ять мільйонів років!

– Як-от у Нев-Шапеллі? В Хіросімі?

– Йдеться про вас і мене! Живемо, і наше чудове сторіччя – це ми самі. Нас не знищили, а ми взагалі нікого й нічого не знищили.

– Немає людини, що була б окремішня, як острів¹⁰⁴.

– Тьху. Нісенітниця. Кожне з нас – це острів. Бо інакше всі ми давно вже з глузду з'їхали б. Ось ці острови поєднуються рейсами суден і літаків, прокладеними телефонними лініями, налагодженим радіозв'язком – усім, чого душа запрогне. Але вони як були, так і є островами. Кожен із них може затонути чи зітліти на попіл. Ви – це незатонувий острів. Не маєте права бути таким песимістом. Таке нікуди не годиться.

– А мені здається, що годиться.

– Ходімо зі мною. – Кончіс встав так, ніби треба було ловити кожную хвилину. – Ходімо. Відкрию вам сокровенну таємницю всього свого життя. Ходімо ж.

Він прудко рушив до колонади. Ми зійшли на другий поверх. Кончіс виштовхнув мене на терасу.

– Сядьте за стіл. Спиною до сонця.

За хвилину він приніс щось важке, закутане в білий рушник, й обережно поставив на середину стола. Трохи побарився, пересвідчився, що я уважно дивлюся, й урочисто зняв покривало. Кам'яна голова – чи то чоловіча, чи то жіноча. Ніс відбито. Волосся стягнуто стрічкою, зі скронь звисають два пасма. Вся сила цього твору полягала у виразі обличчя. Тріумфальна усмішка могла б видатися самовдоволеною, якби її не супроводжувала світла й чиста метафізична погідність. Подовгасті, трохи по-азійському скісні очі теж усміхалися. Кончіс підкреслив це, затуливши долонею нижню частину лиця скульптури. На прекрасно сформованих устах закарбувалися вічна мудрість і вічна радість.

– Ось де істина. Не в серпі і молоті. Не в зірках і смугах. Не в розп'ятті. Не в сонці. Не в золоті. Не в інь і янь. В усмішці.

– Ця пам'ятка з Кіклад, правда?

– Байдуже, звідки вона. Дивіться на неї. Дивіться їй у вічі.

Кончіс знав, що каже. Осяяну сонцем скульптурку немовби наснажував нумен – дух-покровитель. Вона променіла не так божественністю, як знанням про її закони, непохитною певністю. Однак, придивившись, я відчув також щось інше.

– У цій усмішці є щось невблаганне.

– Невблаганне? – перепитав Кончіс. Ставши за моїм кріслом, він глянув згори. – Це ж істина. Вона невблаганна. Але не суттю і значенням, а формою.

– Скажіть, де знайдено цю античну пам'ятку.

– В Дідимі. В Малій Азії.

– А з яких часів походить?

– З шостого або сьомого століття до нашої ери.

¹⁰⁴ Цитата з проповіді англійського поета і священика Джона Донна (1572–1631). Здобула велике поширення, коли Ернест Гемінгвей використав її як мотто роману «По кому подзвін».

– Цікаво, чи могла б вона так усміхатися, якби знала про Бельзен.

– Ми відчуваємо, що досі живемо, завдяки тому, що загинули в'язні цього концтабору. Ми відчуваємо, що наш світ існує, завдяки тому, що після спалаху супернової зірки гине тисяча таких світів. Ця усмішка означає: є речі, яких могло й не бути, – відповів Кончіс і додав: – Перед смертю поставлю її поряд мого ліжка. Я б хотів, щоб це було останнє людське обличчя з усіх побачених за життя.

Голівка спостерігала, як ми розглядаємо її. Спостерігала лагідно, з певністю й майже злосливою непроникністю. Мене осінило. Точнісінько так само усміхався іноді Кончіс, немовби вправлявся, сидячи перед цією скульптурою. Водночас я збагнув, що саме в ній мені не до душі. Передусім це усмішка драматичної іронії, людей, втаємничених у найвище знання. Я глянув на Кончісове обличчя й відчув, що не помиляюся.

Розділ 24

Зоряний морок над оселею, ліс, море. Зі стола прибрано посуд, згашено лампу. Я вмотивувався в шезлонгу. Давши ночі час, щоб нечутно огорнула й захопила нас, давши часу ніч, щоб відплинув ген у далеч, Кончіс повів мене крізь десятиліття.

– Квітень тисяча дев'ятсот п'ятнадцятого. До Англії я добрався без пригод і не знав, як бути далі. Та й треба було якось виправдатися. Коли тобі дев'ятнадцять років, ти не задовольняєшся самими лише вчинками. Конче потребуєш їх ще й усправедлилювати. Побачивши мене, мати зомліла. Вперше і востаннє я побачив сльози на батькових очах. Аж до самої нашої зустрічі я мав твердий намір сказати їм правду. Гадав, що не спроможуся на обман. Але поставши перед ними... мабуть, це було звичайнісіньке боягузтво, не мені судити. Правда буває така жорстока, що її ніяк не відкриєш, не скажеш у вічі. Тож я пояснив, що мені випав жеребок побувати у відпустці, а через те, що загинув Монтаю, муситиму повернутися до свого попереднього батальйону. Мене затягло у вир гарячкової брехні. Брехав я некорисливо, нестримно і вишукано. Вифантазував зовсім іншу битву під Нев-Шапеллю, неначе замало було мені жажіть тієї справжньої. Навіть запевняв, що ось-ось стану офіцером.

Спершу мені таланило. За два дні після мого повернення прийшло офіційне повідомлення, що я пропав безвісти. Ймовірно, що загинув у бою. Такі помилки траплялися досить часто, тому батьки не могли запідозрити щось лихе. Ми радо порвали цей папірець.

А що вже Лілі! Напевно, все те, що сталося, спонукало її подивитися іншими очима на почуття до мене. Хай там як, але гріх було б нарікати, що вона ставиться до мене радше як до брата, ніж як до коханого. Знаєте, Ніколасе, попри все завдане Першою світовою війною лихо, вона знищила багато чого нездорового в стосунках чоловіків і жінок. Уперше за сторіччя жінка втямила, що мужчина сподівається від неї чогось ближчого до природи людини, ніж монаша цнотливість і *bien pensant*¹⁰⁵ ідеалізм. Не хочу тим сказати, що Лілі раптом вибулася всієї своєї стриманості. Або ж віддалася мені. Але вона віддавала мені все, що могла. Час, що я провів наодинці з нею... у ці години я набирався сили на те, щоб і далі обманювати. І водночас виразніше усвідомлював, який жахливий цей обман. Раз у раз мене поривало відкрити правду коханій, перш ніж до мене добереться рука правосуддя. Щовечора, повертаючись додому, я боявся застати поліцію й побачити розлюченого батька. А найгірше – відчуті на собі погляд Лілі. З нею я відмовлявся говорити про війну. Дівчина хибно розуміла таку нервозність. Глибоко зворушувалася від такої поведінки, була неймовірно делікатна. І тепла. Я присався до її любови, як п'явка. Дуже ласолобна п'явка. Лілі стала красунею.

Якось ми вибралися на прогулянку в лісі, що на північ від Лондона... Здається, неподалік Барнета, вже й не пригадаю назви тієї місцини... За тих часів ліс був дуже мальовни-

¹⁰⁵ Добропорядний (франц.).

чий і безлюдний – як на приміську околицю. Ми лежали на траві й цілувалися... Мабуть, ви усміхаєтеся, що ми лежали й тільки цілувалися. Нині ви, молоді люди, ділитесь одне з одним своїми тілами, забавляєтеся ними, віддаєте їх в ужиток, а ми так не могли. Але знайте, що за таке ви розплачуєтеся цілим всесвітом сокровених, трепетних почуттів. Вимирають види не тільки тварин, але й почуттів. Якщо ти мудрий, то не станеш співчувати людям минулого за те, що вони чогось та й не спізнали. Співчуватимеш самому собі, бо ніколи й не доступишся до того, що звідали вони.

Того пополудня Лілі призналася, що хоче вийти за мене. Взяти шлюб без заповідей, а якщо доведеться, то й без згоди батьків, так що поки я не вирушив воювати, то хай уже ми будемо одним тілом, як і – та чи посмію мовити «душею»? Ну, принаймні помислами.

Я жадав кохатися, злитися з нею. Але нас розділяв мій потворний секрет – так само, як той меч, що лежав між Трістаном і Ізольдою. Отож я вдавав благородство, і на тлі невинних квітів, дерев та птахів воно здавалося ще фальшивішим. А як же інакше їй відмовити, коли не тим, що, мовляв, на мене чигає смерть і тому я не смію прийняти таку посвяту? Лілі старалася переконати мене. Плакала. Моя непевність, моя вимучена відмова видавалися їй набагато шляхетнішими, ніж було насправді...

Надвечір, коли ми вже виходили з лісу, вона мовила так урочисто й щиро, з такою жертвеністю, що не зможу вам описати, бо ж некорислива присяга – це теж одна з вимерлих таїн... Отож вона сказала: «Хай там що станеться, а я ні за кого, крім тебе, не вийду заміж».

...Кончіс на мить замовк, ніби подорожній, перед яким раптово постала прірва. Цілком можливо, що це була театральна пауза, але ніч і зірки неначе ждали продовження, неначе оповідь, оповість, бувальщину вплетено в канву природи речей, неначе сам всесвіт призначено для цієї історії, а не навпаки.

– Термін моєї двотижневої так званої відпустки добігав кінця. У мене не було плану дій; точніше – була добра сотня планів, а це ще гірше. Час від часу я подумував над тим, чи не варто було б повернутися до Франції. Але тоді перед очима поставали примарні жовті постаті, що виринали з димної запони, похитуючись, як пияки... Я бачив війну і світ. Розумів, навіщо я на війні і на світі. Силкувався закрити на те очі – і не міг.

Я вбрався в уніформу й дозволив батькові, матері й Лілі провести мене до вокзалу Вікторія. Вони гадали, що мені наказано прибути до військового табору під Дувром. Поїзд був напханий солдатами. Знову я відчув, що мене підхопив могутній потік війни, понесло прагнення смерті, поширене на всю Європу. Коли поїзд спинився на якійсь станції в графстві Кент, я зійшов і два-три дні відсиджувався в містечковому готелі для комівояжерів. Не було надії. Не було мети. Від війни не втечеш. Вона колола очі й протуркувала вуха. Кінець кінцем я повернувся до Лондона, до єдиної на всю Англію людини, що ще могла б мені дати притулок, до діда, а точніше – двоюрідного діда, о Паппуса. Я знав, що він грек і любить мене як сина своєї небоги. Знав також, що греки ставлять родинні зв'язки понад усе. О Паппус вислухав мене. Встав, підійшов впритул. Відомо, для чого. Дав мені ляпаса – такого болючого, що й досі відчуваю. І сказав: «Ось тобі моя думка».

Я добре розумів, що він, сказавши це, має на увазі «попри все, я тобі допоможу». Він розлютувався, обізвав мене всіма найгіршими словами, що тільки є в грецькій мові. А проте дав сховок. Може, завдяки моєму поясненню: навіть якби я повернувся до Франції, мене все одно розстріляли б за дезертирство. Наступного дня він пішов до моєї матері. Як гадаю, запропонував їй вибрати між громадянським і материнським обов'язками. Прийшовши, вона ні словом мені не дорікнула, й це долягло дужче, ніж гнів і лайка о Паппуса. Я знав, скільки їй доведеться натерпітися, коли батько дізнається правду. Того ж дня мати й дід вирішили потайки вивезти мене з Англії до наших аргентинських родичів. На щастя, о Паппус був не бідний і мав корисні знайомства на флоті. Він усе влаштував. Призначено дату відплиття.

Три тижні я не міг нікуди поткнутися з його домівки, мордований таким страхом, такою огидою до самого себе, що не раз хотів покінчити самогубством.

Мучили мене також думки про Лілі. Я пообіцяв їй писати щодня. І, природно, не писав. Мені було байдуже, що там хтось подумає. Аж до болю хотілося переконати її в тому, що з головою в мене все гаразд, це тільки світ збожеволів. Мої доводи мали б промовляти до гострого чуття, аж ніяк не до бабання з нагромадженим досвідом, і я цього певен. Маю на увазі, що є люди, які підсвідомо, а однак безпомилково судять про моральність і здатні розв'язувати найскладніші етичні проблеми так, як деякі індійські селяни можуть в думці миттєво виконувати дивовижні математичні обчислення. Саме такою була Лілі. І я прагнув, щоб вона виправдала мене.

Одного вечора я не витримав. Вислизнув зі свого сховку й подався до Сейнт-Джонс-Вуду. Знав, що в такий день Лілі відвідує парафіальний патріотичний гурток, де раз на тиждень зустрічаються жінки, які шийють і плетуть речі для фронту. Я вичікував на вулиці, якою мала пройти Лілі. Стояв теплий травневий присмерк. Мені поталанило. Вона йшла одна. Раптово вигулькнувши з брами, я заступив дорогу Лілі. Вона сполотніла з переляку. І з мого обличчя та цивільної одежі розпізнала, що сталося щось страшне. З першого ж погляду на неї мене переповнило почуття й утопило всі приготовані наперед слова. Ніколи не пригадаю, що я тоді говорив. У пам'яті залишилося тільки те, як ми йдемо поряд у сутінках до Риджентс-парку, прагнучи темноти й усамітнення. Лілі не те що не сперечалася зі мною – взагалі ні слова не сказала й довгий час навіть голови в мій бік не повертала. Ми опинилися на березі понурого каналу, що перетинає північну частину парку. Сіли на лавочку. Тут Лілі заплакала. Не дала себе втішати. Я збрехав їй. Такого вона не може простити. Не дезертирства. Брехні. Кілька хвилин вона не дивилася на мене, спинивши погляд на чорній гладіні каналу. Тоді взяла мене за руку, щоб я замовк. Нарешті обняла – в цілковитій тиші. Я почувався злом, зібраним по всій Європі, що опинилося в обіймах усього добра Європи.

Але ми майже не розуміли одне одного. Цілком можливо, ба навіть природно почуватися правим перед історією і винним перед тими, кого любиш. Коли Лілі заговорила, стало видно, що вона нічого не втямила в моїй мові про війну. Що бачила себе ангелом спасіння, тоді як я потребував ангела прощення. Вона благала мене повернутися на фронт, бо інакше загину духовно. Раз по разу повторяла слово «воскреслий». Ну а я раз по разу питав, що буде з нами. І ось нарешті Лілі виголосила вирок, що ціна її кохання – це моє повернення на війну, не задля неї, а задля мене. Щоб я віднайшов своє справжнє «я». А суть її кохання та сама, що й тоді в лісі: хоч там що станеться, а Лілі ніколи не вийде заміж за когось іншого.

Кінець кінцем ми замовкли. Вам, Ніколасе, треба зрозуміти, що кохання – це таїна між двома, а не підлаштування й утотоження двох. Ми стояли на протилежних полюсах. Лілі уособлювала людство в кайданах обов'язку, нездатне вибирати, страждуще під кормилом суспільних ідеалів. Людство вже розп'яте і ще на хресній дорозі. А я був вільний, як Петро, що тричі відрікся, я постановив вижити за всяку ціну. Досі бачу її лице. Воно пильно вдивляється в морок, силкується проникнути поглядом у потойбічний світ. Нас ніби замкнули в камері тортур. Ми ще закохані, але вже приковані до протилежних стін, щоб навіки-віків дивитись у вічі й ніколи не зможти доторкнутись одне одного.

Звичайно ж, як і всі чоловіки, я старався домогтися від Лілі хоч якоїсь дрібки надії. Мовляв, жди мене й не суди зопалу... щось таке. Але вона обірвала мою балачку поглядом. До скону не забуду цього погляду, бо він був налитий мало не зненавистю, а ненависть так само не личила Лілі, як злість – Богородиці. Таке суперечить самій природі речей.

Я мовчки йшов поруч Лілі. Розпрощався з нею під вуличним ліхтарем. Біля садочка, де буйно цвів бузок. Ані дотику. Ані одного слова.

Два юні обличчя, раптом постарілі, повернуті одне до одного. Мить із тих, що тривають і після того, як обертаються прахом і забуттям усі інші звуки, предмети, вся ця безрадісна вулиця. Два бліді обличчя. Запах бузку. І бездонна пітьма.

...Кончіс на мить примовк. Розповідав він рівно, беземоційно. Я думав про Алісон, про її останній погляд на мене.

– Ось і все. За чотири дні я опинився в трюмі грецького вантажного судна, що стояло в ліверпульських доках, і просидів там, скулившись, дуже прикрі дванадцять годин.

Запала тиша.

– Чи побачилися ви ще з нею?

Над нашими головами запищав кажан.

– Вона померла.

– Коли? Невдовзі? – налягав я.

– Рано-вранці дев'ятнадцятого лютого 1916 року. – Я напружував зір, щоб побачити вираз на Кончісовому обличчі, але було надто темно. – Почалась епідемія черевного тифу. Вона працювала в шпиталі.

– Бідолашна.

– Це вже минуле.

– А ви так розповідаєте, що воно видається теперішнім. – Він нахилив голову до мене. – Відчуваю запах бузку.

– Старечі сентименти. Перепрошую.

Кончіс задивився в ніч. Кажан промайнув так низько, що на мить затулив добрий шмат Чумацького Шляху.

– Тому-то ви й не одружилися?

– Мертві живуть.

Чорнота дерев. Я насторожив вуха, але кроків не чути. Поки що.

– Як це живуть?

І знову Кончіс дав слово тиші, ніби вона могла б відповісти краще, ніж він сам. Коли я вже гадав, що не дочекаюся відповіді, він мовив:

– Завдяки коханню.

Немовби не до мене сказано, а до всього навколо нас. Немовби в тіні біля дверей стоїть і прислухається Лілі. Немовби оповідь про минушину нагадала йому й ще раз підтвердила якийсь великий закон. Зворушившись, цього разу я змовчав і не розпитував далі.

За хвилину він обернувся до мене.

– Буду радий побачитися з вами за тиждень. Якщо вам дозволять обов'язки.

– Якщо ви запрошуєте, то ніщо мені не завадить.

– Чудово. Мене це тішить. – Але тоном ця втіха скидалася на холодну ввічливість. Знову взяла гору владність і зарозумілість. Кончіс звівся. – А тепер до ліжка. Пізня година.

Йдучи попереду, він відпровадив мене на місце. У моїй кімнаті нахилився, щоб засвітити лампу.

– Я не хочу, щоб у школі пліткували про моє життя.

– Цього не буде.

Випростувавшись, Кончіс подивився мені у вічі.

– То як, чекати вас у суботу?

Я усміхнувся:

– Ви ж знаєте, що так. Ніколи не забуду цих двох днів. Хоча й не розумію, чому мене обрано. Чому належу до обранців.

– Може, саме через те, що не розумієте й не знаєте.

– Як бачите, я вважаю таке обрання великою честю.

Спіймавши мій погляд, Кончіс повівся доволі дивно – простягнув руку, як тоді в човні, й по-батьківському торкнувся мого плеча. Еге ж, я таки витримав ще одне випробування.

– Гаразд. Марія приготує вам сніданок. До суботи.

І вийшов. Я сховався до ванної, зачинив двері й загасив лампу. Але не роздягнувся. Стояв біля вікна й вичікував.

Розділ 25

Щонайменше двадцять хвилин не було нічого чути. Кончіс теж пішов до ванної й повернувся до своєї спальні. Знову запанувала тиша. Така довга, що я роздягнувся, ліг і піддався сонливості. І враз тишу порушено. Тихо, але не покрадьки Кончіс відчинив і зачинив двері кімнати, а тоді спустився сходами. Минула хвилина, дві. Я зіскочив з ліжка.

І знову музика, цього разу знизу. Від кам'яних стін відлунював звук клавесина, пронизливий і водночас приглушений. Я вже був розчарувався. Либонь, Кончіс грає сам собі, коли його не взяв сон і бере смуток. Але тут пролунав інший звук, і я метнувся до дверей. Обережно відчинив їх. Мабуть, двері внизу теж навстіж, бо чути, як клацає машинерія у клавесині. По спині пішли дрижаки від тонкого примарного посвисту рекордера. Це не патефонний запис, хтось справді грає. Мелодія затнулася і зазвучала у жвавішому ритмі, на шість восьмих. Урочисто повівши, рекордер збився, тоді ще раз. Втім, виконавець таки вправний, бо ж майстерно витинає трелі й інші орнаментальні штуки.

Я вийшов голим на сходовий майданчик і перегнувся через перила. На підлогу перед дверима концертної зали падав слабкий відсвіт лампи. Напевно, мені належало б слухати й залишатися нагорі, але таке було понад мої сили. Натягнувши штани та светр, я босоніж, нишком зійшов сходами.

Рекордер стих, шелеснула перегорнута сторінка. Пюпітр. Клавесин розпочав довгий пасаж у регістрі металево-носових звуків. Весь дім наповнили легкі, як дощ, таємничі, потойбічні співзвуччя. Повільно й розмірено, як в адажіо, заграє рекордер, тут же сфальшував і виправився. Навшпиньки я підібрався до дверей концертної зали. Щось мені не давало ввійти туди. Так відчувається дитина, якій вночі не спиться і кортить пустувати. У відчинених навстіж усередину кімнати дверях було видно клавесин, а решту, що можна було б підглянути в шпарину, заступала книжкова полиця.

Музика змовкла. Хтось відсунув стільця, у мене закалатало серце. Кончіс стиха сказав якесь слово. Я притисся до стіни. Зашаруділо. Хтось став на порозі концертної зали.

Це була струнка дівчина майже мого зросту, років десь двадцяти з гаком. В одній руці вона тримала рекордер, у другій – темно-червону щіточку для його чищення. Смуриста білосиня сукня без рукавів і з широким коміром звужувалася донизу, поділ сягав мало не до щиколоток. Браслет над ліктем. Неймовірно вродливе обличчя без слідів косметики, зовсім не засмагле. Зачіска, статура, пряма постава – все в цій красуні вказувало на часи сорокалітньої давности.

Очевидно, мені належить вважати, що ця дівчина не хто, як Лілі. Так, тут жодного сумніву, це та сама особа, що й на світлинах. Особливо вражає збіжність із фото, що на шафці з еротичними антиками. Обличчя з полотна Боттічеллі, фіалково-сірі очі. Вони прекрасні – дуже великі, трішки неправильної форми, вологі, мигдальні очі сарни, які додають загадковості лицю з такими правильними рисами, що й до ідеалу недалеко.

Вона відразу зауважила мене. Я стояв як укопаний на кам'яній підлозі. У першу мить ця дівчина була не менш заскочена, ніж я. І враз вона по-змовницькому зиркнула туди, де, мабуть, сидів за клавесином Кончіс, а тоді глянула мені у вічі. Притулила до вуст щіточку, помахала нею, щоб я не рухався й мовчав, і усміхнулася. Схоже на жанрову сценку під назвою «Секрет. Пересторога». Ось тільки усмішка дивна, ніби дівчина ділилася секретом тільки зі мною, і

якщо це не ілюзія, то плекати її призначено не цьому стариганові, а тільки нам двом. Спокійна й звеселена, ця усмішка ставила загадку й відкривала її, обманювала й розвінчувала обман. Ще раз крадькома кинувши оком на Кончіса, дівчина нахилилася до мене й легко штовхнула щіточкою в плече. Мовляв, іди звідси.

Все це тривало не більш як п'ять секунд. Двері зачинились, і я стояв у п'їтмі, огорнутий ароматом сандалового дерева. Якби це був справдешній привид, прозорий і безголовий, я б менш здивувався. Вона виразно дала зрозуміти, що в нас, звичайно ж, химерна гра, про яку не мав би знати Кончіс, і маскарад із вигадливою старомодною сукнею влаштовано для нього, а не для мене.

Швидко підійшовши до вхідних дверей, я відсунув засуви, тихо добрався до колонади й підкрався до одного з вузьких аркових вікон. Зразу ж побачив Кончіса. Він і далі грав. Я шукав очима дівчину. За такий короткий час неможливо перебігти через жорствяний майданчик. Але її ніде не було. Пройшовши під вікнами, я оглянув усі закутки концертної зали. Нікого, крім Кончіса. Я припустив, що вона вийшла під колонаду з іншого боку, й обережно заглянув за ріг. Ні душі. Музика не стихала. Я стояв, не знаючи, що робити. Дівчина могла вибігти з того боку колонади й обігнути будинок. Схиляючись під вікнами й прослизнувши повз відчинені двері, я добрався до городу й обійшов його. Був певен, що вона втекла саме в цьому напрямку. Однак нічого не чути й нікого не видно. Я перегодив кілька хвилин. Кончіс перестав грати. Невдовзі лампа згасла. Повернувшись під колонаду, я сів на стільці. Панувала мертва тиша. Тільки цюркали цвіркуні, немовби краплини води падали у величезний колодязь. Я губився в здогадах. Побачені люди, почуті звуки, жажливий сморід – усе це було справжнє, не надприродне. Не піддавалося поясненню те, що немає ніяких технічних пристроїв, які уможливили б таке зникнення. І потайних кімнат, де можна було б сховатися, теж немає. Цілковитий брак хоч якихось мотивів. Найбільше пантеличив новий ракурс усієї справи – натяк про те, що дійство з «привидами» влаштовано не тільки для мене, але й для Кончіса.

Сидячи в темряві, я плекав майже марну надію, що хтось, бажано «Лілі», прийде і все пояснить. Знову почувався дитиною, яка ввійшла до кімнати й усвідомила, що всі тут знають про неї щось таке, чого вона й не відає. Ще й Кончіс підманув мене своїм смутком. «Мертві живуть завдяки коханню». Еге ж бо. Як видно, також і завдяки тому, що хтось виконує їхню роль.

А передусім я чекав на лицедійку, що виконувала роль Лілі. Мені дуже хотілося познайомитися з дівчиною, в якої таке юне, розумне, веселе, приголомшливо вродливе північноєвропейське обличчя. І дізнатися, звідки вона й що робить на Фраксосі, пізнати істину, сховану за пеленою таємниці.

Я даремно чекав близько години. Ніхто не прийшов, я не почув ані звуку. Кінець кінцем я поплівся до своєї кімнати. Спав погано. Коли о пів на шосту Марія постукала у двері, я прокинувся розбитий, як на похмілля.

Я пожавішав дорогою до школи. Насолоджувався прохолодним повітрям, ніжно-рожевим небом, що спершу набрало блідо-жовтої барви, а тоді блакитної, досі сплячим, сірим і безплотним морем та крутосхилами, порослими мовчазним сосновим бором. Йдучи, я повертався до дійсності. Події вихідних днів відступали в минуле й залягали в потайних глибинах душі, неначе побачені вві сні. А однак із кожним кроком набирало сили дивне враження, викликане, мабуть, ранньою порою, цілковитим безлюддям і пам'яттю про ці останні дні. Здавалося, що я опинився в міфі й знав це тому, що фізично почувався то юнаком, то старцем, то Одисеєм у дорозі до Кірки, то Тесеєм у подорожі до Криту, то Едіпом, що досі шукає свою долю. Не можу описати цього враження. Навіяла його не літературщина, а загадково стійка, непозбувна бентега від перебування у просторі, де може статися все, що тільки хоч. Немовби світ за ці три дні постав наново – лише задля мене.

Розділ 26

Мені надійшов лист. Його привіз недільний пароплав.

Дорогий Ніколасе!

Я вже думала, що Ти помер. Я знову самотня. Ну, майже. Ось гадаю, чи хочу побачитися з Тобою. Річ у тім, що можу. Я тепер літаю через Афіни. І досі не вирішила остаточно. Може, Ти така свиня, що було б дурістю знову з Тобою злигуватися. Але не можу Тебе забути, навіть з тими хлопцями, яким ти і в підметки не годишся. Ніко, я трішки хильнула і, мабуть, таки порву цього листа.

Гаразд, якщо мені вдасться вирватися на кілька днів в Афінах, то надішлю Тобі телеграму. Якщо далі так писатиму, то Ти й бачити мене не захочеш. І не уявляєш, як воно тут. Я прочитала Твого листа й вирішила, що написано просто з нудьги. Жахлива річ – мені й досі доводиться нализуватися, щоб Тобі написати. Падає дощ. Я розпалила вогонь, щоб зігрітися, бо псяча холоднеча. Тут темно, сіро й паскудно. Фіолетові (можже, треба писати «фіолетові»? ет, хрін з ними) шпалери із зеленими сливами. Від такого Тебе знудило б.

А.

Пиши на адресу Енн

Дуже невчасне послання. Завдяки йому я усвідомив, що ні з ким не захочу ділитися віллою «Бурані». Вперше побачивши її, познайомившись з Кончісом, ба навіть і після випадку з Фоуксом, я хотів був побалакати про всі ці події – передусім з Алісон. А тепер мені видалося, що воно й на ліпше обернулося. На дні душі я був радий, що, пишучи до неї листи, не втрачав голови.

За п'ять секунд не закохаєшся, але цього проміжку часу може вистачити, щоб почати мріяти про кохання, особливо в такому безпросвітно чоловічому середовищі, як школа імени лорда Байрона. Що довше я думав про побачене опівночі обличчя, то гарнішим і розумнішим воно видавалося. Я вбачав у ньому аристократизм, люб'язність, делікатність, і ці риси вабили мене так само невідпорно, як у безмісячну ніч манять рибу ліхтарики місцевих рибалок. Сам собі товкмачив: якщо Кончіс має картини Модільяні й Боннара, то його стачить на те, щоб вибирати найшикарніших коханок. Було б наївно припустити, що з цією дівчиною в Кончіса немає нічого сексуального. Однак у її погляді на Кончіса було скоріше щось дочірнє, ніжне й дбайливе, ніж еротичне.

У понеділок я разів десять перечитав листа від Алісон, не знаючи, що робити. Зрозуміло, що доведеться відповісти, але я дійшов висновку, що чим довше зволікатиму, тим краще буде. Щоб цей конверт не муляв очей, я ввіпхнув його в найспіднішу шухляду стола, забрався в постіль, згадав про «Бурані» й занурився в романтично-еротичні фантазії про цю загадкову дівчину. Хоча й утомлений, геть вибився зі сну. Сифіліс, що видавався чимсь на зразок злочину, на багато тижнів змусив мене викинути з голови думку про любові. Тепер же, коли виявилось, що я невинний, – досить було посидіти півгодини над позиченим у Кончіса підручником, аби переконатися, що його діагноз правильний, – мене проймав незборний статевий потяг.

Повернулися ласолобні мрії про Алісон, про масні суботні й недільні забави в якому-небудь афінському готелику. Я розмірковував про синицю, що в руках краща, ніж журавель у небі. Або ж – керуючись благороднішими мотивами – про самотність, вічну й марну самотність цієї дівчини. В її примхливому й не дуже делікатному листі мені сподобалася тільки

одна фраза, остання й найпростіша: «Пиши на адресу Енн». Вона пом'якшувала недоладність і задавнену образу, які відчувалися в решті тексту.

Я вибрався з ліжка й у піжамних штанах написав відповідь, доволі довгу. Перечитавши її, пошматував на дрібні клаптики. Друга спроба випала вдалішою. Як на мене, в листі додержано належну рівновагу між покайною практичністю, достатньою палкістю й сподіваннями на те, що при зручній нагоді Алісон таки схоче залізти в мою постіль. Я написав, що у вихідні зазвичай не можу відлучатися від школи. За два тижні почнуться короткі канікули, але ще невідомо, чи вдасться мені вихопитися до Афін. Та якщо вдасться, то буду радий побачитися з нею.

Я постарався якнайскоріш опинитися віч-на-віч з Деметріадесом. Вирішив, що таки треба хоч у дечому довіритися комусь з учителів. Якщо у вихідні немає чергувань, то нема й потреби обідати в учнівській їдальні. Єдиний із педагогів, хто міг зауважити, що я не в себе вдома, був сам Деметріадес, але він якраз поїхав до Афін. У понеділок після обіду ми всілися в його кімнаті. Точніше – він засів за столом і, відповідно до свого прізвища, заходився виїдати ложкою гіметський мед із банки та розповідати про втіхи у столичному борделі; а я слухав його впівуха, лежачи на ліжку.

– А як ви провели вихідні, Ніколасе?

– Я познайомився з паном Конхісом.

– Ви... та ні, жартуєте.

– Нікому про це не кажіть.

Він запрявся, звівши руки.

– Звичайно ж. Але в який спосіб... не можу повірити.

Я подав дуже вихолощений опис своїх перших відвідин тиждень тому, постаравшись зобразити і Кончіса, і «Бурані» якнайнуднішими.

– Видно, це дурень. Як я й гадав. І ніяких дівчаток не було?

– Ні одної. Ані навіть хлопчиків.

– І кіз також?

Я жбурнув у нього коробку сірників. Почасти через вроджені нахили, почасти через набуту шалопутність мій колега дійшов до життя, в якому було тільки два види розваги – злягання і обжирання. Жаб'ячі губи випнулися в усмішці, й він знову встромив ложку в мед.

– Конхіс запросив мене на наступні вихідні. Власне кажучи, Мелі, хочу вас спитати. Якби я так два рази замінив вас на виконанні учнівських домашніх завдань... чи не могли б ви почергувати замість мене в неділю, до шостої вечора?

Недільне чергування було найлегшим обов'язком і полягало в тому, щоб сидіти в школі й час від часу обходити всі поверхи.

– Гаразд. Так. Побачимо, – облизав ложку Деметріадес.

– І порадьте мені, що відповісти, коли спитають, куди я хочу податися. Нехай думають, що я не тут поблизу, а деінде.

Помахуючи ложкою, він трохи подумав, а тоді порадив:

– Кажіть, що ви їдете на Гідру.

Гідра – це проміжна зупинка в афінському рейсі. Добратися туди можна не тільки пароплавом, але й принагідним каїком. Там була невеличка колонія художників. Саме таке місце, до якого мені цілком годилося б вибратися.

– Чудово. А ви нікому не прохопитесь?

Деметріадес перехрестився.

– Буду мовчати, як... забув слово.

– Могила, Мелі. Вам давно пора в ній лежати.

Цього тижня я кілька разів побував у селі, щоб подивитися, чи нема там когось іншого, крім місцевих людей. Не побачив тих трьох осіб, що мене цікавили. З Афін на лоно природи

приїхали три-чотири жінки з маленькими дітьми. У понурому вестибюлі готелю «Філадельфія» шкандибали одна-дві літні подружні пари, висохлі рантьє.

Якогось вечора я, не можучи знайти собі місця, зійшов до гавані. Доходила одинадцята година, і майдан з тюльпановими деревами та чорною гарматою з 1821 року був майже порожній. Випивши в кафеніоні кави по-турецьки й краплю коньяку, я рушив додому. Трохи далі за готелем, ще на кількастах ярдах бетонного «променаду», я побачив довгов'язого старигана, який стояв серед дороги й явно шукав щось загублене. Коли я наближався, він випростувався, – справді напрочуд високий і дивовижно добре вбраний, як на Фраксос. Мабуть, один із літніх відпочивальників. Він мав на собі світло-брунатний костюм з білою гарденією в петлиці. Старомодну білу панаму з чорною стрічкою доповнювала козляча борідка. Він тримав напереваги ціпка з ручкою із морської пінки й видавався прикро враженим понад свою вроджену сумовитість.

Я спитав по-грецькому, чи не загубив він чогось.

– *Ah pardon... est-ce que vous parlez français, monsieur?*¹⁰⁶

– Так, – відповів я, – трохи говорю по-французькому.

Виявилося, що загубився наконечник ціпка. Старий почув, що той упав і кудись покотився. Я запалив один за одним кілька сірників, пошукав трохи й невдовзі знайшов мосяжного ковпачка.

– *Ah, très bien. Mille mercis, monsieur*¹⁰⁷.

Він видобув портмоне, і я вже подумав був, що зараз дасть мені чайові. Цей чужоземець був безрадісний, як постать на картинах Ель Греко, нестерпно знуджений за кількадесят років та й, мабуть, сам навівав таку нестерпну нудьгу.

Не давши мені грошей, він обережно вклав наконечника в один із відділків портмоне й увічливо поцікавився, хто я, а тоді підлестив, спитавши, звідки я так досконало знаю французьку мову. Ми перекинулися кількома словами. Стариган не француз, а бельгієць. Приїхавши сюди два дні тому, він вважає, що Фраксос *pittoresque, mais moins belle que Délos*¹⁰⁸. Після короткої пустопорожньої балачки ми вклонились один одному й розійшлися. Бельгієць висловив сподівання, що за два дні, які йому тут залишилися провести, ми побачимось й побалакаємо довше. Але я постарався уникнути цієї зустрічі.

Нарешті надійшла субота. Щоб мати вільний час у неділю, я відробив два понадурочні заняття й почувався вичавленою цитриною. Як тільки закінчилися ранкові уроки, похапцем перекусив, узяв сумку й рушив до села. Еге ж, пояснив я старому сторожеві біля брами, – найкращий спосіб поширити неправдиву чутку, – у вихідні буду на Гідрі. Впевнившись, що мене ніхто не побачить із школи, я обігнув її задвірками хат і вийшов на стежку до «Бурані». Але не відразу туди подався.

Увесь цей тиждень я сушив голову над Кончісом, безупинно й безплідно. В його «дійствах» можна було вирізнити два складники – дидактичний і естетичний. Але що крилося за цими вигадливо інсценізованими фантазіями: мудрість чи божевілля? Напевно, друге з двох. Більше схоже на манію, ніж на тверезий замисел.

За останні сім днів мені часто спадали на гадку ці кілька хаток над затокою Ая-Варвара, що на схід від Бурані. Там вздовж широкої прибережної кам'янистої смуги росли рядком високі атанати, або ж агави, обернувши до моря химерні дванадцятифутові канделябри суцвіть. Я тихо пробрався лісом, ліг на порослому чебрецем схилі над затокою й став приглядатися до хаток, сподіваючись зауважити щось незвичайне. Побачив тільки жінку в чорному. На перший погляд, навряд щоб тут мешкали Кончісові помічники. Дуже вже відкрита

¹⁰⁶ Ой, перепрошую... чи не говорите ви, пане, по-французькому? (франц.).

¹⁰⁷ О, дуже добре. Щиро дякую, пане (франц.).

¹⁰⁸ Мальовничий, але не такий гарний, як Делос (франц.).

місцина, надто вже легко за нею стежити. Трохи переговоривши, я зійшов звивистою стежкою до хаток. Стоячи на порозі, дитина зауважила мене серед оливкових дерев, щось гукнула, й з'явилися жителі цього маленького поселення – чотири жінки й півдюжини дітей. Без сумніву, всі тутешні. Крім склянки води, якої я попросив, мене по-сільському гостинно почастили блюдечком айвового варення й чаркою ракі. Всі їхні чоловіки виплили в море на риболовлю. Я сказав, що йду в гості до о киріоса Конхіса, й жінки цілком певно не вдавали здивування. Чи заходить сюди цей пан? Вони відсахнулися, немовби сама думка про це була чимсь несусвітним. Мені довелося ще раз вислухати розповідь про страту. Найстарша з жінок пустила на мене зливу слів, серед яких можна було розібрати «староста» і «німці», а діти зводили руки, як рушниці.

Ну а Марія? Вони ж то з нею бачаться, правда? Та ні, тут її ні разу не бачили. Марія не з Фраксосу, зауважила одна з жінок.

Чи чути тут музику, нічні співи? Вони переглянулися. Які співи? Я не дуже здивувався. Звичайно ж, ці люди і лягають, і встають разом із сонцем.

– А ви його родич? – спитала бабуся.

Цілком певно, що Кончіса вважають чужоземцем.

– Приятель, – відповів я.

– Тут у нього нема приятелів, – сказала вона і з відтінком ворожости в голосі додала: – Погані люди приносять нещастя.

– Але ж до нього приходять гості, – заперечив я. – Білява дівчина, високий чоловік і дівчинка ось така на зріст. Ви їх бачили?

Ні, не бачили. У віллі побувала тільки бабуся – давно, ще перед війною. Зрештою, жінки перейняли нитку розмови й почали ставити звичні дитячі та чарівливо щирі запитання про мене, Лондон і Англію. Кінець кінцем звільнившись від розпитування й узявши подарунок – пучок базиліку, я пішов уздовж крутого обриву вглиб острова, аж поки забрався на хребет, що вів до «Бурані». Якийсь час мене рідко ходженою стежкою супроводжувало троє босоногих дітей. Ми зійшли на вершину зарослого пініями пагорба, й звідти вже було видно плоский дах вілли понад морем лісу. Діти спинилися, ніби цей будинок правив знаком, що далі йти заборонено. Я обернувся, вони й далі стояли, невесело дивлячись на мене. Я помахав їм рукою, але вони не відповіли.

Розділ 27

Зайшовши з Кончісом до концертної зали, я сів і слухав Англійську сюїту ре мінор у його виконанні. Потім, чаюючи, дожидався хоч якогось натяку на те, що він знає про мою коротку зустріч із цією дівчиною. Кончіс не міг не знати, адже для того й затіяв нічний концерт, щоб показати цю гостю. Та я постановив поводитися так само, як тоді, після попереднього випадку: ні про що ані словом не згадувати, аж поки він сам дасть привід зачепити тему. Однак у нашій розмові не трапилося жодного приводу.

Як на мене, дилетанта, Кончіс грав так, ніби між ним і музикою не стояло ніякої завади. Не потребував «інтерпретувати», догоджати слухачам і вдовольняти свою пиху. Мабуть, так грав сам Бах – повільніше, ніж у виконанні більшості нинішніх піаністів і клавесиністів, зате не збиваючись з ритму й не спотворюючи музичної форми. Сидячи в прохолодній заштореній кімнаті, я спостерігав лисину, легко нахилену над чорним блискучим інструментом. І вслухався в Бахову потужну цілеспрямованість, в ненастанні пасажі та переходи. Кончіс уперше виконував при мені високу класику, і я зворушився, як тоді, коли побачив картини Боннара. Хоча й інакше, але не менш глибоко. У ньому знову взяло гору людське. Я слухав і усвідомлював, що в цю мить ні за які скарби не хочу опинитися деінде, що зазнані зараз і тут почуття виправдовують усе, що довелося пережити, бо в перебутому й полягає суть мого існування

в цьому місці простору. Розповідаючи про свій перший приїзд на Бурані, Кончіс згадав про зустріч із прийдешністю, про чуття поворотної миті в житті. Тепер я відчував те саме, що й він тоді. Нове самосприйняття, усвідомлення того, що моє «я» навіки мусить бути ось цією душею і цим тілом з усіма їхніми вадами та чеснотами й іншого вибору немає. Стало видно зовсім нові можливості, дуже відмінні від тих, сенс яких я досі вбачав в ілюзіях честолобства. Властиві моєму життю егоїзм, безладдя, помилки і зради могли б знайти своє місце й стати джерелом побудови, а не руйнування, причому тільки через те, що іншого вибору немає. Це була мить зовсім не духовного оновлення чи чогось подібного. Бо ж коли примиряєшся з собою – таким, яким є насправді, ти не даєш собі стати таким, яким мав би бути. А проте я, здається, ступив крок уперед, і то вгору.

Закінчивши грати, Кончіс дивився на мене.

– Завдяки вам усі слова видаються заяложені.

– Не мені, а Баху.

– І вам теж.

Кончіс скривився, але було видно, що не розсердився на мої лестощі. І спробував це приховати – тут же потягнув мене поливати город надвечір.

За годину я знову зайшов до своєї спальеньки й зауважив, що на нічному столику лежать нові книжки. Тонка французька книжечка під назвою «*De la communication intermondiale*»¹⁰⁹ – оправлена анонімна брошура, яку автор видав своїм коштом 1932 року в Парижі. Я легко здогадався, хто її написав. І ще великоформатний альбом «Жива природа Скандинавії». Як і тижневої давности «Краса природи», вся скандинавська живність виявилася суто жіночої статі: розмаїті нордичні дівчата лежать, стоять, бігають і обіймаються на тлі тайги та фіордів. Лесбійський душок не припав мені до вподоби. Напевно, тому, що мене вже почала дратувати ота грань багатогранної Кончісової особистості, що явно прихильна до нетрадиційно зорієнтованих творів мистецтва і літератури. Звичайно ж, я не був пуританином – принаймні запевняв сам себе, що я не такий. Ще молодий, не міг дійти висновку: якщо вже мусиш себе переконувати, то тим самим даєш знати, що ти, власне, такий і є. Не знати стриму в сексуальних забавах – це зовсім інша річ, ніж не гидувати непотребом. Я англієць, *ergo*¹¹⁰ я пуританин. Я двічі переглянув світліни. Вони прикро дисонували з музикою Баха, що й досі звучала у вухах.

І, нарешті, остання книжка – коштовне видання з обмеженим накладом «*Le Masque Français au Dix-huitième Siècle*»¹¹¹. Над обрізом випиналася біла закладка. Згадавши антологію на пляжі, я розгорнув книжку на вказаній сторінці, де хтось обвів олівцем такий абзац:

*Aux visiteurs qui pénétraient dans l'enceinte des murs altiers de Saint-Martin¹¹² s'offrait la vue délectable des bergers et bergères qui, sur les verts gazons et parmi les bosquets, dansaient et chantaient entourés de leurs blancs troupeaux. Ils ne portaient pas toujours les costumes de l'époque. Quelquefois ils étaient vêtus à la romaine ou à la grecque, et ainsi réalisait-on des odes de Théocrite, des bucoliques de Virgile. On parlait même d'évocations plus scandaleuses, de charmantes nymphes qui les nuits d'été fuyaient au clair de lune, poursuivies par d'étranges silhouettes, moitié homme, moitié chèvre...*¹¹³

¹⁰⁹ «Про зв'язок між світами» (франц.).

¹¹⁰ Отже (лат.).

¹¹¹ «Французький бароковий спектакль XVIII століття» (франц.). Судячи з усього, це фіктивна книжка, назву якої навівав есей Андре Дельр'є «*Les Masques Parisiens au Dix-huitième Siècle*» у виданні «*Revue de Paris*» (1835, том 71).

¹¹² Очевидно, йдеться про Валлон-де-Сен-Мартен – долину поблизу містечка Ескль у Лотарингії, відому гротом Сен-Мартена (святого Мартина), Купіллю фей і замком, уперше згаданим у літературі 1793 року, а 1821-го вже зруйнованим.

¹¹³ Перед гостями, що потрапили за високі мури Сен-Мартена, відкривався розкішний вигляд на пастухів і пастушок, що серед білорунних отар танцювали й співали на зелених моріжках і в гаях. Вони не завжди носили сучасну їм одягу. Інколи вбиралися в римські або еллінські шати, щоб таким чином втілити оди Феокріта й буколіки Вергілія. Ходила поголоска, що там

Нарешті мені розвиднилося в голові. Всі події в «Бурані» відбуваються в душі домашнього спектаклю, а цей виділений абзац натякає, щоб я не пхав носа за лаштунки, бо інакше покажу себе нечесною й сам собі зіпсую втіху. Я засоромився, згадавши свої випитування в Ая-Варварі.

Помившись, я одягнув білу сорочку й літній костюм – з пошани до господаря, якому подобалося, щоб увечері була певна церемонійність. Вийшовши із спальні, я помітив, що двері його кімнати відчинені. Кончіс запросив мене ввійти.

– Сьогодні вип'ємо узо нагорі.

Він сидів за столом і читав тільки що написаного листа. Поки писав адресу на конверті, я розглядав полотна Боннара. Двері до маленької кімнатки, сусідньої з цією спальнею, розчехнуто навстіж, видно одержу й шафу. Це лише вбиральня. З фотографії, що стоїть на столі біля цих дверей, на мене дивилася Лілі.

Ми вийшли на терасу. Там було два столи, один із пляшкою узо й келишками, а другий із кувертами для вечері. Я зразу спостеріг, що за цим столом не два, а три стільці. Кончіс зауважив мою спостережливість.

– Після вечері до нас прийде гостя.

– Із села? – усміхнувся я.

Він відповів усмішкою й заперечливим жестом голови. Був чудовий вечір, суто грецький, коли в сутінковому світлі зливаються безконечні простори неба і землі. Сірі, як шерсть перського кота, гори й величезний нешлифований жовтуватий діамант небосхилу. Згадалося, як у селі такої ж вечірньої години люди на верандах таверн обернулися в бік заходу, немовби сиділи в кіно, а красномовне небо правило за екран.

– Я прочитав у *«Le Masque Français»* фрагмент, який ви відзначили.

– Це тільки метафора. Але й вона може стати в пригоді.

Кончіс простягнув чарку. Ми цокнулися.

Подано каву. Лампу переставлено на стіл за моїми плечима, світло падає на Кончісове обличчя. Ми обидва чекаємо.

– Сподіваюся, що мене не омине розповідь про ваші дальші пригоди.

Він підвів голову, що в Греції означає «ні». Трохи скутий, глянув на двері до спальні. Це нагадало мені мої перші відвідини. Я обернувся – нікого.

– Чи здогадуєтеся, хто має прийти? – обізвався Кончіс.

– Минулого тижня вночі я не знав, чи можна ввійти до концертної зали.

– Вам можна робити все, що тільки забажаєте.

– Тільки не ставити питань.

– Еге ж, тільки не ставити питань, – блідо всміхнувся він. – Ви прочитали мою брошуру?

– Ще ні.

– Прочитайте уважно.

– Прочитаю. Якнайскоріш.

– І тоді завтра ввечері спробуємо зробити експеримент.

– На предмет сполучення з іншими світами? – спитав я, не приховуючи іронії.

– Так. Он із тим угорі, – кивнув він на густо всіяне зірками небо. – Або ж із тим, що ген там. – Кончіс опустив погляд до чорної маси гір на заході.

– Там, угорі, говорять по-грецькому чи по-англійському? – ризикнув я пожартувати.

Секунд п'ятнадцять він барився з відповіддю. Не усміхався.

– Там послуговуються мовою почуттів.

– Це не дуже виразна мова.

– Навпаки. Найвиразніша. Якщо її вивчити. – Він обернувся, щоб глянути мені у вічі. – Виразність, яку ви маєте на увазі, важлива в науці. Але не в...

Я так і не дізнався, де вона не важлива.

Ми почули кроки. З боку моря долинув звук знайомої мені легкої ходи по жорстві. Кончіс кинув на мене оком.

– Ані не гадайте про щось розпитувати. Це головне.

Я усміхнувся.

– Хай буде по-вашому.

– Поводьтеся з нею так, ніби вона хвора на амнезію.

– На жаль, я ніколи не мав справи з такими хворими.

– Вона живе нинішнім днем. Не пам'ятає про своє минуле й не має його. Якщо ви спитаєте про щось у минулому, то тільки розтривожите її. Вона дуже вразлива. І тоді вже не захоче зустрічатися з вами.

«Мені подобається ваш спектакль, – хотілося мені сказати. – Не зіпсую його». Натомість я мовив:

– Хай навіть я не розумію, навіщо це, та починаю здогадуватися, як воно робиться.

– Якраз навпаки, – заперечив Кончіс. – Ви починаєте здогадуватися, навіщо це, й не розумієте, як воно робиться.

Він видивлявся на мене, ніби хотів витаврувати ці слова на лобі. Відтак повернув голову до дверей. Я теж обернувся.

Тепер я втямив. Лампу поставили за мною, щоб освітити її вихід на сцену. То був такий вихід, від якого забило дух.

Дівчина була вбрана за модою 1915 року: темно-синя шовкова вечірня шаль на обтіслій сукні, пошитій із відливистого матеріалу барви слонової кости, звуженій донизу й довгій, понад щиколотки. Вузкий поділ і перешкоджав ході, і додавав їй чарівливості. Наближаючись до нас, гостя злегка погойдувалася, вона неначе вагалася й поривалася водночас. Волосся підібране догори в стилі ампір. Усміхаючись, дівчина дивилася на господаря оселі. З холодною цікавістю глянула, як я зводжуся зі стільця. Кончіс уже стояв. Вона видавалася такою елегантною, цілеспрямованою й певною себе, – легка нервовість справляла враження вдаваної, – ніби тільки що вийшла з ательє Діора. Я зразу ж так і подумав: професійна манекенниця. А тоді: ото ще старий хлюст.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.